

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ VE ARAP BAHARINDA TÜRKİYE MİSİR İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEDA ALKAN

MAYIS - 2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ VE ARAP BAHARINDA TÜRKİYE MİSİR İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seda ALKAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

MAYIS – 2019

TRABZON

ONAY

Seda ALKAN tarafından hazırlanan “Hüsnü Mübarek Dönemi ve Arap Baharında Türkiye Mısır İlişkileri” adlı bu Çalışma 27/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / ~~oyçokluğu~~ ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Red	
Prof. Dr. Mohammad ARAFAT	Başkan	☒	☐	M. Arafat
Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tezin içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu Karadeniz Teknik Üniversitesi – Sosyal Bilimler Fakültesi Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan tüm kaynaklara atıf yapıldığını ve aksinin ortaya çıkması halinde her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İmza
Seda ALKAN
20/05/2019

ÖNSÖZ

Kadim bir tarihe sahip olan Mısır, sırlarla dolu olan bir ülkedir. Nil Nehri'nin bereketli suları, Kuzey Afrika'nın çöllerine hayat vermektedir. Gök kubbe altındaki ilk uygarlığın kurulduğu Mısır, gizemiyle pek çok romana, hikâyeye ilham kaynağı olmuştur.

Stratejik olarak önemli bir konuma ve zengin petrol rezervlerine sahip olan Mısır, her dönem batılı devletlerin hâkim olmak istediği önemli bir ülke olmuştur. Afrika ve Asya ülkeleri arasında köprü niteliği taşıyan Mısır, uluslararası ilişkilerde öne çıkan bir ülkedir. Özellikle Arap Baharı süreci, Mısır'ın uluslararası arenada daha çok ilgi çekmesine yol açmıştır. Tunus'ta bir beden kınıncısıyla başlayan Arap Baharı, tüm bölgeyi etkisi altına almış ve yangın yerine çevirmiştir. Mısır'a sıçrayan demokrasi kınıncıları yüzlerce kişinin ölümüne sebep olmuş ve demokratikleşme isteği çok geçmeden söndürülmüştür. Mısır'ın bu cezbedici tarihi ve özellikleri beni bu çalışmayı yapmaya iten en büyük sebep olmuştur. Bu kapsamda Hüsnü Mübarek Dönemi ve sonrası Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler konu edinilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinden tezin inşa aşamasına kadar geçen süreçte geniş bilgi ve birikimiyle tezime büyük katkı sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Mohammad ARAFAT'a teşekkürlerimi sunarım. Yüksek Lisans ders ve tez dönemi boyunca her kapılarımı çaldığımda benden yardımlarını esirgemeyen başta Bölüm Başkanım Prof. Dr. Süleyman ERKAN olmak üzere, Alper Tolga BULUT hocama ve tüm bölüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tez savunma jürimde bulunarak engin bilgileriyle tezimin eksikliklerini tamamlamamda bana yol gösteren değerli hocam Doç Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU'na teşekkür ederim. Öte yandan eğitimim için her ihtiyaç duyduğumda bana zorluk çıkarmadan izin veren Trabzon Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'nde başta İl Müdürüm Erdem AKBAY'a, Sağlık Sosyal Güvenlik Merkez Müdürüm Ali Cengiz NUHOĞLU'na ve mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde kaynaklar hakkında bilgiler veren Öğr. Gör. İhsan ERDİNÇLİ'ye, maddi ve manevi üzerimde emekleri olan kıymetli anneme, babama ve kardeşime, tezimin ilk okuyucusu ve eleştirmeni olan benden yardımlarını esirgemeyen sevgili eşime, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2019

Seda ALKAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MISIR ÜLKE PROFİLİ.....	3-25
1.1. Mısır'ın İdari Yapısı ve Ekonomisi.....	4
1.2. Mısır'da Tarihsel Süreç.....	5
1.2.1. Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Mısır.....	6
1.2.2. Osmanlı Döneminde Mısır	7
1.2.3. İngiltere İşgal Döneminde Mısır	13
1.3. Mısır'da Siyasi Partiler	17
1.4. Mısır'da Dini Hareketler	18
1.4.1. Mısır'da Etkili Bir Yapılanma; Müslüman Kardeşler	18
1.4.2. İslami Cihad	23
1.4.3. Cemaat-i İslam	23
1.4.4. Selefi Akımlar	24

İKİNCİ BÖLÜM

2. NASIR'DAN HÜSNÜ MÜBAREK'E MODERN MISIR - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	26-48
2.1. Nasır Döneminde Modern Mısır ve Türkiye ile ilişkiler.....	26
2.2. Enver Sedat Döneminde Modern Mısır ve Türkiye ile ilişkiler	35
2.3. Hüsnü Mübarek Dönemi'nde Modern Mısır.....	39
2.3.1. Hüsnü Mübarek'in İktidara Gelmesi.....	39

2.3.2. Hüsnü Mübarek Döneminde İç Politika.....	41
2.3.2.1. Hüsnü Mübarek'in Demokratikleşme Girişimleri.....	41
2.3.2.2. Hüsnü Mübarek ile Müslüman Kardeşler arasındaki İlişkiler.....	41
2.3.3. Hüsnü Mübarek Döneminde Mısır'ın Dış Siyaseti.....	43
2.4. Hüsnü Mübarek Döneminde Mısır ve Türkiye İlişkileri.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAP BAHARI DÖNEMİ VE SONRASINDA MISIR - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	49-70
3.1. Arap Baharı Döneminde Mısır.....	49
3.1.1. Arap Baharının Başlangıcı.....	49
3.1.2. Mısır'da Arap Baharı'nın Başlangıcı.....	51
3.1.3. Arap Baharı Sürecini Etkileyen Etkenler.....	53
3.1.4. Arap Baharı Sürecinde Siyasi Aktörlerin Rolü.....	55
3.1.4.1. Arap Baharı'nı Etkileyen Hareketler.....	58
3.1.4.1.1. Kifaye Hareketi.....	58
3.1.4.1.2. 6 Nisan Gençlik Hareketi.....	59
3.1.4.1.3. Demokratik Değişim İçin Ulusal Birlik.....	59
3.1.4.1.4. Halid Said Hareketi.....	59
3.1.4.2. Arap Baharı'nda Ordu ve Medyanın Rolü.....	60
3.1.5. Arap Baharı'nın Mısır Siyasal Hayatına Etkisi: Mübarek Döneminin Sonu.....	62
3.2. Arap Baharı Döneminde Mısır ve Türkiye İlişkileri.....	64
SONUÇ.....	71
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	76
ÖZGEÇMİŞ.....	83

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze kadar Mısır ile kültürel ve tarihi köklü bir bağ vardır. Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkiler tarihsel süreç içerisinde sürekli inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Türkiye cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Batı'ya yönelik politikalar izlemiş, batılılaşma yönünde bir dizi reformlar gerçekleştirmiş, laikliğin benimsenmesiyle Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşmıştır. Bu durum Mısır ile olan ilişkilere de yansımış ilişkilerde soğuk rüzgârlar esmesine neden olmuştur. Nitekim Araplar ile İsrail arasında yaşanan savaşlarda Türkiye sürekli Arapları desteklemiş, Araplardan yana tavır sergilemiştir. Fakat bu şekilde tavır sergilemesi Araplar tarafından içten karşılanmamış Kıbrıs meselesi yüzünden destek arayışı içinde olan Türkiye ile ilişkilerde pek bir artış söz konusu olmamıştır. 1990'lı ve 2000'li yıllarda yaşanan terör gibi sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte bu durumdan etkilenen Türkiye dış politikasını artık Batı'dan Ortadoğu'ya çevirmiştir. 2011 yılında Mısır'da yaşanan devrime Türkiye destek vermiş bu da Mısır tarafından oldukça iyimser bir şekilde karşılanmıştır. Özellikle devrim sonrasında Müslüman Kardeşler' in iktidara gelmesiyle Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler ivme kazanmış ve altın çağını yaşamıştır. 2013 yılında yaşanan askeri darbeye Türkiye oldukça sert şekilde tepki göstermiştir. Mısır'da devrim öncesi döneme geri dönmüştür. Halkın demokratikleşme yolundaki çabaları boşa çıkmıştır. Bunun üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Bu tez, çağdaş tarihin ardından Türk-Mısır ilişkilerinde yaşanan değişimlerin ve sürekliliğin altında yatan nedenleri incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Müslüman Kardeşler, Arap Baharı, Devrim, Askeri Darbe.

ABSTRACT

Turkey has long had connections with Egypt, either culturally or historically, since the Ottoman occupation of the Egyptian lands in the 16th century. The relations between Egypt and Turkey, however, did not follow a steady course, often experiencing ups and downs. Since its inception, the Republic of Turkey adopted pro-Western policies by accomplishing a series of reforms on the road to Westernization, and secularization of the State apparatus, an integral part of these reforms, gradually paved the way for distancing itself from the Middle Eastern nations. Egypt, in the independence process, did not easily embrace Turkey. Although Turkey demonstrated a pro-Arab leaning during the Arab-Israeli wars, the Arab nations did not find Turkey's diplomatic support and efforts sincere enough. With the turn of the 21st century Turkey gradually began to follow a more active foreign policy in the Middle East, turning her face once again to the region in the wake of pressing problems such as international terrorism. In regards to Egypt, the Turkish government full heartedly supported the Revolution of 2011 in Egypt, and this was well received by Egypt. The honeymoon between the Muslim Brotherhood led government and the Turkish government that flowered the relations between the two countries did not last long, however. The Turkish Government strongly opposed the legitimacy of the Coup d'etat of 2013 in Egypt, and the relations between the two countries have been severed. While Egypt returned to its pro-revolutionary state with failed dreams of democratization the relations between Turkey and Egypt have been strained. This thesis examines the underlying causes of the changes and continuities in the Turkish-Egyptian relations in the wake of contemporary history.

Keywords: Egypt, Muslim Brothers, The Arab Spring, Revolution, Military Coup.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Türkiye'nin Mübarek Dönemi'nde Mısır ile Yapmış Olduğu Ticaret Hacmi.....	48
2	Aktörlerin Devrim Sürecindeki Pozisyonları.....	56
3	Arap Baharı Dönemine Kadar Olan İthalat ve İhracat Oranları.....	67
4	İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler.....	69

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletler
ASU	: Arap Sosyalist Birliği
Bkz	: Bakınız
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
HAMAS	: Harakat al-Muqawama al-Islamiya (İslami Direniş Hareketi)
Ldt.	: Limited
IMPR	: The International Middle East Peace Research Center (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)
İKO	: İslam Konferans Örgütü
KTO	: Konya Ticaret Odası
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NDP	: Milli Demokrat Parti
OHAL	: Olağanüstü Hal
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Şti	: Şirket
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TESAM	: Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
Tic.	: Ticaret
V.d.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayın

GİRİŞ

Arap fetihleriyle birlikte kullanılmaya başlanan ve Arapça bir kelime olan Mısır, ilk olarak İbrani Tevrat'ında geçmektedir. Afrika ve Asya kıtaları arasında bir köprü niteliği taşıyan, Avrupa, Hindistan ve Uzakdoğu arasında deniz ulaşımında geçiş merkezi olan Mısır, bulunduğu konum itibarıyla tarih boyunca birçok istilalara maruz kalmıştır. Bu bağlamda eski ve köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Mısır, birçok uygarlığın inşa edildiği yerdir.

Jeopolitik ve jeostratejik olarak önemli bir konumda bulunan Mısır, tarih boyunca Arap birliği, Arap milliyetçiliği ve İslam dünyası üzerinde etkili olan bir ülke olmuştur. Nitekim Mısır medeniyeti, insanlık tarihinin bilinen en eski uygarlıklarından birisidir. Yaratmış olduğu uygarlıkla dünya tarihinde önemli bir yer işgal eden Mısır, her dönem uluslararası arenada önemli bir rol üstlenen ülke olmuştur. Bu kapsamda bu çalışmada Türkiye ile Mısır Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler konu edinilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde kadim bir devlet olan Mısır, Osmanlı devletinin hâkimiyeti altında uzun yıllar kalmış ve ilişkiler uzun süreli olmuştur. Mısır'da cumhuriyet ilan edildikten sonra Türkiye ile arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu durum 1990'lı yıllara kadar devam etmiştir. Fakat 1990'lı yılların sonlarına doğru bölgeye olan ilgi tekrardan artmaya başlamıştır. Bu bağlamda söz konusu çalışmanın amacı Hüsnü Mübarek döneminde ve sonrasında yaşanan Arap baharı sürecinde Türkiye ile Mısır arasındaki kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiyi detaylı bir şekilde incelemektir.

Mısır tarihi insanlık tarihinin ilk oluştuğu yıllara dayandığından ve çok fazla ülke tarafından istilalara uğradığından çok geniş bir araştırma gerektiren bir konudur. Bu nedenle bu çalışma günümüze yakın dönemler olan Hüsnü Mübarek dönemi ve Arap Baharı sürecinde Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler konu olarak ele alınmıştır.

Uluslararası ilişkiler bağlamında Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler dönemler halinde ele alınacağından dolayı alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda Türkiye Mısır arasındaki ilişkileri tarihsel olarak Osmanlı devletinden Arap baharı sürecine kadar konu edinen, ilişkilerin değişim sürecini ortaya koyarak yorum ve analizlerde bulunan herhangi bir ayrıntılı bir şekilde yapılan çalışma bulunamamıştır. Özellikle de Hüsnü Mübarek döneminde ve Arap Baharı sürecinde iki ülke arasındaki ilişkiler kültürel, siyasi ve ekonomik olarak ele alınmıştır.

Çalışmada doküman inceleme ve literatür taraması tekniği kullanılarak alan yazında bulunan kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Konu hakkında ülkemizde ve diğer ülkelerde yapılan araştırmalar ve yayınlar dikkatlice incelenmiştir. Ayrıca kütüphanelerin yanı sıra internet olanaklarından yararlanılarak araştırma ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın konusu ve niteliği göz önüne alınarak iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Mısır'ın idari yapısına ve demografik özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca Mısır'ın ilk uygarlık olarak kurulduktan sonra Osmanlı devleti yönetimi altına nasıl girdiği ve Osmanlı devleti dönemi sonrasında neler yaşandığı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Mısır siyasal hayatını etkileyen siyasi partilere ve dini oluşumlara değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Nasır'dan Hüsnü Mübarek'e Modern Mısır ve Türkiye ilişkileri ele alınmıştır. Nasır ve Enver Sedat dönemlerinde Türkiye ile Mısır ilişkileri ele alınmış daha sonra ise Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesi, uyguladığı iç ve dış politikası, yaptığı demokratik girişimlere değinilmiştir. Mısır'da kurulan ve önemli bir İslami örgüt haline gelen Müslüman Kardeşler hareketi ile Hüsnü Mübarek arasındaki ilişkiler de bu başlık altında dile getirilmiştir. Hüsnü Mübarek döneminde Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Arap Baharı dönemi ve sonrasında Türkiye Mısır ilişkileri incelenmiştir. Bu başlık içerisinde Arap Baharı'nın nasıl ve ne zaman hangi bölgede başladığına, olayın Mısır'da başlamasına neden olan tarihsel, sosyal ve ekonomik nedenlere, sürecin Mısır siyasal hayatına yapmış olduğu etkilere ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Arap Baharı sürecinde etkili olan siyasi aktörlerin rollerine değinilerek bu süreçte Türkiye'nin nasıl bir yol izlediğine yer verilmiştir. Son olarak Arap Baharı sürecinin öncesinde ve sonrasında Türkiye ile Mısır ilişkilerinin ne seviyede olduğuna devrimden sonra yaşanan Mısır siyasal hayatında yaşanan askeri darbe sonrasında Türkiye ile ilişkilerin ne düzeye geldiği ayrıntılı bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MISIR ÜLKE PROFİLİ

Kuzeydoğu Afrika'da yer alan Mısır Arap Cumhuriyeti, Asya ile Afrika kıtalarının birleştiği noktada bulunmaktadır. Mısır'ın doğusunda Kızıldeniz, kuzeydoğusunda İsrail, batısında Libya, güneyinde Sudan ve kuzeyinde Akdeniz yer alır. Kuzeyinde ve doğusunda deniz, güneyinde ve batısında çöl olan Mısır, stratejik olarak Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında kilit bir noktada yer almaktadır.

Yüzölçümü bakımından Dünyanın en geniş 30. Ülkesi olan Mısır, 1.001.450 km² yüz ölçümüne sahiptir (T.C Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Afrika'nın ve Mısır'ın can damarı Nil Nehridir. Mısır fiziki coğrafya açısından Nil Nehri havzası, Sina Yarımadası, Doğu (Arap) Çölü, Batı (Libya) Çölü olarak dört bölgeye ayrılmaktadır (Doğaner, 2004: 553).

Mısır'ın başkenti Kahire'dir. Yaklaşık olarak 94,7 milyonluk nüfusa sahip olan Mısır, Kuzey Afrika'nın en kalabalık ülkesidir (Cakova, 202: 1). İslam sanatının Mısır'daki en değerli ve önemli örnekleri kahire ve yakın çevresinde yer almaktadır. Bunun dışındaki bölgelerden yukarı Mısır ile aşağı Mısır arasında yer alan İskenderiye'de Kahire'de bulunan mimari faaliyetlerin güçlü etkileri hissedilmekle birlikte daha mütevazı eserler ortaya koyulmuştur (Beksaç, 2004: 584).

Tarihi ve coğrafyası bakımından kesin sınırlara sahip olan ve Nil nehrinin aşağı vadisi ve deltasını içine alan Mısır, fethedilmeye başlandığında binlerce yıllık bir geçmişi ve birbiri ardına birçok ülke tarafından istila edilmiştir. Tarih boyunca Mısır, İranlılar, Romalılar ve Yunanlılar tarafından ele geçirilmesine rağmen kendi özel niteliğini korumayı başarmıştır (Lewis, 2006: 24).

Kuzey Afrika çöl kuşağında yer aldığından dolayı "sıcak ve kurak bir iklime sahip" olan Mısır'da yıl boyunca "yaz ve kış olmak üzere iki mevsim hüküm sürmektedir" (Doğaner, 2004: 554). "Kış ayları sert olmayıp, oldukça yumuşaktır. Akdeniz kıyılarında yıllık yaklaşık 200 mm civarındaki yağışlardan başka, yağış pek görülmez." Sina yarımadasında yağmurlar yükseklikten dolayı daha fazla görülmektedir. Mısır'ın gece-gündüz arasındaki sıcaklık farkı ise yüksektir. Ülkeyi etkileyen kuzey rüzgârları dışında bir de Nisan ve Mayıs aylarında meydana gelen "hamsin" rüzgârı, kum fırtınalarının oluşmasına neden olmaktadır (Doğaner, 2004: 554). Kısaca bu nedenlerden dolayı da Mısır dünyanın en kurak ülkelerinden biri olarak görülmektedir (Daşdemir, 2006: 67).

1.1. Mısır'ın İdari Yapısı ve Ekonomisi

Mısır, çok farklı demografik özellikler bulundurmaktadır. Afrika ve Asya arasında köprü ve Avrupa ile Hindistan ve Uzakdoğu arasında deniz ulaşımında geçiş merkezi olan Mısır, tarih boyunca birçok istilalara sahne olmuştur. Stratejik konumundan dolayı Mısır; Afrika Birliği, Arap Milliyetçiliği ve İslam Dünyası gibi büyük meselelerde büyük bir role sahip olmuştur.

Mısır, sanayileşmedeki eksikliklerine rağmen, Nil Vadisinde bulunan nüfus yoğunluğu, Batı Avrupa'daki en kalabalık nüfuslu ülkelerin yaklaşık iki katıdır. Mısır'da yaşayan Araplar, ülkenin hemen hemen %90'ını oluşturmaktadır. Bu sebeple Araplar, Mısır'daki en büyük etnik topluluktur. Müslümanlık da aynı oranda en geniş dini yapıyı oluşturmaktadır. Ülkede bulunan Kıptiler Hıristiyan inancına sahiptir ve nüfusun yaklaşık yüzde dokuzunu oluşturmaktadır (KTO, 2009: 2). Müslüman Arapların büyük bir bölümü Sünni ve şafii mezhebine bağlıdır. Kıptilerin büyük çoğunluğu ise Ortodoks mezhebine mensuptur (Tıgılı, 2011: 8).

Eski Mısır'ın dili ve yazısı bin yıllık olan süreç içerisinde pek çok değişikliğe uğramıştır. Fakat yine de dikkate değer bir süreklilik göstermiştir (Lewis, 2006: 24). Bugünkü Mısır, dini İslam ve resmi dili Arapça olan sosyalist bir devlettir (Moustafa, 2007: 244). Yönetim şekli Cumhuriyet olan Mısır, Başkanlık sistemine dayanır. 25 idari bölgeye (illere) ayrılmaktadır. Başkan, en güçlü lider olarak kabul edilir. Halk tarafından altı yılda bir seçilir. Seçilen Başkan, hükümeti kurmak ve başkanlık görevini yürütmekle yetkilidir. Ayrıca Başkan'a işlerinde yardımcı olabilecek bir başkan yardımcısı bulunmaktadır. Meclisin on üyesi Devlet Başkanı tarafından seçilirken geriye kalan 392 üyesi, halk tarafından beş yıl için seçilmektedir. Mısır illeri, valiye bağlı olarak, müdürler tarafından yönetilen kazaların temsilcilerinden oluşan "il konseyi" ile idare edilmektedir. Ülkenin başbakanı Kemal Ganzuri'dir (T.C Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Ülkenin resmi para birimi Mısır Paund'udur. Mısır, kişi başına milli gelir bakımından Afrika'nın en zengin ülkesidir. Fakat dünya ülkeleri arasında ortalarda yer alır. 1980 yılından evvel Mısır, iktisaden dünyanın en kötü on ülkesi arasındaydı. Camp David Anlaşmasından sonra Enver Sedat'ın yeni ekonomik tedbirleri ile % 10 kalkınma hızı ile dünyanın en hızlı kalkınan ülkeleri arasında yer aldı (T.C Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

Mısır'da tarım alanları ülkenin yüzölçümünün sadece %4'ünü kaplamaktadır. Tarım için kullanılabilen alanın az olmasından dolayı devlet çölden yeni topraklar kazanabilmek adına kanal, gölet ve baraj inşası için önemli derecede büyük yatırımlar yapmaktadır (Doğaner, 2004:554). Mısır'da sulama sistemleri oluşturulana kadar oldukça fakir bir ülkeydi. Sonraları kanallar ve sulama sistemleri inşa edilince, Nil'in bereketli suları kontrol altına alınmıştır. Böylelikle yılda sadece bir defa alınan ürün miktarı üçe yükselmiştir. Nil Vadisi ve deltası tarım için oldukça

elverişli olan bir bölgedir. Barajlar ve sulama sistemleri ekilebilecek olan alanların artmasına yol açmıştır.

Mısır'ın ekonomisi, tarımın dışında endüstri ve turizme de dayanmaktadır. Önemli endüstri dalları: Tekstil, petro-kimya, kimyevi ürünler ve çimento fabrikalarıdır. Dünyanın yedi harikasından biri olan piramitler ve İskenderiye feneri turizm açısından en önemli gelir kaynağıdır. Buna ek olarak Kral Mezarları ve Büyük Gize sfenksi¹ de önemli turizm gelir kaynakları arasında yer almaktadır (Tandoğan, 2013: 23). Uzun bir tarihe sahip olan Mısır, birçok kültürden milletin izlerini taşır. Özellikle de Emeviler, Abbasiler, Memlükler ve Osmanlılar zamanından kalan cami ve medreseler, kervansaraylar ve hanlar önemli tarihi yerlerdir. Sonuç olarak zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Mısır, Kuzey Afrika'da yer alan diğer ülkelere göre oldukça derin bir tarihi kökene, değişik kültürlere, çeşitli yer altı kaynaklarına ve iyi bir ekonomik güce sahiptir.

1.2. Mısır'da Tarihsel Süreç

Mısır medeniyeti tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Pers ve Roma imparatorluklarının egemenliklerinin sürdüğü çağda Kuzeydoğu Afrika ve Güneybatı Asya haritası, Pers, Makedonya ve Roma İmparatorluğu altına girmeden önce güçlü komşuları tarafından asimile olan eski Ortadoğu imparatorlukları ve kültürleri zamanındakinden çok daha farklıydı. Kuşkusuz Mısır, varlığını sürdüren eski kültürlerden, kendi eski kimliğinin pek çok unsuru ve eski dilini koruyarak kalan en eski kültüre sahiptir (Lewis, 2006: 23). Tarihsel süreç içerisinde Mezopotamya ile birlikte Mısır'da ilk uygarlık kurulmuş daha sonra Asurlular, İranlılar, Makedonyalılar ve Romalıların egemenliği altında kalmıştır. Roma imparatorluğu 395 yılında ikiye bölünmesinin ardından Mısır, Doğu Roma'ya (Bizans) bağlanmıştır. Bizans egemenliğinden sonra 640 yılında Mısır, Müslümanlar tarafından fethedilmiştir. Mısır'da Emeviler ve Abbasiler de hüküm sürmüştür (Tomar, 2004: 559). Ayrıca Mısır'da kurulan ilk Türk devleti Tolunoğulları olmuştur. Daha sonraları İhşitler, Eyyubiler ve Memlükler devleti kurulmuştur. 16. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Mısır, 1517-1914 yıllarında Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmıştır. Bu kapsamda Mısır'ın tarihsel süreci şu üç dönem aralığında incelenmektedir:

- Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Mısır
- Osmanlı Döneminde Mısır
- İngiltere İşgal Döneminde Mısır

¹ Sfenks; kafası koç, kuş, veya insan figürlü olan fakat gövdesi ise uzanan bir aslan şeklinde olan heykeldir. İlk başta antik Mısır'da görülen Sfenks, antik Yunan mitolojisinde de büyük kültürel bir önem taşımıştır. İsmi de buradan almıştır.

1.2.1. Başlangıçtan Osmanlı Dönemine Kadar Mısır

Mısır'ın tarihsel arka planını incelemeden önce Mısır kelimesinin kökenine bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda çivi yazılı tabletlerde Misri/Musri/Musur ve İbranice olan belgelerde Misrayim şeklinde geçen Mısır adının proto- semitik Mâsôr (sur, kale) kelimesinden geldiği düşünülmektedir. Bugün batı dillerinde kullanılan Egypt ise başşehir Memfis'in eski Mısır dilindeki ilk adı olan Haktuah/Hikuptah'tan geldiği sanılmaktadır (Görgün, 2004a: 555). Günümüzde kullanılan ve Arapça isim olan "Mısır" Arap fetihleriyle birlikte gelmiştir. Bu isim, İbrani Tevrat'ı ve diğer eski metinlerde yer alan Mısır'ın Sami dillerindeki isimleriyle ilişkili olmuştur (Lewis, 2006: 24).

Mısır tarihi kökenine bakıldığında kesin net bir tarih söylemek güçtür. Fakat bugünkü Mısırlılar kendilerini insanlığın ilk uygarlıklarından birinin çocukları olduklarını ileri sürmektedir. Ayrıca Mısırlılar bu medeniyetin yedi bin yıllık bir devlet olduğunu dile getirmektedir (Masfield, 1967: 8). Mısır medeniyeti milattan öncelere dayanan eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Milattan önce III. Yüzyılda yaşayan Mısırlı tarihçi- rahip Manethon, aşağı ve yukarı Mısır'ı birleştiren ilk kişinin Tinis Kralı Menes olduğunu söylemektedir. Böylelikle Mısır'da oluşan hanedanlar döneminin Kral Menes ile başladığını kabul etmektedir. Hanedanlar devrinin 3000 yıl kadar uzun süre devam ettiği ve bu dönemde otuz bir hanedanın hüküm sürdüğü ilim adamları tarafından benimsenmiştir. Kaynakların ve belgelerin yetersizliğine rağmen Mısır birliğinin sağlandığı ilk dönem, firavunların teokratik ve otokratik yönetimlerin başladığı, hemen hemen bütün öğeleriyle Mısır uygarlığının doğduğu zaman kabul edilmektedir (Görgün, 2004a: 555).

Mısır medeniyeti, krallıkla yönetilmekteydi. Fakat krallığın Mısır'da nasıl hüküm sürdüğü hakkında kesin bir bilgi yoktur. Hieroglif metinlerden, Yunan membalarından ve Maneton'dan yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen verilere göre Mısır'da krallıktan önce üç ilahi saltanat hüküm sürdüğü iddia edilmektedir. Bu üç ilahi aile şunlardır: "birinci aile hava ilahı olan Şov ile zevcesi Tefene'nin ailesidir.[ikinci] Üçüncü aile yer ilahı olan Gep ile zevcesi ilahe sema Nut ailesidir. Üçüncü aile iki daldan ibarettir ki Ozirisle İzis - Set ile Neftis ailesidir." Bahsi geçen üç ilahın gücünü güneşten aldığı söylenmektedir (Özer, 1987: 73).

Mısır, büyük bir tarihin mirasçısı olarak çok eski çağlardan beri üzerinde birçok uygarlıkların kurulduğu bir medeniyettir. Ülke, Mezopotamya ile birlikte ilk uygarlığın kurulduğu yer olmuştur. Mısır'da daha sonraları sırasıyla M.Ö. 671'de Asurlular, sonra İranlılar, Makedonyalılar ve Romalılar hakimiyet kurmuşlardır. Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra da Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizanslılar) egemenliği altında kalmıştır. Önemli bir coğrafyaya sahip olan Mısır, birçok devletin kurulmasına ve yıkılmasına şahit olmuş ve bu nedenle de önemli bir tarihe, kültüre, sosyal ve siyasi çeşitliliğe sahip olmuştur (Köse, 2017: 77).

Filistin'in Müslümanlar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte artık Mısır'ın Bizans ile olan kara bağlantısı kesilmiştir. Bu da Mısır'ın fethini kolaylaştıran bir etmen olmuştur sanılmaktadır (Tomar, 2004: 559). Mısır toprakları üzerinde kurucuları Türk olan Türk devletlerinin kurulması ve 400 yıla yakın (1517-1914) bir süre zarfında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti olması, Türkiye-Mısır ilişkilerinin oldukça uzun bir geçmişe sahip olmasının en önemli göstergesidir. Türklerin kurmuş olduğu devletler sırasıyla Tolunoğulları, İhşidiler, Eyyubiler ve Memlukler devletidir. Tolunoğulları Devleti Türklerin Afrika'da kurdukları ilk devlettir. 868- 905 yılları arasında hüküm sürmüştür. Ahmed b. Tolun tarafından kurulmuştur. Onun zamanında Mısır tarihinin en iyi dönemlerinden birini yaşamıştır. Mısır'da kurulan ikinci devlet İhşidiler Devletidir. 939 yılında Muhammed b. Tuğç tarafından kurulan (Tomar, 2004: 559) İhşidiler Devleti 35 yıl hüküm sürdükten sonra yıkılmıştır. Mısır'da Abbasi halifeliğine bağlı Sünni İslam'ın iki temsilcisi olan Tolunoğulları ve İhşidiler, Sünni İslam anlayışına aykırı herhangi bir mezhebin faaliyetlerine izin vermemişlerdir (Kavas, 2015: 24-27). 968 yılında Fatimiler, siyasi boşluktan faydalanarak Mısır'ı ele geçirmiştir (Tomar, 2004: 559).

1171- 1250 yılları arasında Eyyubiler Devleti, Mısır'da kurulan üçüncü devlettir. Afrika'da önemli bir konuma sahip olan Mısır, Haçlı seferleri sırasında Eyyubilerin kontrolü altına girmiştir. Bu devlet Selahaddin Eyyubi tarafından kurulmuştur. Eyyubiler zamanında köle olarak getirilen ve çoğunluğu Türk kökenli olan askerlere Memlükler veya Kölemenler adı verilmiştir. Memlükler, Moğolların akınları sonucunda Bağdat'ın yakılıp yıkılması ve Abbasi halifesinin öldürülmesi ile Eyyubilerin egemenliğine son vermişlerdir. Böylece Mısır'a hâkim olmuşlardır. (Hazar, 2016: 33). Eyyubiler döneminde ordu komutanlığına getirilen Memluklerden Emir İzzeddin Aybek Türkmani, Sultan Şecerüddür ile evlenmiş ve bunun üzerine Şecerüddür'ün tahttan feragat etmesiyle tahta çıkmıştır. Böylece 1250 yılında Memlükler dönemi resmen başlamıştır. Memlüklerin hâkimiyeti Osmanlıların Mısır'ı aldığı 1517 yılına kadar devam etmiştir. Memlükler kısa zamanda Arap yarımadası ve Afrika kıtasında bulunan İslam ülkelerinin önderi konumuna gelmişlerdir. Mısır Memlükleri, Mısır'ı güçlü ve zengin hale getirmiş ve Moğol istilasına karşı İslam'ı savunarak daha büyük felaketleri önlemişlerdir (Kavas, 2015: 28-32). Sonuç olarak önemli bir kültürel çeşitliliğe sahip olan Mısır, insanlık tarihinde derin izler bırakan ve insanlığa pek çok katkı sağlayan bir uygarlık olmuştur.

1.2.2. Osmanlı Döneminde Mısır

Yavuz Sultan Selim, 1517 yılında Mısır'daki Memlük Devleti hâkimiyetine son vermiş ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelmiştir (Mansfield, 1967: 12). Mısır hâkimiyetini ele alan Osmanlı buraya bağlı diğer bölgelerin yönetimini de doğrudan elde etmiştir. Mısır'da ilk defa uygulamaya koyulan merkeze bağlı olmak üzere saliyaneli beylerbeylik oluşturulmuş ve Mısır seferine katılan Vezir-i Azam Yusuf Paşa Mısır'a tayin edilen ilk beylerbeyi

olmuştur. Mısır fethedildikten sonra Memlûk Devleti'ne ait ocağın kaldırılmaması daha sonra Osmanlı hâkimiyeti boyunca çıkan isyanların temel sebebi olarak görülmüştür (Kavas, 2015: 42).

Mısır eyaleti, Osmanlı devleti için bulunduğu konum itibarıyla sahip olduğu jeopolitik ve stratejik açıdan büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla Mısır'ın varlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesine ve büyük bir devlet olmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Mısır, kültürel anlamda Osmanlı Devleti'ne yakın olması ve Kahire'nin İslam dünyasının önemli bir merkezi olması nedeniyle önem arz etmektedir (Hazar, 2016: 189). Arap ve Afrika kıtasında Osmanlı hâkimiyetinin devam ettirilmesi için önemli bir konumda olduğundan buranın yönetimi ve atanan beylerbeyinin sorumlulukları ağır olmaktadır. Atanan beylerbeyi Osmanlı Devleti ile sürekli temas halindeydi (Kavas, 2015: 43). Osmanlı Devleti tüm bu sebeplerden ötürü Mısır'ın yönetimine ayrıca özen göstermiştir.

Osmanlı devleti açısından önemli olan Mısır diğer ülkelerinde ilgisini çekmiştir. Bu bakımdan Mısır üzerinde emelleri olan belli başlı iki ülke İngiltere ve Fransa'dır. Fransa'nın Mısır'a olan ilgisi ise çok daha eskilere dayanmaktadır. Napolyon Bonaparte dönemine kadar gittiği bilinmektedir. İngiltere'nin Mısır'a ilgisi onun jeopolitik açıdan önem taşıması ve İngiltere'nin büyük önem verdiği Hindistan yolunda Fransa'nın tehdit oluşturmasını engellemek kaygısından kaynaklanmaktadır. Aslında İngiltere Napolyon'dan önce Mısır'la hiç ilgilenmemiştir. Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi üzerine kendisi için Mısır'ın önemini anlamaya başlamıştır. (Hazar, 2016: 191).

1797 yılında İtalya'yı ele geçiren ve Balkan Yarımadası'na kadar ilerleyen Napolyon Bonaparte ağır bir kriz döneminde olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşmıştır. Osmanlı o dönemlerde Avusturya ve Rusya karşısında ağır yenilgiler almıştır. Bu nedenle de güçsüz ve zayıf kalmıştır. Dünya egemenliğini ele geçirmek isteyen devletler Osmanlı İmparatorluğu'nu en önemli kart olarak görmüşlerdir. İmparatorluğun elindeki en zengin arazi olan Mısır'ı ele geçirmeye yönelik çeşitli planlar yapmışlardır (Lutskiy, 2011: 37-38). Bu kapsamda Fransa, Hindistan ile ulaşım yolları üzerinde bulunan Mısır'ı işgal ederek İngiltere'yi hassas olduğu bir noktadan vurmak istemiştir (Armaoğlu, 2006: 55). Nitekim Napolyon Fransa'sı İngiltere için son derece önemli olan Hint yolunu denetim altına almak amacıyla 1798 yılında 40 bin kişilik öncü kuvvetle İskenderiye'ye çıkmıştır (Mansfield, 1967: 12). Napolyon, Mısır'daki halkı etkilemek ve işgale karşı çıkmalarını biraz da olsa engellemek adına Fransız dininin aslında Muhammed'in dinine yakın olduğunu, düşüncelerinin temelini Kur'an'dan yola çıkarak oluşturduğunu dile getirmiştir (Ludwig, 2010: 112). Yani Napolyon hedefine ulaşmak için halkın dini duygularını kullanmak istemiştir. Napolyon aslında Mısır seferi ile kendi vatani saydığı Akdeniz'de, Malta ve Mısır'ı ele geçirmeyi, İngiltere'yi Kızıldeniz'den kovarak ve Süveyş'te kanal açmayı amaçlamıştır. Böylece hâkimiyetini Hindistan'a kadar uzatmayı tasarlamıştır (Armaoğlu, 2006: 55). Kısacası sorun sadece bir Mısır sorunu değil, bir Akdeniz egemenliği sorunu olmuştur. İngiltere ve Rusya,

Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesine karşı çıkmışlardır. Her iki ülke de kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında yer almıştır. Fransızlar Türk ve İngilizler karşısında direnemeyip 1801 yılında Mısır'dan çekilmek zorunda kalmışlardır. Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi Mısır'ın kaderinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Aslında bu, bir ordu komutanı olarak atanan Mehmet Ali Paşa²'nin ülkeyi denetim altına alarak kendi egemenliğini kurmaya çalışmasıdır (Arı, 2014: 169). Mehmet Ali Paşa yarı özerk durumda olan Mısır'a Fransızların 1798-1801 yılları arasındaki işgallerine son vermek için gönderilmiş ve işgal sonrasında ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanarak 1805 yılında kendisini Mısır valisi olarak kabul ettirdi (Erkilet Başer, 2000: 223). Osmanlı devleti de onu Mısır'ın valisi olarak tanımak zorunda kalmıştır. Çünkü 1804 yılında balkan yarımadasında Sırbistan'da, büyük bir ulusal özgürlük isyanı başlamıştır. Bulgaristan ve Yunanistan'da da sıkıntılı olaylar ortaya çıkmıştır. Osmanlı devleti ardı ardına mağlubiyetle karşılaşmıştır (Lutskiy, 2011: 50). Bu tarihten itibaren Mısır ve Osmanlı arasında yeni bir döneme geçilmiştir. Mehmet Ali Paşa ve ailesinin kendisinden sonra gelen fertleri 145 yıl süreyle ülkeyi yönetmişlerdir (Mansfield, 1967: 12).

Mehmet Ali Paşa, Mısır'da Fransızlarla çarpışırken Osmanlı ve Fransız orduları arasındaki farkı yakından gördüğü için, bir taraftan Avrupa'nın ilim ve tekniğine büyük ilgi gösterirken diğer taraftan Osmanlı imparatorluğunun aczini de yakından görme fırsatı yakalamıştır. O'nun Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan bağlılık duygusunun zayıflamasında bu izlenimler etkili olmuştur. Mehmet Ali Paşa, Mısır'da kuvvetli ve düzenli bir ordu kurmuştur. Özellikle de kara ordusunun kurulmasında önemli ölçüde Fransa'dan faydalanmıştır. Ordunun donanması için de İngiltere'den yararlanmıştır. Nil nehrinin bereketini iyi bir şekilde kullanmış, ekonomik ve ticari alanda her şeyi kendi tekeline alarak bir çeşit 'Devlet Sosyalizmi' tesis etmiştir (Armaoğlu, 2006: 195-196).

Mehmet Ali Paşa, Mısır milliyetçiliğinin önderi olarak görülmüştür. Buna örnek verecek olursak Mehmet Ali Paşa'nın modern bir ordu kurarak Osmanlı padişahına savaş açması, bu milliyetçi ideolojinin en önemli işaretlerinden biri olmuştur. Hatta 19. Yüzyılın ikinci yarısı, Mehmet Ali Paşa'nın kurmuş olduğu modern devletin mirası üzerinde şekillenen bağımsızlık düşüncesinin billurlaştığı bir dönem olarak ele alınmıştır. Tabii ki burada şunu da söylemek de fayda olacaktır ki Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlılarla mücadelesi bir ulus- devlet yaratma gayesinden ziyade "mini imparatorluk" ya da "bölgesel nüfuz alanı" oluşturma amacı taşımaktadır (Özkoç, 2015: 25-27).

Mehmet Ali Paşa, 1809-1815 yıllarında vakıf arazilerini devletleştirmiş hükümet camilerin ve ruhban sınıfının bakımını üzerine almıştır. Bu önlem ne şeyhlerin ne de ruhban sınıfının hoşuna

² Mehmet Ali Paşa 1769'da Makedon şehri Kavala 'da doğmuştur. Küçük bir toprak sahibinin oğlu olan Mehmet Ali Paşa'nın çocukluğuna ilişkin pek çok hikâye bulunmaktadır. Erken yaşta ailesini kaybetmiş yabancı bir ailede yetişmiştir. Hatta bazı kaynaklarda bu yabancı ailenin Fransız olduğu da söylenmektedir. Reşit olduktan sonra tütün ticaretine başlamış ve otuz yaşındayken hayatında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti, Mısır'a 300 kişilik bir Arnavut birliği göndermesini emretmiş ve Mehmet Ali bu birliğin ikinci kumandanı olmuştur (Lutskiy, 2011:49).

gitmemiş ve birçok şeyh ona gözdağı vermeye başlamıştır. İltizamı kaldırması, faizi kısıtlamış olması ve daha birçok uygulama Memlûklerde hoşnutsuzluk yaratmıştır (Lutskiy, 2011: 53). Fakat Mehmet Ali Paşa 1811 yılında bu güçleri ortadan kaldırmış ve vakıflar yoluyla yönettikleri arazilerin önemli bir kısmına el koymuştur (Goldschmidt Jr. ve A., Davidson, 2011: 230)

Mısır'da güçlü bir otorite kuran Mehmet Ali Paşa, bağlı olduğu Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştır. Osmanlı devleti yunan ayaklanmasını bastırmak için Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. O'nun yardımına karşılık Girit ve Suriye valiliklerini vaad etmiştir. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, ayaklanmayı bastırmak için Osmanlı Devleti'ne yardım etmiştir. Fakat Mehmet Ali Paşa'nın yardımları ayaklanmayı bastırmadan istenen sonucu vermemiştir. Osmanlı ve Mısır donanmaları Navarin'de yenilgiye uğrayarak yakılmıştır. Öte yandan Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa müttefiklerle anlaşıp padişahın emri olmadan Mora'da askerlerini geri çekmiştir. Bu durum padişahı çok kızdırmış ve istekleri yerine getirilmemiştir. İbrahim Paşa komutasındaki ordu 1 Kasım 1831 den itibaren Suriye topraklarına girmeye başlamıştır. İbrahim Paşa, Gazze, Kudüs ve Yafa'yı aldıktan sonra Akka'yı ele geçirmiştir. Bunun üzerine Babiali, Mehmet Ali'den kuvvetlerini geri çekmesini istemiş fakat Mehmet Ali kendisine Suriye Valiliği'nin verilmesinde ısrar etmiştir (Armaoğlu, 2006: 197). Çünkü Suriye'nin ilhaki Mehmet Ali'nin doğu sınırlarını ve Mısır'ın merkezden bağımsızlığını güçlendirecektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en zengin bölgelerinden biri olan Suriye, Mehmet Ali Paşa için oldukça cazip bir mükâfat olacaktır. Ham ipek, buğday, yün, zeytinyağı üretilen Suriye, büyüyen Mısır endüstrisi için kârlı bir pazar olacaktır (Lutskiy, 2011: 98). Mehmet Ali askerlerini geri çekmeyince II. Mahmut, Mehmet Ali'yi bir fermanla "asi" ilan etmiştir. Böylece ayaklanma fiilen başlamıştır. Osmanlı kuvvetleri ile Mısır kuvvetleri arasında ilk savaş 29 Temmuz 1832'de Antakya ile İskenderun arasındaki Beylan'da başlamıştır. Sonuç Osmanlı devleti tarafından bir hezimet olmuş, Suriye tamamen Mehmet Ali kuvvetlerinin eline geçmiştir. Böylece Anadolu'nun yolu Mehmet Ali'ye açılmıştır. İkinci defa İbrahim Paşa'ya saldıran Osmanlı devleti için ikinci bir hezimet söz konusu olmuş ve İbrahim Paşa kuvvetleri Konya muharebesinde de başarılı olunca kendilerine İstanbul yolu açılmıştır. Yani artık Osmanlı devletinin yıkılması söz konusu olmuştur (Armaoğlu, 2006: 197-199).

Mehmet Ali'nin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması aynı zamanda Avrupa Devletleri'ni de harekete geçirdi. Çünkü bir taraftan Mısır hem İngiltere hem de Fransa için önemli bir yerdi; diğer taraftan Osmanlı imparatorluğu İngiltere ve Rusya'nın üzerinde mücadele ettikleri bir bölgeydi. Yani Osmanlı devletinin varlığı veya yıkılması her iki devleti de ilgilendiriyordu. Fransa açıkça Mısır'ı desteklemekteydi bu yüzden de Sultan'a yardım etmeyi reddetmiştir (Lutskiy, 2011: 101). Fakat Rusya'nın işe karışması korkusu, Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen Fransa'yı zor durumda bırakmıştır. Fransa ikili oynayarak Osmanlı devletini destekliyormuş gibi görünmüş fakat Rusya ile birlikte hareket etmiştir. Bu şartlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin yardımına güveneceği tek devlet İngiltere'dir. Fakat İngiltere yardım çağrısına olumlu cevap vermemiştir. Sonuç olarak Fransa, Avusturya ve İngiltere'nin Mısır meselesinde takındıkları tavır karşılığında Rusya'ya Mısır

meselesine tek başına karışması için imkân sağlamıştır (Armaoğlu, 2006: 200-202). Rusya çıkarları gereği, İstanbul ve Boğazlar 'da karşısına kuvvetli bir devletin çıkması yerine, İstanbul ve boğazların zayıf bir Osmanlı Devleti'nin elinde bulunmasını tercih etmiştir. Bu durum en çok Fransa'yı telaşlandırmıştır. Fransa hemen harekete geçerek Osmanlı devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında bir antlaşma yapılması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Fransa'nın bu çabaları üzerine Osmanlı devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında anlaşma sağlanmıştır. Bu antlaşmaya göre Suriye Mehmet Ali Paşa'ya verilecektir. Rus askerlerinin İstanbul'a gelmesi Mısır sorununu birdenbire alevlendirmiş ve İngiltere durumun ne kadar ciddi olduğunu ancak o zaman kavrayabilmiştir. Rus donanmasının ve askerlerinin İstanbul'dan çıkmasını sağlamanın yolu, padişah ile asi valisinin uzlaştırılmasıdır. Bunu gerçekleştirmek üzere Padişahın taviz vermesi için Sultan II. Mahmut'a baskı yapmışlardır. Bunun üzerine Kütahya'da Fransız ve İngilizlerin arabuluculuğunda Osmanlı Devleti ile Mehmet Ali Paşa arasında 14 Mayıs 1833 yılında Kütahya antlaşması imzalanmıştır. Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit Valilikleri yanı sıra Suriye Valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana'nın "muhassıllığı" yani oranın vergilerini toplama hakkı verilmiştir. Fakat bu antlaşma iki tarafı da tatmin etmemiştir (Armaoğlu, 2006: 202-205).

Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğü Mehmet Ali Paşa sorununu tek başına çözemediği için ortaya çıkmıştır. Rusya bunun farkındadır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nden askeri yardım değil; Akdeniz'den kendisine gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı Çanakkale Boğazı'nı diğer devletlerin savaş gemilerine kapatmasını istemiştir. Buradan hareketle bu antlaşmanın yapılmasının temel amacı aslında Rusya'nın Boğazlardan gelecek olan her türlü saldırıya karşı kendisini güvence altına alma isteğidir (Armaoğlu, 2006: 206-207). Tamamen çözülmesi gereken ve artık bir Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olmaktan çıkıp uluslararası bir sorun halini alan Mısır sorunu, Avrupalı devletlerin cephe birliği sonucunda bunalım giderilmiştir. Böylece yaklaşık on yıldır süren ve başlangıçta bir iç sorun iken daha sonraları dış sorun halini alan Mısır sorunu bu şekilde çözüme kavuşturulmuştur.

Mehmet Ali Paşa yaşlanınca 1846 yılından itibaren Mısır, oğulları ve torunları tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Aynı yıl evlatlığı İbrahim Paşa Mısır Valisi tayin edilmiş üç ay sonra vefat etmiştir. İbrahim Paşa babasından önce vefat etmiştir. Valilik Mehmet Ali Paşa'nın torunu Abbas Bey'e geçmiş, Mehmet Ali Paşa ise 1849'da vefat etmiştir. Mısır bundan sonra sırayla Abbas Paşa(1848-1854), Sait Paşa (1854-1863) ve İsmail Paşa (1863-1879) tarafından yönetilmiştir (Findley, 2012: 85-86).

Süveyş Kanalı açılması kararı, Sait Paşa döneminde alınmıştır. Fransa ile İngiltere arasında Mısır üzerindeki mücadeleyi şiddetlendiren en önemli faktör, Süveyş kanalı olmuştur. Süveyş kanalı açılma fikri oldukça geriye gitmektedir. Mısır, Türk egemenliğine girdikten sonra kanal açma fikri deryalar kaptanı Ali Uluç tarafından Padişaha kabul ettirilmeye çalışılmış, Padişah III.

Mustafa (1757-1774) da aynı fikri benimsemiş ve bir takım incelemeler yaptırmıştır. Napolyon da, Mısır'ı işgal edince Akdeniz ile Kızıldeniz'in birleştirilmesinin mümkün olup olmayacağını yanında götürdüğü ilim heyetindeki mühendislerle incelemiştir ve olumlu cevap almıştır (Armaoğlu, 2006: 405)

Mehmet Ali Paşa'nın dördüncü oğlu Sait Paşa'da babası gibi Mısır'ın kalkınması için büyük hedefleri olan bir insandır. Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirip Mısır'ın ekonomik ve ticari yönden kalkınmasını sağlamak istemiştir. Mehmet Ali Paşa'nın, Osmanlı devleti için boğazların bir felaket olduğunu düşünmesi ve bu nedenle Mısır'da da bir boğazlar sorunu yaratmak istememesi sonucunda Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirme çabası olmamıştır. Fakat Sait Paşa kanal açma fikrine sıcak bakmıştır. Sait Paşa, Fransız konsolosluğunu yapan Ferdinand de Lesseps'e Süveyş Kanalı'nı açması için 1854 yılında bir şirket kurma imtiyazı vermiştir. Osmanlı Devleti, Lesseps'e izin vermemesine rağmen 1859'da Kanal'a temel atılmıştır. İngiltere Fransa'nın bu girişiminin karşısında olmuştur. İngiltere kanal çalışmalarını engellemek için her türlü yola başvurmuştur (Armaoğlu, 2006: 405-406).

Fransa hayranı olan (Mansfield, 1967: 13) Mehmet Ali Paşa'nın kendi soyundan gelen valiler döneminde Mısır her geçen gün Avrupa ile daha da yakınlaşmaya başlamıştır. Siyasi ve iktisadi bakımdan artık Osmanlılardan uzaklaşmaya başlayan Mısır özellikle İsmail Paşa döneminde alınan borçlar nedeniyle sıkıntılı dönemler yaşamıştır (Kavas, 2015: 44). İsmail Paşa 1863 yılında Mısır'a vali olmuştur. 1866 yılında Girit ayaklanması başlayınca İsmail Paşa 18.000 kişilik ordusunu Girit'e göndermiştir. Bunun sonucunda Sultan Abdülaziz 19 Mart 1866 yılında kanalın hafriyatı için izin vermiş ve 1867 yılında Osmanlı Sultanı tarafından kendisine (Armaoğlu, 2006: 407) Mısır valilerine (Paşalarına) daha bağımsız bir konum olan "Hıdiv" unvanı (Arı, 2014: 173) verilmiştir. Mısır Valisi İsmail Paşa, Sultan Abdülaziz zamanında, padişaha, sadrazama ve diğer devlet adamlarına gönderdiği hediyelerle Mısır Hıdivliğini almış ve bunun babadan oğula veraset yolu ile geçmesini sağlamıştır. Süveyş Kanalı 17 Kasım 1869 da dünya deniz trafiğine açılmıştır. Açılış için İsmail Paşa büyük törenler düzenlemiştir ki hatta bu törenler için milyonlar harcadığı söylenmiştir.

İsmail Paşa dönemi, Mehmet Ali Paşa sülalesinin en parlak dönemi olarak kabul edilmektedir. Onun zamanında Mısır en geniş sınırlara ulaşmıştır. Mısır'ın toprakları Fransa'nın beş misli olmuştur. Bayındırlık işleri geliştirilmiş ve pamuk tarımının geliştirilmesinde birçok teknik ilerlemeler kaydedilmiştir. Fakat bunlar Mısır'ın kendi gelirleri ile sağlanmamış özellikle Fransa ve İngiltere'den alınan borçlarla yapılmıştır (Armaoğlu, 2006: 407). Bu şekilde plansız şekilde hareket eden ve büyük borç altına giren Hıdiv, alacaklılar adına Fransa ve İngiltere delegelerinden oluşan bir komisyon tarafından ülkenin mali kontrollerinin yapılmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Fakat bu gelişmeler ve Avrupalıların da Mısır'ı sömürmeye başlaması sonucu halk tabakaları rahatsızlık duymuştur. Bunun sonucunda Hıdiv yabancı nazırların görevlerine son

vererek tamamı Mısırlılardan oluşan bir hükümet kurmuştur. Hıdiv İsmail Paşa'nın Batılıların Mısır üzerindeki etkisini azaltma girişimlerine (Ayhan ve Atılğan, 2011: 4) karşı İngiltere ve Fransa bir ultimatom vererek İsmail Paşa'nın Hıdivlikten feragat etmesini (Armaoğlu, 2006: 409) ve Mısır'dan çekilip gitmesini istemiştir. İngiltere ve Fransa'nın, Mısır'ı işgal tehditleri sonrası Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki otoritesinin vurgulanması anlamına geleceği düşünüldüğünden Hıdiv İsmail Paşa II. Abdülhamit tarafından görevinden azledilmiş yerine oğlu Tefvik Paşa (Arı, 2014: 174) Hıdiv olarak atanmış ve 1879 – 1892 yılları arasında görev yapmıştır. (Hazar, 2016: 192). Tefvik Paşa'nın Hıdiv olarak getirilmesi Mısır milliyetçilerini rahatsız etmiştir. zira onlar, Tefvik Paşa'nın Hıdiv olmasıyla Mısır'ın artık siyasi ve ekonomik bağımsızlığını kaybettiğini düşünmüşlerdir (Ayhan ve Atılğan, 2011: 4).

1881 yılından itibaren Albay Ahmet Arabi, Mısır'daki yabancı egemenliğine ve kötüye giden ekonomik duruma dur demek ve Hıdivin yetkilerinin sınırlandırıldığı bir anayasanın yapılmasını sağlamak için bir hareket başlatmıştır (Armaoğlu, 2006: 410). Mısır üzerinde Avrupalıların etkisini azaltmak için Hıdiv İsmail'den sonra "Mısır Mısırlılarıdır" sloganıyla sesini yükselten Ahmed Arabi (Ayhan ve Atılğan, 2011: 4), El-Ezher Üniversitesi'nden³ mezun köylü kökenli bir bürokrattır. Başlattığı hareket ordudan, halktan ve reformistlerden destek görmüş ve yoğun bir muhalefet hareketine dönüşmüştür. Bu hareketin iki talebi söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi, Mısır'ın ekonomik ve siyasi bağımsızlığını kazanması; ikincisi ise, Hıdivin yetkilerini hazırlayacakları bir anayasa ile sınırlandırmak istemeleridir (Ayhan ve Atılğan, 2011: 4). Aldığı destekler sayesinde 1882 yılında Hıdiv Tefvik Paşa tarafından Savunma Bakanlığı'na getirilmiştir.

Arabi Paşa, Mısır'ın mali yapısını disiplin altına almaya çalışmıştır. Bu durum, çıkarlarını tehlike altında gören Hıdiv ile İngiltere ve Fransa'nın işbirliği yapmasına yol açmıştır. Bunun üzerine İngiltere ile Arabi ordusu 13 Eylül 1882 yılında Tel el-Kebir'de karşı karşıya gelmiştir. Arabi Paşa'nın ordusu yenilgiye uğramış (Arı, 2014: 175) ve Arabi Paşa esir olmuştur (Armaoğlu, 2006: 411). Böylece Mısır tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Mısır İngiltere tarafından 1882 yılında işgal edilmiş ve 1952 yılına kadar sürecek olan İngiltere'nin fiili denetimi başlamıştır (Arı, 2014: 175; Munson, 2001: 495). Nitekim İngiltere'nin bu askeri müdahalesine ve Mısır'ı işgal etmesine hem Avrupa devletleri hem de Osmanlı devleti boyun eğmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 2006: 411).

1.2.3. İngiltere İşgal Döneminde Mısır

Osmanlı devleti Mısır'da yaklaşık 400 yıl hüküm sürmüştür ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda bu hâkimiyet yıkılmıştır. Birinci Dünya Savaşı aynı zamanda Batının desteği ile Müslüman

³ El-Ezher Üniversitesi, 975 yılından itibaren Kahire, Mısır'da İslam İlimleri ve Fen Bilimleri üzerine eğitim veren üniversite. Mısır'ın en eski lisans veren üniversitesidir ve "Sünni İslam'ın en prestijli üniversitesi" olarak ünlenmiştir.

âlemindeki birçok topluluk Milliyetçilik akımına⁴ kapılmıştır. 29 Ekim 1920 yılında Cumhuriyetin ilanı Osmanlı devletinin mirasçısı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 1924 yılında halifeliği kaldırmasıyla İslami çatı altındaki siyasi birlik dağılmıştır. Nitekim İslam Birliği'nin dağılması, Ortadoğu coğrafyasında yozlaşmaların baş göstermesine ve siyasi güç boşluğundan dolayı Batılı güçlerin Ortadoğu'yu fiilen işgal etmesine yol açmıştır (Güvenilir, 2016: 84).

İngiltere ve Fransa açısından önemli bir bölge olan Mısır, Birinci Dünya Savaşı sonrasında daha karmaşık hale gelmiştir. İngiltere, sömürge yolları üzerinde bulunan bu bölgeyi tamamen ele geçirmek için hareket geçmiş ve 1882 yılından itibaren İngiliz işgal dönemi başlamıştır. İngiliz himayesi altında bulunan Mısır'da 1915 yılında alınan sıkıyönetim uygulamaları siyasal iç hayatı durdurmuştur. Mısırlı hükümdarlar Mehmet Ali Paşa yönetiminden itibaren İstanbul hükümetinden uzak durmaya çalışmış fakat İngiliz himayesi ile yüksek komiserlerle yönetilmeye ve güçlü dini bağlara sahip İslam devletine karşı savaşılmaya zorlanmıştır. 1919 yılında Vefed Partisi ile birlikte Mısır devrimi gerçekleştirilmiştir. Fakat bu uzun ömürlü olmamış nitekim Mısır halkının bağımsızlığını kazanması uzun yıllar almıştır (Güvenilir, 2016: 84).

İngiltere Hindistan yolu üzerinde bulunan Mısır'ın kendisi için ne kadar önem arz ettiğini Fransa burayı işgal ettiği sırada daha iyi anlamış ve Mısır'da kölemenleri tutarak Mısır'a tamamen yerleşmeye niyetlenmiştir. Bu niyetine 1882 yılında Mısır'ı işgal etmek sureti ile ulaşmıştır (Armaoğlu, 2006: 88). İngiltere'nin emperyal çıkarlarının olması ve Süveyş kanalını denetim altına almayı amaçlaması, Batılıların Mısır siyaseti ve ekonomisi üzerindeki etkilerini azaltmak istemesi; Mısır'ı işgal etmesinin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır (Ayhan ve Atılğan, 2011: 5). Mısır, 1882'de İngilizlerin kontrolünde yarı bağımsız devlet haline dönüşmüştür. 1882 yılında işgal edilen ülkede Hıdiv ailesinin varlığı muhafaza edilmiştir. Teoride bir Osmanlı toprağı olmasına ve Hıdivlerle yönetilmesine rağmen, ekonomik ve siyasal yapısı tamamen İngiltere tarafından belirlenmiştir (Hazar, 2016: 196). Aslında İngiltere Mısır'ı iyice kontrolü altına aldıktan sonra buradan çıkmayı ve özellikle de Mısır Hıdivine dayanmak istemiştir. Fakat Sudan'da patlak veren Mehdi ayaklanması İngiltere'yi birkaç yıl uğraştırmıştır. Bugünkü Sudan'ı teşkil eden Dongola, Kordofan, Darfur ve Bahr el-Gazal ile Yukarı Nil toprakları Mısır'a aitti. Dolayısıyla İngiltere büyük bir kuvveti mehdi üzerine yollamıştır. Fakat 1833 yılında Mehdi kuvvetleri İngiliz kuvvetlerini perişan etmiştir. 1885 de yapılan muharebede İngiliz kuvvetleri yine Mehdi kuvvetleri tarafından katliam edilmiştir. Hatta bu savaşta İngiliz Generali öldürülmüştür. Bunun üzerine İngiltere, Sudan'ı ve Mehdi'yi bir süre için unutup Mısır'la yetinmeye karar vermiştir (Armaoğlu, 2006: 412-413).

⁴ Avrupa'da Milliyetçilik akımı ve Ulus Devlet fikri, 1789'da yılında Fransız İhtilali'nin gerçekleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti daha çok 19. Yüzyılda gerçekleşen birçok Milliyetçi isyanla karşılaşmıştır. Bu nedenle birçok toprak kayıpları yaşamıştır. Sırlar, Yunanlar, Arnavutlar Milliyetçilik akımı sonucunda ayaklanmış ve bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması üzerine iki Osmanlı toprağı olan Kıbrıs ve Mısır üzerinde himaye kurmuştur (Armaoğlu, 1996: 204). Esas itibariyle, İngiltere'nin Mısır'da yerleşmesine yol açan gelişme Hıdiv İsmail Paşa'nın yönetimdeki hataları, özellikle de mali politikada yaptığı başarısızlıklar olmuştur (Hazar, 2016: 196). Fiilen Mısır'a yerleşmiş olan İngiltere, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bu ülkeyi hukuken de ele geçirmiştir (Hazar, 2016: 221). 1920'li yıllarda Anadolu'da ortaya çıkan milli mücadelenin başarıya ulaşması Mısır halkını da etkilemiş ve bunun sonucunda Mısırda milliyetçi hareketler hızlanmaya başlamıştır. Özellikle Saad Zağlül ve Vefd Partisi Mısır milliyetçiliğinin sembol isimleri haline gelmiştir. İngiltere Mısır'daki bu hareketlerin büyümemesi için 1922 yılında sözde bağımsızlık vermiştir. Bu şekilde İngiltere'ye karşı Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaygın ayaklanmalarla mücadele veren Mısır, İngiltere'nin yayınladığı bir bildirme ile bağımsızlığını kazanmıştır (Kavas, 2015: 44). Hıdiv I. Fuad bu bildirmeyi kabulü ile Kral (Melik) unvanını almıştır (Armaoğlu, 1996: 205). Bu durum Mısır milliyetçiliğini ve Vefd Partisini daha da güçlendirmiştir. 1922 yılından sonra Mısır'da İngilizlere karşı bağımsızlık için bir takım faaliyetler yaşanmıştır. Türkiye, 24 Temmuz 1923 yılında imzaladığı Lozan Barış Antlaşması ile Mısır ve Sudan üzerindeki haklarından tamamen feragat ettiğini açıklamıştır (Hazar, 2016: 221).

19 Nisan 1923'te Mısır'da güçler ayrımı ilkesi ve parlamentonun üstünlüğüne dayanan yeni bir anayasa kabul edilmiştir. 1924 yılı Ocak ayında yapılan ilk seçimlerde İngiltere'den bağımsız bir Mısır ülkesi kurmayı amaçlayan Vefd partisi, parlamentoda çoğunluk oyunu alarak hükümet kurma yetkisine sahip olmuştur. Bu sırada Sudan nedeniyle İngiltere ile sorunlar yaşanmış, Mısır'ın Sudan üzerindeki emellerini kendi çıkarlarına ters bulan İngiltere bunları fırsat bilerek hükümete istifa etmesi için baskı yapmıştır. Oluşturulan yeni yasa rafa kaldırılmış ve yeni hükümet İngiliz emperyalizmine bağılı Ulusal Birlik Partisi tarafından kurulmuştur. Dolayısıyla süreç İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda son bulmuştur (Ayhan ve Atılgan, 2011: 5). Mısır'ın bildirme sonucunda elde ettiği bağımsızlık kâğıt üzerinde kalmış ve sözde bir bağımsızlık olmuştur. Çünkü İngiltere Süveyş kanalında yerleştirdiğı birlikler hariç olmak üzere, Mısır'dan birliklerini 1936 yılında çekmiştir (Kavas, 2015: 44). 1936 yılında İngiliz-Mısır ortak anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma sonucunda Mısır tam bağımsızlık yolunda önemli bir adım atmıştır. Anlaşma yirmi yıl geçerli olup 1956 yılında her iki tarafın isteğı doğrultusunda tekrar yenilenmiştir.

1935 yılında İtalya Habeşistan'a saldırmış ve 1936 yılında bu toprağı ele geçirmiştir. Bu gelişme hem Kral Fuad'ın hem de İngiltere'nin durumunda değişiklik meydana getirmiştir. Habeşistan'a yerleşen İtalya Nil'in kaynaklarına sahip olması Mısır üzerinde tehlike yaratmıştır. İtalya ve Almanya Mısır'daki ve Ortadoğı'daki Arap milliyetçileri İngiltere ve Fransa'ya karşı sürekli kışkırtmaya çalışmışlardır. Kral Fuat 1930 yılında parlamentoyu feshedip Monarşik diktatörlük kurmuştur fakat bu yaşanan gelişmeler üzerine 1935 yılının sonlarında tekrar 1923 anayasasını tekrar yürürlüğe koymuş ve 4 ay sonra ölünce (Armaoğlu, 1996:205) 1936 yılında

yerine Kral Faruk geçmiştir. Fakat 1953 yılında Kral Faruk tahttan feragat etmiş ve Mısır'daki Türk soylu hâkimiyet de sona ermiştir. (Kavas, 2015: 44).

Türkiye Cumhuriyeti ile Mısır Krallığı arasındaki diplomatik ilişkiler, Atatürk dönemi Türk Dış Politikasına göre 1925 yılında başlamıştır. 1925 yılından bu yana kimi zaman uluslararası sistemin yönlendirmeleri kimi zamanda devletlerin iç politikalarında yaşanan sorunlar nedeniyle iki devlet arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir çizgide ilerlemiştir (Köse, 2017: 80). Özellikle Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1924 yılında halifelik kaldırınca Mısır bu durumdan rahatsız olmuş ve 1924 – 1926 yılları arasında Mısır'da hilafetin ilgasına yönelik çıkan tepkiler bir türlü dinmek bilmemiştir. Diğer taraftan Mısır bu dönemlerde İngiltere işgali altında olduğu için Türkiye ile ilişkilerine kendi yön verecek durumda değildir. Türkiye ile yakın ilişkiye girme özgürlüğü bulunmamaktadır. (Özgiray, 1996: 1). 24 Temmuz 1924 tarihinde Türk Kurtuluş Savaşı sonucunda imzalanan Lozan Barış Anlaşması'ndan sonra Türkiye ile Mısır arasında elçilik düzeyinde diplomatik ilişkiler başlamıştır (Köse, 2017: 81). Kahire Valisi Muhammed Haddaya Paşa ilk Mısır elçisi olarak Ankara'ya güven mektubunu sunmuştur. Türkiye elçiliği ise maslahatgüzar tarafından yönetilmiş ve ilk elçi olan Muhittin Paşa 16 Mart 1926 yılında güven mektubunu Kahire'ye sunmuştur (Özgiray, 1996: 7). İki devlet arasında elçilikler açılmasına rağmen ilişkiler istenilen seviyede olmamıştır. Çünkü Kral Fuad'ın Mısır'daki yönetimi, Atatürk Türkiye'si ile tamamen zıtlıkta içerisinde olmuştur (Köse, 2017: 81). Türkiye ile Mısır arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından ticari ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. Fakat Türk halkına kapitülasyonlardan faydalanma hakkı verilmemiştir.

1927 yılında Türkiye ile Mısır arasında bir ticari anlaşma imzalanmış ve her ülkenin ürettiği mallar her iki ülkede de en fazla himaye gören ülke mamulü olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkiler iyi bir atmosfer içinde ilerlemiştir. 1928 yılında da yine iki ülke arasında herhangi bir gerginlik söz konusu olmamıştır. Fakat 1929 yılında ikili ilişkiler ahenkli bir şekilde seyir etmemiştir. Çünkü Mısır halkı Türklere karşı iyi bir bakış açısına sahip değillerdi ve özellikle Osmanlıların eskiden kendilerine kötülük yaptıklarını akıllarından çıkarmamaktaydı (Özgiray, 1996: 2).

29 Ekim 1932 yılında Türkiye cumhuriyetinin kuruluş yıldönümü kutlamalarında misyon şefleri onuruna verilen yemekte yaşanan fes olayı nedeniyle Türkiye Mısır arasındaki siyasi ilişkileri oldukça gergin bir hal almıştır. Gazi Paşa Mısır'ın Ankara Elçisi'nin fesini eliyle vurarak yere düşürmesi gündem konusu olmuş ve Mısır hükümeti Türkiye'ye nota göndermiştir. Buna karşılık Türkiye dışişleri olayın tekrar yaşanmayacağını ve özür dilediklerini yazarak karşıt nota'yı Mısır'a göndermiştir (Özgiray, 1996: 3).

1933 yılına gelindiğinde gerginlik azalmıştır. Türkiye iki olaydan dolayı Mısır'dan şikâyetçidir. Birincisi Mısır'daki vakıfların gelirleri Türkiye'de enstitülere mi yoksa şahıslara mı ödenmesi gerektiği sorununu çözmemiş olmasıdır. İkincisi ise Mısır'daki hapishanelerde ve

mahkemelerde Türklere karşı kötü davranılmasıdır. Bu şekilde 1937 yılına kadar ilişkilerde ilerleme sağlanamamıştır. 7 Nisan 1937'de Mısır ile Doğu Akdeniz'deki varlığından kaygı duyan Türkiye arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Dostluk anlaşması ile iki ülke arasında bozulmaz bir barış, sürekli ve içtenlikle bir dostluk olacağı; aynı zamanda diplomasi ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı olma şartıyla tüm ayrıcalıklardan yararlanmaları ve onların işlemlerine ilişkin düzenlemeler belirtilmiştir. Dostluk anlaşması iki devlet için de çok önemlidir. Politik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır (Özgiray, 1996: 4-7). Böylece 1922 yılında krallık ve 1952 yılında Cumhuriyet yönetimine kavuşan Mısır ile Türkiye arasındaki ikili ilişkiler gelişme göstererek 1949 yıllarına kadar ilerleme kaydetmiştir (Köse, 2017: 82).

1.3. Mısır'da Siyasi Partiler

Mısır'da 1907 – 2011 yılları arasında kurulan ve varlıklarını devam ettiren partileri ideolojik ve felsefi yaklaşımları göz önüne alınarak dört ana grupta sınıflandırabiliriz;

a) **Dini Eksenli Siyasi Partiler:** Dini eksenli cemaatler ve hareketler daha çok 25 Ocak 2011 yılından sonra diktatör Hüsnü Mübarek yönetiminin yıkılmasından sonra çok hızlı bir şekilde partileşmeye başlamışlardır. Dini eğilimli siyasi partiler de kendi arasında üç başlık altında sınıflandırılmaktadır. Birincisi, Mısır'da önemli bir hareket olan Müslüman Kardeşler hareketi zemininde kurulan partilerdir. Hürriyet Ve Adalet Partisi, Adalet Ve Kalkınma Partisi, Uyanış Partisi, Mısır Akım Partisi ve Vasat Parti Müslüman kardeşler hareketi zemininde kurulan önemli partilerdir. Bunların içerisinde en dikkati çeken Hürriyet Ve Adalet Partisi olmuştur. Hürriyet Ve Adalet Partisi Müslüman Kardeşler hareketinin siyasi koludur. Örgütsel gücü ve siyasi olarak tecrübesi diğer siyasi partilerin tamamından daha fazladır. Hüsnü Mübarek yönetiminin devrilmesinde etkileri olmuştur. Hüsnü Mübarek yönetiminden sonra Hürriyet ve Adalet Partisi aday seçimleri kazanmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı Müslüman Kardeşler tarafından oluşturulan önemli bir partidir. İkincisi Selefî hareket zemininde kurulan partilerdir. Bunlar: Nur Partisi, İslahat ve Uyanış Partisi, Mısır Uyanış Partisi, Köken Partisi, Fazilet Partisi ve İslahat Partisidir. Üçüncüsü farklı İslami anlayış ve metotlara sahip olan partilerdir. Bunlar da Selamet ve Kalkınma Partisi, İnşa ve Kalkınma Partisi ve İslami İşçi Partisidir. Selamet Ve Kalkınma Partisi İslamî Cihad hareketinin anlayışları çerçevesinde kurulmuştur. İnşa Ve Kalkınma Partisi ise Cemaat-i İslam çerçevesinde kurulmuş bir partidir.

b) **Ulusalçı/Milliyetçi Eğilimli Siyasi Partiler:** Arap Demokrat Nasırcı Parti

c) **Liberal Eğilimli Siyasi Partiler:** Özgür Mısırlılar Partisi, Adalet Partisi, Yarın Partisi, Mısır Özgürlük Partisi, Onur Partisi, Demokratik Parti, Cephe Partisi ve Yeni Vefd Partisidir.

d) Sol/Sosyalist/Komünist Eğilimli Siyasi Partiler: Sosyalist Güçler Cephesi ismini almış olan bu hareket Halkçı Sosyalist İttifak Partisi, Mısır Sosyalist Partisi ve Devrimci Sosyalistler Partisinden meydana gelmektedir. İşçi Partisi, Ulusal İlerlemeci Birleştirici Topluluk, Mısır Komünist Partisi gibi partiler de ideolojik ekseninde kurulmuş olan sosyalist eğilimli partilerdir.

1.4. Mısır'da Dini Hareketler

Mısır; siyasi, dini, kültürel dinamiklere ve derin tarihi köklere sahip olan, Ortadoğu'nun ve Arap dünyasının önemli merkezlerinden biridir. Bağımsızlığını kazandığı yıllardan beri Mısır'da İslami Akımlar faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu İslami akımların en önemlileri başta kuruluşundan beri gündemden düşmeyen Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) ve son yıllarda popüler bir hale gelen Selefilik akımıdır. İslami Hareketlerin bazıları radikal bazıları ise daha ılımlı hareketler olarak ortaya çıkmışlardır. Mısır'da oluşan dini hareketler şunlardır: Müslüman Kardeşler hareketi, İslami Cihad, Cemaat-i İslam ve Selefi Akımlardır. Selefi akımları da kendi arasında dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar: şer-i cemiyet, sünnet yanlıları cemiyeti, tebliğ ve davet cemiyeti ve kurumsallaşmamış selefi oluşumlardır. Mısır'da yer alan cemaat oluşumlarının bir kısmı zengin bir kısmı ise oldukça fakirdir. İhvan ve Selefiler zengin olanlardır. Müslüman kardeşler hareketi oteller, büyük şirketler ve bankalara sahiptir. Selefiler ise, Suudi Arabistan desteğini arkasına aldıkları için oldukça zengin kesimi oluşturmaktadır. Cihad, cemaati İslamiyye ve tekfir cemaati ise yoksul cemaatlerdir.

1.4.1. Mısır'da Etkili Bir Yapılanma; Müslüman Kardeşler

Mısır'da Müslüman Kardeşlerin kurucusu olan Hasan El- Benna, 1906 yılında Mısır'ın Mahmudiye kentinde doğmuştur. Dini ve ilmi yönden köklü bir aileye mensup olan El-Benna İslam'ın tüm hayat alanlarında uygulanması gerektiğini benimseyen bir kişidir. Muhammed Abduh⁵ gibi reformistlerin görüşlerinin aksine aktif bir İslam davası savunucusu olmuştur. Mısırlı bir öğretmen olan Benna (Masfield, 1975: 104), hayatı boyunca İslam'ın belli bir toplum ve devlet görüşüne sahip olduğunu düşünmüş ve yapmış olduğu çalışmalarla bu görüşünü yaymaya çalışmıştır. Bu nedenle hayatının çok genç bir döneminde bir suikast sonucu öldürülmüştür (Erkilet Başer, 2000: 234).

İsmailiyye'de öğretmenlik yapan ve ülkesindeki emperyalist ekonomik hakimiyetten, Müslümanların, özellikle de genç neslin yozlaşmasından ve dejenerasyonundan, kralların

⁵ Muhammed Abduh, dinle akıl ve ilim arasındaki yakın ilişkiden bahsetmektedir. Dinin akıl ve ilimle ilişkisini güçlendirerek, değişen dünya şartlarında dinin rolünü tekrar etkinleştirmeyi amaçlamıştır. Modern batı yönetimiyle olan ilişkilerin çağdaş bir islam düşüncesi kurabilmek için önemli olduğunu dile getirmiştir. Detaylı bilgi için bkz; Özervarlı, 2005: 483.

bozulmuşluklarından dehşete düşen (Bayat, 2006: 190) Hasan El-Benna, etrafında toplanan altı arkadaşıyla birlikte İslam dini üzerinde bir hayat gerekirse bu yolda ölme yemini etmiş ve Müslüman Kardeşler'in (İhvan-ı Müslimin) temellerini 1928 yılında İsmailiyye'de atmıştır (Köse, 2017: 92; Yamaç, 2015: 21).

Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan El-Benna, gerçek ve saf tasavvufu benimsemiştir. Mısır'da bulunan diğer tarikatlardaki çeşitli değişik uygulamaları hurafe ve bid'at olduklarını ileri sürerek eleştirmiştir. Grubun teorisyenlerinden olan Seyyid Kutub da bu tür tarikatları eleştirmiştir (Görgün, 2004b: 582). Müslüman Kardeşler, kitlesel bir hareket olarak ortaya çıkmıştır (Bayat, 2006: 185). Mısır'da başlayan bu hareket daha sonraları diğer Ortadoğu devletlerine de yayılmıştır. Hatta özellikle Arap kimliği baskın olan bazı Afrika ülkelerinde de Müslüman Kardeşler etkili olmuştur (Çakmak, 2007: 76).

Benna Müslüman Kardeşler teşkilatının kurulmasına neden olan sebepleri kendi anılarında şu şekilde aktarmaktadır:

Ben temeli ilim, terbiye ve cihad olan temel bir davayı başlatmaya çalışıyordum. Bu temeller ise İslam davetinin rükünleridir... ilim, örgütlenme, gözetim ve onların selefi salih'in⁶ yaşayış şekli ve kahraman mücahitlerimizin geçmişi üzere eğitmek... o halde İslam davasının ordusu olmak üzere Allah'a söz verelim, biatleşelim. Çünkü vatanın bekası ve ümmetin şeref ve üstünlüğü bu davadadır... biatimiz, İslam için kardeşler olarak çalışmak ve İslam yolunda cihad etmek üzere ettiğimiz bir yemindi (Akt. Erkilet Başer, 2000: 235).

Müslüman Kardeşler adı Benna'ya göre İslam'a hizmet yolunda kardeş olan kişileri ifade etmektedir. Bu grup kendilerine bir yer kiralamış ve buraya da *Müslüman Kardeşler'in Tezhip Okulu* adını vermişlerdir (Erkilet Başer, 2000: 235). Hareketi büyütmek ve geliştirmek adına sosyal faaliyetlerde bulunmuş ve halk ile temas sağlanarak faaliyet alanlarını genişletmek için toplumsal bir taban oluşturmuştur (Çakmak, 2007: 76).

Cihad, ihvanın ideolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Müslüman Kardeşler'e göre bu cihad anlayışı Müslümanlarca terkedilmiştir. Müslümanlar tarafından cihad anlayışının terkedilmesi İslam dünyasını geride bırakmıştır. Cihad fikrinin bireyin bir bütün olarak islam dünyasına önem verdiğini ve onun için bir şeyler yapmasının gerekli olduğuna işaret etmektedir. Hareketin önderi olan Benna'ya göre ihvan dünya çapında manevi bir örgüttür ve bu örgütün Kuran'a ve Sünnete çağrı, Sünnete uygun bir yöntem, siyasi, atletik ve ekonomik bir girişim, toplumsal bir kavram olduğuna dikkat çekmektedir (Çakmak, 2007: 78-80).

Müslüman Kardeşler bir gençlik kulübünden siyasal bir örgütlenmeye dönüşmesi belli bir dönem sonra olmuştur. Bir zaman sonra kitlesel bir güç haline dönüşen hareket (Köse, 2017: 92)

⁶ Arapça olan Selefi Salih'in, iyi ve salih olan atalar (öncekiler) anlamına gelmektedir.

sonucunda Benna devlet tarafından izlenmeye başlamıştır. 1936 yılında imzalanan ve Müslüman Kardeşler tarafından uğursuz kabul edilen Balfour Antlaşması'nın kaldırılması için krala ve bakanlara gönderilen mektup, Benna'nın devlet tarafından izlenmeye başlamasının ayrıca önemli bir adımı olmuştur (Erkilet Başer, 2000: 240). Benna bu mektupla kral ve bakanlara şu şekilde bir bildiri sunmaktadır:

Batı taklitçiliğini bırakıp Müslümanca yaşamaya başlamalarını, kadın ve erkeklerin aynı toplantılara katılmasının önlenmesini, içkiyi ve kumarı, şans oyunlarını, gece klüplerini ve sinemaları yasaklamalarını, gazetelerde kadınların resimlerinin basılmasına son verilmesini, namazın kılınmasını, evlerde yabancı dil değil Arapça konuşulmasını, çocuklara Avrupalı mürebbiye tutulmamasını, yabancı okullara gönderilmemesini talep etmiştir (Erkilet Başer, 2000: 241).

Müslüman Kardeşler'in 1929 yılında dört şubesi bulunurken 1949 yıllarına gelindiğinde şube sayısı 2.000'lere yükselmiş ve üye sayısı yaklaşık olarak bir milyona ulaşmıştır. Üyeler farklı kesimlerden oluşmuştur (Bayat, 2006: 190). İş çevrelerinden alt sınıflara, genç, yaşlı, kadın, erkek çeşitli toplumsal gruplar tarafından desteklenmiştir. Nitekim hareketin özünü, çağdaş orta sınıf oluşturmuştur (Bayat, 2006: 185).

II. Dünya Savaşı yıllarında Müslüman Kardeşler'e Mısır hükümeti tarafından baskı yapılmış, Hasan El Benna ve arkadaşları tutuklanmıştır. Müslüman Kardeşler, 14 Mayıs 1948'de İsrail devlet olarak ilan edildikten sonra Mısır ve diğer Arap devletlerine cihad çağrısında bulunmuştur. Bu nedenle Mısır hükümetince 8 Aralık 1948 yılında Müslüman Kardeşler teşkilatının kapatıldığına, mallarına el koyulmasına ve üyelerinin büyük çoğunluğunun hapsine dair kararlar alınmıştır (Nasuhbeyoğlu, 1993: 36). Müslüman Kardeşler yasa dışı sayılmıştır (Köse, 2017: 92). Hasan El-Benna, 1949 yılında polisin düzenlediği suikastın ardından yerine ruhani lider olarak Hasan el- Hedaybi geçmiştir (Bayat, 2006: 190).

Müslüman Kardeşlerin tek fikir babası Hasan el-Benna değildir. Onun yanı sıra daha radikal düşüncelere sahip olan Seyyid Kutub, halk tarafından tanınan ve bilinen bir insandır. Kişileri harekete geçirebilen bir kişiliğe sahiptir. Herkesi etkileyen kitapları ve radikal fikirleri vardır (Yamaç, 2015: 3). Seyyid Kutub, Nasır döneminde cemiyete öncülük etmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler ideolojisinin özünü oluşturan cihad olgusu, el- Benna sonrasında yeni ideolog olarak kabul edilen Seyyid Kutub tarafından ön plana çıkarılmıştır fakat cemiyet Kutub ideolojisi etrafında farklılaşmaya başlamış ve bir takım ayrışmalar meydana gelmiştir. (Yamaç, 2015: 20). Nasır'dan sonra hareket, Seyyid Kutub ve diğerlerinin devrimci görüşleri ve Hassan el-Hudaybi'nin kademeci görüşleri arasında bölünmüştür. Nitekim her iki görüş de Mısır toplumunun ve siyasetinin insanın insana hükmettiği bir cahiliye toplumu olduğundan hem fikirdir. Her iki görüş de alternatif bir İslami bir devlet ve toplum için savaşmıştır. Fakat bu alternatif toplumun oluşturulmasında izlenecek yolda fikir ayrılıkları vardır (Bayat, 2006: 191). Seyyid Kutub, Hasan El-Benna hayatta iken Müslüman Kardeşler Cemiyeti'ne yaklaşmamış, cemiyet ile hiç irtibata

geçmemiş ve Benna ile hiç görüşmemiştir. Bu durumun en önemli sebebi olarak da aralarında çok ciddi ideolojik ve fikri ayrışmaların olduğunu gösterilmektedir. Seyyid Kutub, Hasan El-Benna suikast sonucu öldürüldükten sonra cemiyetle irtibat kurmuştur. Seyyid Kutub, Müslüman Kardeşleri Mısır'da kurulan en güçlü ve popüler bir cemaat olması nedeniyle kendi düşünce ve ideolojisini yaymak için bir araç olarak kullanmak istemiştir (Güney, 2018: 292).

Müslüman Kardeşler başarılarının büyük bir bölümünü önemli ölçüde örgütlenme tarzlarına borçludurlar. Özellikle hücreler, alternatif camiler, okullar, gençlik dernekleri, kadın örgütleri, klinikler, çalışma kooperatifleri ve bunların yanı sıra atletik ve yarı askeri (paramiliter) örgütlenmeler aracılığıyla sivil toplumdaki toplumsal hareketlenmeyle bütünleşmişlerdi. Bu strateji ile Müslüman Kardeşler insanların günlük hayatlarına katılarak, toplumda İslami duyarlılıkları yayan bir kitlesel toplumsal harekete dönüşmüştür (Bayat, 2006: 192).

Müslüman Kardeşler hareketi 1928 yılında bir dinsel bir uyanış hareketi olarak ortaya çıkmış fakat zamanla görüşleri ve amaçları açısından politik bir değer kazanmaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler'in siyasete olan ilgisi daha çok İslam mesajını yayma fırsatı elde etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle de seçimler, yönetimin Müslüman Kardeşler için koyduğu yasal engelleri aşmak için önemli bir araç olmuştur. Fakat Hasan El-Benna hareketin siyasi parti haline gelmesini istememiştir. Çünkü siyasi partilerin elitlerin elinde olduğunu ve İngiliz sömürge yönetiminin araçları haline geldiğini savunmuştur (Çakmak, 2007: 87). Müslüman Kardeşler Mısır'daki tüm hukuki, politik ve idari sistemin Kur'an'a ve şeriat'a dayandırılması gerektiğini savunmuştur. Gençlik kolları aracılığıyla yarı militan bir eğitim sürdürmüşler ve 1940'lı yıllara gelindiğinde ise terörleşmeye başlamışlardır (Masfield, 1975: 104).

Müslüman Kardeşler 9 Ocak 1941 (Çakmak, 2007: 87) yılında Mısır'da milletvekilleri seçimleri için kendi adaylarını belirlemişlerdir. Adından, sosyal reform ve İngiliz birliklerinin Mısır'dan derhal geri çekilmesi çağrısında bulunarak artan sayıda halk toplantısı ve gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Bunun üzerine İngiliz askeri makamları El-Banna'ya Kahire'den ayrılmasını emretmiştir. İngilizlerin çabaları sonucunda Müslüman Kardeşler'in yapmış oldukları halk toplantıları yasaklanmıştır. Fakat İngiltere, II. Dünya savaşı ile meşgul olduğundan devletin almış olduğu önlemler uzun süreli olmamıştır. Böylece Müslüman Kardeşler, Kuruluş toplantılarını devam ettirmişler ve üye sayıları hızla artarak büyümüşlerdir (Munson, 2001: 488-489).

Hasan el- Benna İslam devleti tasavvurunu 'İslam Siyaseti' olarak özetlemiştir. Cemiyet, öncelikle bireyi, sonra aile ve toplumu ve neticede Mısır'ı, İslam ülkelerini ve dünyayı İslam devleti esasına göre şekillendirmeyi amaçlamaktadır (Yamaç, 2015: 17). Hasan El-Benna'nın en önemli isteği, halkın Kur'an ve Sünnet'e dayanan bir yaşam sürmesini ve şeriat hükümlerine uyan ve bunları yürütmeye koyan bir hükümetin oluşmasını sağlamak olmuştur. İslam siyaseti, ilk olarak bireyden başlayarak aileye, topluma, devlete ve son olarak da diğer devletlere kadar uzanan

birbirini tamamlayan zincirler halkasından ibarettir (Erkilet, 2000: 248). El-Benna idealini gerçekleştirmek için parolasını: "Gayemiz Allah, önderimiz Resulullah, anayasamız Kur'an, yolumuz cihad, en büyük arzumuz Allah yolunda şehid olmaktır." şeklinde ifade etmektedir (El-Benna, 2012 ; Akt: Yamaç, 2015: 16).

Milliyetçilik akımını benimseyen İslamcı aydınların yanı sıra Mısırlı Hasan El-Benna ümmetçi bir politika izlemiştir. O, İslam âleminin içine düştüğü durumdan yine hep birlikte hareket ederek kurtulabileceğini savunmuş ve bu şekilde çalışmalarını gerçekleştirmiştir (Güvenilir, 2016: 85). Müslüman Kardeşler 'in kuruluş fikirleri, büyük sosyal ve politik problemlerin belirlenmesi ve düzeltilmesi ile sınırlı değildir. Dönem boyunca Müslüman Kardeşler, sıradan Müslümanların günlük hayatlarını yaşadığı şekil ile daha büyük sorunlar arasında bağ olduğuna inanmışlardır. Örgüt, insanların İslam'dan uzaklaştıklarını ve onların artan bir şekilde laik yaşam tarzlarının ahlaksızlık, yoksulluk ve tahakküme yol açtığını savunmuştur. Bu nedenle devletin televizyon, radyo ve basın yayıncılığına ahlaki sansür getirmesi gerektiğini, okullarda temel din eğitimi verilmesini, Arap dilinin kullanılmasını ve İslam tarihi çalışmalarının teşvik edilmesini, Kur'an'ın ezberlenmesini ve resmi evliliklerin teşvikini savunmuştur. Ayrıca, sıkı egzersiz ve tüm alkollerden uzak durma, kumar, dans, tiyatrolara katılım dâhil olmak üzere bireysel davranış için katı standartlara inanmışlardır. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler İslami dini fikirlere dayanmıştır (Munson, 2001: 490).

Müslüman Kardeşler, Mısır'da üzerlerine düşen siyasi rolü yerine getirirken aynı zamanda diğer Müslüman ülkelerle de ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Hasan el-Benna Özellikle Filistin'de Müslümanların Yahudilere karşı olan mücadeleleriyle ilgilenmiştir. Teşkilat 1948 yılında yapılan Mısır- İsrail savaşına katılmıştır. Savaşta Mısır ordusuna oldukça faydalı olmuştur. 1948 yılının sonuna kadar Müslüman Kardeşler monarşinin karşı karşıya kaldığı en büyük tehlike olarak algılanmıştır (Nasuhbeyoğlu, 1993: 4).

1949 yılında Benna'nın suikast sonucu öldürülmesiyle Müslüman Kardeşler birinci büyük darbeyi yemiştir. 1952 yılında yapılan Hür Subaylar Darbesi sonrasında ülkedeki bütün siyasal partiler kapatılmasına rağmen Müslüman Kardeşlere dokunulmamıştır. Nasır, halk tarafından büyük destek bulan ve bir zamanlar kendisinin de içinde olduğu Müslüman Kardeşler ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bunu yapmasındaki tek amaç ise halkın desteğini alma arzusudur (Rüstemoğlu, 2008: 24). Hükümet ile Müslüman Kardeşler arasında görüş ayrılıkları belirince (Çakmak, 2007: 87) Müslüman Kardeşler, 1954'te Nasır'a gerçekleştirilen bir suikast girişiminden sorumlu tutulmuştur. Nasır yönetimi tarafından sert önlemlerle bastırılmıştır. Bu dönemde hareketin pek çok üyesi hapse atılmış, toplama kamplarına gönderilmiş, işkence görmüş ve bazıları da kaçarak diğer ülkelere sığınmışlardır (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012: 61). 1954 yıllarında Müslüman Kardeşlerin siyasi varlığı ortadan kaldırılmıştır (Erkilet Başer, 2000: 247).

Nasır döneminde Müslüman Kardeşler cemiyeti hem baskı ve yasaklanmaya hem de ideolojik olarak parçalanmalara şahit olmuştur. Cemiyet üyeleri hapisaneye atılmıştır. 1970 yılında Nasır sonrasında yerine gelen Enver Sedat döneminde ise cemiyet yeniden hayat bulmuş, üyeleri hapisten çıkarılmış ve sürgünlerine son verilmiştir. Cemiyetin dergiler çıkarmasına izin verilmiştir. Fakat Enver Sedat, cemiyetin partileşmesini ve legalleşmesini engellemek için elinden geleni yapmıştır. Sonuç olarak Enver Sedat cemiyetin siyasi tarafının olmasını engellemiş sadece sosyal yönünü öne çıkarmaya çalışmıştır (Yamaç, 2015: 31-32). Enver Sedat, Müslüman Kardeşler'i Nasırcılarla karşı karşıya getirerek aralarında var olan tarihi düşmanlıktan faydalanmaya çalışmıştır (Nasuhbeyoğlu, 1993: 16). Müslüman Kardeşler en önemli atılımlarını Hüsnü Mübarek döneminde yapmıştır.

İslami uyanış, Mısır' da 1920'lerde başlamıştır. Bu uyanış, 1970'lerin başından itibaren hızla yayılarak ve 1990'ların başında doruğa ulaşarak tabandan, kalıcı bir toplumsal harekete doğru ilerlemiştir (Bayat, 2006: 183). Aynı zamanda ülkenin en örgütlü ve en büyük toplumsal hareketi olan (Bilgin, 2014: 192) Müslüman Kardeşler, 1980'lerin başından devletin çökertme girişimine dek Müslüman şirketler kurmakla da uğraştılar. Mısırlıların çoğu tarafından yüzde 20'ye varan kâr oranlarıyla bu şirketlerin toplumdaki alt gelir gruplarını destekledikleri düşünülmüştür (Bayat, 2006: 185).

1.4.2. İslami Cihad

Cihad hareketinin düşüncelerinin temelini Seyyid Kutub'un fikirleri oluşturmuştur. 1950 – 1966 yılları arasında Seyyid Kutub düşünceleriyle ülkeyi sarsmıştır. Cihad hareketi ilk ayaklanmayı, 1974 yılında Dr. Salih Seriyeye başkanlığında askeri teknik okuluna karşı gerçekleştirmiştir. Bu olaydan sonra çoğu kişi tutuklanmış, Salih Seriyeye ve birkaç arkadaşı da idam edilmiştir. Cihad hareketi içerisinde Salih Seriyeye'nin yeri oldukça farklıdır. Salih Seriyeye, harp okulu öğrencilerinin çoğunu saflarını çekmiş ve onları Kutub çizgisinde yetiştirmiştir. Cihad anlayışına çok önem vermektedir. Bu uğurda silahlı mücadele vermek kaçınılmaz görülmüştür. 1980 yılında Enver Sedat, Halid İstanbullu tarafından öldürülmüştür. Bu nedenle Halid İstanbullu, Cihad hareketi içinde bir kahraman olarak görülmüştür. Enver sedat'ın despotluğu ve zulmü karşısında âlimlerden katli için fetva alan Halid İstanbullu, Enver Sedat'ın hayatına son vermiştir (Bilgin, 2013: 1).

1.4.3. Cemaat-i İslam

Cemaat-i İslam (Cemaatü'l- İslamiyye) hareketinin lideri Dr. Ömer Abdurrahman'dır. Konferanslar, kamplar, hac ve umre ziyaretleri, seyahatler, üniversite çevresinde gerçekleştirilen sosyal ve kültürel bir dizi çalışmalar Cemaatin temel dinamikleri arasında yer almaktadır. Hareketin lideri Ömer Abdurrahman, Enver Sedat suikastının ardından olaylardan dolayı

tutuklanmış ve birçok sıkıntılar yaşamıştır (Bilgir, 2013: 1). Enver Sedat Dönemi süresince, Cemaat-i İslami Hareketi Mısır üniversitelerinin en etkin grubu olmayı başarmış bir Müslüman hareketidir. Bir öğrenci hareketi olarak oluşan hareket daha sonraları Mısır siyasal hayatına da etki etmeye başlamıştır. Teşkilatın amacı, hilafeti yeniden getirerek ümmet yapısına tekrar kavuşmak olmuştur (Nasuhbeyoğlu, 1993: 18-19).

Enver Sedat öldürüldükten sonra Cemmat-İ İslami hareketi dağılarak savunucularının bir kısmı Müslüman kardeşlere bir kısmı da Cihad hareketine katılmışlardır. 1990'lı yılların sonlarında tekrar cemaat liderleri değişen görüşleri ile medya tarafından gündeme getirilmişlerdir. Hareket, gençleri 2003 yılında el-Kaide benzeri örgütler, örnek göstererek terörist eylemlere katılmamaları için uyarmıştır (Çelik, 2015: 94).

1.4.4. Selefi Akımlar

Selefilik isimlendirilmesinde Müslümanların ilk Salih nesillerinin (Selef-i salihin) yani sahabe ve onları takip edenlerin İslamiyet'i anlayıp yaşadıkları şekilde, İslamiyet'i anlayıp yaşamayı hedeflemeleri dolayısıyla Selefiye olarak ortaya çıkmışlardır (Büyükkar, 2016: 22). Selefilik, genel olarak İslam dünyasında selef olarak kabul edilen din önderlerine tamamen bağlı olmayı temel alan, katı nakilci bir ekoldür (Acun ve Akkaya, 2014: 9). Mısır'da Selefilik düşüncesi, 1954 yıllarında Cemal Abdunâsır'ın kendisine düzenlenen suikasttan sonra tüm İslamcı akımları yasakladığı ve ciddi bir şekilde ekonomik sıkıntıların yaşandığı dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır (Ünlüsoy, 2015: 94).

Hareket, inanç ve yaşam gibi temelleri selefi bir kimliğe dayandırmaktadır. Geleneksel kültürlerle aşırı derecede bağlıdırlar. Aslında selefi akımın en yaygın olduğu yer Suudi Arabistan'dır. Fakat daha sonraları Mısır'da da etkili olmaya başlamıştır. Mısır'da İhvan ile birlikte hareket eden selefi Müslümanlar 1970 yılında aralarında yaşanan çatışmalar sonucunda ihvanla beraberlikleri son bulmuştur. Hareketin temel inançları şu şekilde açıklanmaktadır: "Kıble ehlinde hiç kimse günahından dolayı tekfir edilemez. Büyük günah işleyenler bile ebedi olarak cehennemde kalmayacaktır. Allah'a isyan görülmediği müddetçe akıl emre itaat şarttır. İman ancak ve ancak tasdik ve amelle gerçekleşmektedir. Allah'ın hükümleri dışında başka hükümlere uymak insanları dinden çıkarmaktadır." (Bilgir, 2013: 1).

Selefi Hareketler, İslam dünyasının içinde bulunduğu durumun ve temel sorunların aslında dinin doğru bir şekilde uygulanmadığından kaynaklandığını savunmaktadır. Bu Hareket, sadece Kuran-ı Kerim ve Hadisleri temel olarak almaktadır. Selefilik anlayışı, 18. Yüzyılda Muhammed Bin Abdulvahhap tarafından Vahhabilik olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Vahhabilik, Suudi Arabistan'ın devlet ideolojisi haline gelmiştir. İdeoloji haline gelmesiyle birlikte Suud ailesinin de

meşruiyet kaynağı olmuştur. Bu nedenle Suudi Arabistan yönetimi tarafından siyaseten araçsallaştırılan Selefilik anlayışı bir dönüm noktası yaşamıştır (Örtlek, 2015: 238).

İKİNCİ BÖLÜM

2. NASIR'DAN HÜSNÜ MÜBAREK'E MODERN MİSİR - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Nasır Döneminde Modern Mısır ve Türkiye ile ilişkiler

1948 yılında yapılan Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Araplarda ulusalcı akımlar yükselmiştir. Savaş sonucunda, Mısır'ın yenilgisinin sebebinin yönetsel zayıflık olduğunu düşünen bir grup genç subay, 1949 yılında Hür Subaylar Komitesi adı altında Cemal Abdul Nasır önderliğinde örgütlenmişlerdir. Nasır bu gizli örgütü, askeri akademiden mezun olduktan sonra 1942 yılında yine aynı akademide öğretmenlik görevine getirildiği dönemde kurmuştur. Aynı zamanda Sivil ve askeri alanda önemli ve saygın birisi olan General Necip örgüte katılmış ve örgüt kısa zamanda Mısır Silahlı Kuvvetleri'nden destek bulmuştur. İdeallerini gerçekleştirmek isteyen askeri komite savaş sonrasında siyasal kargaşa ortamından faydalanarak 23 Temmuz 1952'de harekete geçerek Ras el-Tin Sarayı'nı tanklarla çevirmiş ve Kral Faruk'un iktidarını yıkmıştır (Bodur, 2005: 476). Böylece dışa bağımlı bir şekilde ülkeyi yöneten krallar dönemi 1952 yılında bir askeri darbe ile son bulmuştur. Yeni hükümet, anti-feodal ve anti-emperyalist nitelikte faaliyetlerde bulunmuştur. 9 Eylül 1952'de toprak reformu kabul edilmiş ve tüm kraliyet ailesinin toprakları devletleştirilmiştir. Bu topraklar, topraksız köylülere bedeli faiziyle birlikte otuz yılda ödenmek üzere verilmiştir. Aslında yapılan reform, toprak sorununu çözmüyordu fakat toprak mülkiyetini sınırlayan ilk adım olmuştur (Mansfield, 1967: 89-91).

1953 yılında bütün partiler feshedilmiş, devrimci komite konseyi 10 Şubatta geçici anayasa kabulü ile ülkenin tek hâkimi haline gelmiştir. 18 Haziran 1953 yılında General Necip cumhurbaşkanı seçilmiş, Nasır başbakan yardımcısı ve içişleri koltuğuna oturmuştur. General Necip kararlaştırılmış şekilde göstermelik bir cumhurbaşkanı olacağı halde günden güne popüler bir hal almış ve Nasır'ın tersine olan görüşlerini dile getirmeye başlamıştır. Nasır hareketin liderliğini elinden bırakmamak için Necip ile gizli bir mücadele içine girmiştir. Müslüman Kardeşler Nasır'a suikast düzenlemiş ve General Necip'in de bir zamanlar Müslüman Kardeşler ile ilişkisi olduğu kanıtlanarak 30 yıl boyunca 1984'te ölene kadar gözaltına tutulmasına karar verilmiştir. Böylece Nasır, kısa zamanda hem General Necip'ten hem de Müslüman Kardeşler hareketinden kurtulmayı başarmıştır (Mansfield, 1975: 127). General Necip'ten sonra Cemal Abdul Nasır yönetime getirilmiştir. Mısır, 1952 Hür Subaylar darbesinden sonra iktidara gelen Nasır yönetimi ile Arap dünyasında lider konuma yükselmiştir. Nasır döneminde Arapçılık düşüncesi benimsenmiş ve bir bakıma bir öze dönüş söz konusu olmuştur (Erkilet Başer, 2000: 227).

Temmuz 1952 Devrimi, Hür Subaylar Devrimi veya Nasır Devrimi olarak adlandırılan darbe sonrasında yapılan reformlar köklü değişikliklere yol açmıştır. Nasır, gerçekleşen hükümet darbesinden sonra Mısır'ı sosyalist, tek partili ve resmi dini İslam olan bir devlet olarak ilan etmiştir (Rüstemoğlu, 2008: 22-23). Nasır'ın savunduğu Pan-Arabizm, anti-emperyalist Arap milliyetçiliği şahsi karizması ile birleştiğinde Mısır'ı Ortadoğu'da güçlü bir çekim merkezi haline getirmiştir. (Atacan, 2004: 17). Bu Mısır için tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Arap milliyetçiliği ve Pan-Arabizm kelimeleri bugün Nasır'ın ayrılmaz birer parçası haline gelmiştir (Mansfield, 1967: 46). Soğuk savaş döneminde Ortadoğu'da yaşanan keskin nüfuz mücadelesi, Pan-Arap milliyetçisi Nasır yönetimini Sovyetler birliği ile yakın askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirmeye itmiştir (Atacan, 2004:17). Buna ek olarak Nasır'ın görüşüne göre; ne ulusal bağımsızlık, ne gerçek demokrasi, ne de iktisaden gelişmiş bir devlet statüsü sosyalizm olmadan gerçekleştirilemez (Mansfield, 1967: 86).

Türkiye de ise 1 Kasım 1952 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM'yi açarken yapmış olduğu konuşmasında Mısır'daki Hür Subaylar Darbesine hiç değinmemiştir. Aksine Ortadoğu devletleri ile dostluk bağlarıyla bağlı olduğumuzu ve ilerde de karşılıklı yardım ve ortak savunma konusunda tam eşitlik çerçevesinde işbirliğine katılmaları temennilerinde bulunarak konuşmasını yapmıştır. Cumhurbaşkanının bu ifadelerinden yola çıkılırsa kendisinin Mısır'daki Nasır devrimi istikametinin nasıl olacağını tam olarak kestiremediği görülebilmektedir. Bu kapsamda Türkiye darbeye yeterince ilgi göstermemiş kayıtsız kalmıştır (Rüstemoğlu, 2008: 26). Darbe sonrasında General Necip, hem Cumhurbaşkanı hem de Başbakan olarak görev yapmaya başlamıştır. İhtilal komite üyesi Albay Cemal Nasır, bir tür hükümet darbesi diye adlandırabilecek bir hareket sonucunda Mısır Cumhurbaşkanı olmuştur. Nasır Cumhurbaşkanı olmadan önce Türkiye ve Mısır arasında büyükelçi krizi yaşanmıştır. Türkiye'nin Kahire büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay'ın Mısır hükümetine karşı olumsuz tavırları sonucunda hükümet tarafından 4 Ocak 1954 tarihinde yayınlanan bildiriye “persona non grata (istenmeyen adam)” olarak ilan edilmiş ve 24 saat içinde ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Mısır'ın bu tavrına karşı bir nota vermiştir (Rüstemoğlu, 2008: 28-29). Türkiye Büyükelçisinin Mısır'dan çıkarılmasıyla Türkiye-Mısır ilişkileri Ocak 1954'te oldukça kötü bir döneme girmiştir. Mısır – İngiltere arasında Temmuz'da bir anlaşma imzalanmış ve Mısır hükümetinin Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda Süveyş üssünü yeniden açmasına izin verme yönündeki kararı ile ilişkiler daha iyi olmuştur (Yeşilbursa, 2010: 79).

Mısır'da krallık rejimi devrildikten sonra 1953 yıllarında Türkiye - Mısır ilişkilerinde gerilim artmaya başlamıştır. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği yanlısı olan Cemal Abdul Nasır'ın Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerde uçurum daha da derinleşmiştir. Bunun temel nedeni ise 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle Ortadoğu'da batının güç odağı olma rolünü üstlenmesinden kaynaklıdır (Nouhy, 2017: 69). Bunun yanı sıra, Nasır 1952 yılında darbe ile iktidar olmuş, Arap milliyetçiliğini temel politika olarak almış, Arap

ülkeleri ve İngiltere ile sorunlar yaşamıştır. Nasır'ın yönetime geliş biçimi ve izlediği politikalar Türkiye'nin Ortadoğu politikası ile ters düşmüştür. Bundan dolayı Türk basınında Nasır'ın diktatörlüğünü dile getiren eleştiriler artmıştır (Sönmez, 2009: 495).

Türkiye'de 1954 seçimlerinden sonra Başbakan olan Adnan Menderes, dış politikada Türkiye'nin özellikle Ortadoğu bölgesinde etkin bir rol alması için bir takım hedefler belirlemiştir. Türkiye, Ortadoğu'da batı ile birlikte özellikle de ABD ile birlikte hareket etmeyi doğal bir sonuç olarak görmüş ve ABD'nin çevreleme siyasetinin Ortadoğu'da önemli uygulayıcılarından biri haline gelmiştir (Sever, 2012: 13). Nisan 1954 tarihinde Türkiye ile Pakistan arasında "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır (Türkmen, 2014: 12). Ortadoğu'da bir savunma paktı kurulması için 1955 yılında Irak'a ziyaretlerde bulunmuş ve Başbakan Nuri el-Said ile görüşmeler yapılmıştır. İkili görüşmeler sonrasında yapılan açıklamalar kurulacak olan Bağdat Paktı'nın ilk adımları olmuştur. Fakat Mısır ve Arap devletleri Irak'ın Ortadoğu'da kurulacak olan güvenlik teşkilatına destek vermesine büyük tepki göstermiştir (Eroğlu, 1967: 188-189). Tepkilere rağmen Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı imzalanmıştır. Bu pakt, Türkiye'nin güvenliği için önemli bir adım olmuştur. Taraflar arasında güvenlik ve savunma konusunda işbirliği yapılmasını öngören bu pakta Arap ligi üyesi olan ya da taraflarca tanınmış olan devletler katılabilmektedir (Armaoğlu, 1996:526-527). Fakat Bağdat Paktı'na İngiltere'nin katılmış olması Arap devletleri arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Lübnan, Ürdün ve Suriye gibi ülkelerin Bağdat Paktı'na girmesi için Türkiye'nin diplomatik yollarla baskı yapmış olması Türkiye Mısır arasındaki ilişkiyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Mısır ise kendi politikalarına ters düştüğü nedeniyle paktın oluşumunu engellemeye çalışmıştır (Akgün ve Gündoğar, 2014: 3). Daha sonra oluşan bu pakta İngiltere, ABD, İran ve Pakistan da katılmıştır. Bu pakta imzalayan Irak Başbakanı Nuri Sait, Mısır'ın Cumhurbaşkanı Nasır'ın bölgede büyük destek gören Arap milliyetçiliği siyasetine karşı açıktan karşı çıkarak kendini riske atmıştır. Nitekim bu risk 1958 yılında hayatına mal olmuştur (Türkmen, 2014: 12).

Mısır, kurulan Bağdat Paktı'nı desteklememiştir. Mısır cumhurbaşkanı Nasır, Mısır liderliğinde bir Arap Birliği kurmak için diplomatik faaliyetlere başlamıştır. Türkiye ile Irak'ın harekete geçmesi ve savunma paktı oluşturmaları Nasır'ın kendi liderliğindeki Arap Birliği'ne engel olacağını düşündüğünden tepki göstermiştir (Rüstemoğlu, 2008: 31). Hatta Mısır ve Suriye, Bağdat Paktı'nı Batı emperyalizminin bir aracı olarak nitelendirmiş ve bu pakta İsrail'e hizmet eden bir alet olarak göstermişlerdir (Armaoğlu, 1996: 527).

Bağdat paktı, Türkiye ile Mısır arasında önemli bir sürtüşme konusu olmuştur. Türkiye güvenlik tehdidi nedeniyle NATO'ya ek olarak Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunu önlemek için Bağdat Paktı'nın oluşumuna ağırlık vermiştir. Mısır ise Irak'ın da katılacağı Bağdat Paktı'nı Arap birliğine karşı yapılan ciddi bir darbe olarak nitelendirmiştir (Hazar, 2016: 226). Bağdat Paktı'nı Batının etkisiyle kurulan bir ittifak olarak gördüğü için desteklemeye yanaşmayarak eski sömürge

kalıntılarını temizlemeye çalışmıştır. Nasır bu tür ittifak sistemlerini Batı'nın Arap topraklarını Soğuk Savaş'ta kendi amaçları uğruna rahatça kullanabilmesi imkânını tanıyacağını düşündüğünden dolayı reddetmektedir. Bu durum Nasır'ı Arap Milliyetçiliğinin bir numaralı adamı haline getirmiştir. Nitekim Orta Doğu'da liderlik peşinde olan Nasır kendi savunma ittifakını kurmayı hedeflemektedir. (Arı, 2014: 183).

Irak'ta 14 Kasım 1958'de SSCB ve Nasır'ın desteklediği Yarbay Abdulkerim Kasım düzenlemiş olduğu bir darbeyle krallık yönetimine son vermiştir. Irak'ta patlak veren ihtilal sonucunda monarşinin ve Nuri Said rejiminin yıkılması ile Abdulkerim Kasım ilk olarak Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında kurulmuş olan Bağdat Paktı'ndan 1959 yılında ayrıldıklarını açıklamıştır (Armaoğlu, 1996: 526-528). Irak İhtilali'nin, Türk Dış Politikası üzerinde olumsuz yansımaları olmuştur. Irak paktan ayrıldıktan sonra paktın adı Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirilmiş ve merkezi Ankara'ya taşınmıştır. 1979'da İran'da yapılan İslam devrimi sonucunda İran'ın da paktan ayrılmasıyla CENTO varlığını devam ettirememiştir (Hazar, 2016: 226 ; Rüstemoğlu, 2008: 31). Bağdat Paktı, Türkiye'nin sadece Arap ülkeleriyle değil, Sovyetler Birliğiyle de ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir (Türkmen, 2014:13).

Ortadoğu'da Arap kimliğine ve Arap Milliyetçiliğine vurgu yapan Nasır liderliğinde ortaya çıkan bir siyaset popülerlik kazanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Nasır'ın Arap milliyetçiliği karşısında bölgede güvenlik merkezli bir pakt siyasetiyle tutunması zor olmuştur. Arap orta doğusunda ortak kimlik, ortak kültür gibi öğeler bölge siyasetinde öne çıkarılmış ve Türkiye'nin Pan-Arabizm gibi bir faktörü içeren dış politika gündemine konu olmamıştır. Nitekim bu da Türkiye'nin bölge ülkelerine yönelik siyasetinin başarı getirmesine engel olan önemli bir faktör olmuştur (Sever, 2012: 16).

Nasır Arap birliği fikrini bu dönemde batılılara karşı nefret duyan halka aşılamaı başarmış ve diğer Arap ülkeleriyle birleşme çabalarına girişmiştir. Fakat bu girişimler başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Nasır dönemi Mısır laikleşme tarihi açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Erkilet Başer'e (2000: 228) göre; "Nasır dönemine kadar, Mısır İslam düşüncesinin karakteristiği, sömürgeciliğin ülkeden atılması ve devrimci bir İslam anlayışı çerçevesinde İslam ülkeleri arasındaki bağların kurulması iken; Nasır döneminde daha çok batılı ideolojilerin eleştirisine ve bunların İslam'la karşılaştırılarak İslam'ın üstünlüğünün gösterilmesine doğru bir değişim geçirmiştir." Nasır döneminde bu şekilde bir değişimin söz konusu olmasının sebebi ise Avrupa sömürgeciliğinin biçim değiştirmiş olmasıdır. Batı Mısır'da doğrudan kuvvet bulundurmaya yerine artık dolaylı olarak iletişim ve eğitim kanalları yardımıyla batılı fikir ve ideolojilerini yaymaya çalışmıştır. Nasır bütün siyasal hayatı boyunca " halk için ama halkla beraber değil" ilkesine uygun bir şekilde davranmıştır. Nasır, ulusal eylem planı ile bu tarihte Arap Sosyalist Birliği'ni kurmuştur (Erkilet Başer, 2000: 231). Aynı zamanda burjuvazinin önemli bir adamı olan

Nasır, Kral Faruk monarşisini, Mısır ve Süveyş Kanalı'ndaki İngiliz sömürgeciliğini tasfiye ederek popülaritesini kazanmıştır (Hoca, 2011: 92).

1956 yılında Nasır Süveyş kanalı şirketini millileştirdiğini (Mansfield, 1967:48) açıklamıştır. Bu açıklaması Orta Doğu'ya bomba gibi düşmüştür (Arı, 2014: 184). Mısır tarihine Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi önemli bir siyasal karar olarak geçmiştir (Erkilet Başer, 2000: 232). Bu gelişme Nil'in fazla sularını toplayacak Asvan Barajı'nın yapımı için vaat edilen Amerikan ve İngiliz kredilerinin geri çekilmesine karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Baraj, Mısır'ın ekilebilir topraklarını genişletmenin yanı sıra endüstrileşmeye gerekli olan elektrik üretimi içinde büyük önem taşımaktadır. Asvan barajı projesinin hayata geçirilmesi için gerekli olan 1.3 milyar doların 400 milyon dolarlık kısmı ABD, İngiltere ve Dünya Bankası tarafından karşılanacaktır. Böyle olmasına karşın Nasır'ın bağlantısızlık politikasına yakınlaşması, Doğu blokuyla yakın ilişkiler kurması, 1955 yılında Çekoslovakya'dan silah satın alması ve 1956 Mayısında Çin halk Cumhuriyeti'ni tanınması (Mansfield, 1967: 48) söz konusu ülkeleri rahatsız etmiştir. Bu, Mısır'ın artık bir İngiliz-Amerikan boyunduruğunda olmadığını ispat etmiştir (Mansfield, 1967: 48). Sonuç olarak 19 Temmuzda İngiltere, 20 Temmuz da ABD Asvan barajı projesinin mevcut şartlar altında finansmanının mümkün olmadığını açıklamışlardır. Bunun üzerine Nasır, 26 Temmuz 1956 yılında şok açıklamayı yapmış ve Süveyş kanalı şirketini millileştirdiğini ilan etmiştir (Arı, 2014: 184).

İngiliz üstlerini devralarak Süveyş kanalı üzerinde tam bir denetim sağlayan (Bodur, 2005: 505) Mısır, kanalın millileştirilmesi konusunu bir iç sorun olarak kabul ederken batılı devletler kendilerini konuyla ilgili olduklarını iddia ederek ağır bir şekilde saldırıya geçmişlerdir. Öncelikle İngiltere, Fransa ve ABD Mısır'a ait olan döviz rezervlerinin dondurulması dâhil birçok ekonomik yaptırım uygulamaya koymuştur. Özellikle kanal şirketinin sahibi olan İngiltere ve Fransa siyasal ve ekonomik yaptırımlardan sonuç alamayınca İsrail'i kullanarak Mısır'a silahlı müdahalede bulunmaya karar vermişlerdir (Arı, 2014: 185). Bu saldırıya karşılık Afrika ülkeleri Mısır'a yaklaşmış ve Nasır'ı Afrika ulusal kurtuluş hareketlerine de önderlik yapmaya yöneltmiştir. Afrika ülkelerinin Mısır'ın yanında yer almasıyla bu bölgede Sovyetler Birliği'nin etkisini artıracığını düşünen ABD, İngiltere ve Fransa ya baskı yaparak saldırgan devletleri ateşkese uymak zorunda bırakmıştır (Arı, 2014: 187). Aynı zamanda Sovyetler birliği de o dönemde Macaristan'daki bir ayaklanmayı bastırmakla uğraşırken, İngiltere Mısır'dan askerlerini çekmediği takdirde Londra'ya roket saldırısı düzenleyeceği tehdidinde bulunmuştur (Cleveland, 2008: 347). Kanal 1957 yılında tekrar uluslararası trafiğe açılmıştır. Mısır savaşı kaybetmiş olsa da Nasır yönetimindeki Mısır'ın Süveyş Kanalı'na sahip çıkması Arap dünyasında yankı uyandırmış ve Nasır milli kahraman hatta lider haline gelmiştir.

Nasır'ın yönetimindeki Mısır, Arap dünyasına verdiği destekten ötürü popülarlığı artan Sovyetler birliği ve Orta Doğu'da etkili tek batılı güç haline gelen ABD, Süveyş Krizi'nden en

kârlı çıkan ülkeler olmuştur. Sonuç olarak Nasır Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararıyla birlikte Mısır'ın yenilgisi Nasır'ın siyasal bir zaferine dönüşmüştür. ABD ve Sovyetler Birliği Mısır'ın egemenliğini savunmuşlardır (Cleveland, 2008: 347). Nitekim Sovyetler Birliği'nin bölgede etkinliğinin artması ve özellikle de Nasır aracılığıyla bölge Batı karşıtı rejimleri açısından bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bunun üzerine ABD, Eisenhower doktrini ile bölgede kendi çıkarlarına aykırı bulduğu gelişmelere gerekirse askeri yollarla müdahale edeceğini ifade etmiştir.

1953-1961 yılları arasında görev yapan ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından 1957 yılında kendi adını taşıyan Doktrini geliştirilmiştir. Başkan bu doktrin ile Sovyetler Birliği'nin bölgede kazanmış olduğu üstünlüğü yok etmeyi ve ABD'nin Ortadoğu ülkelerinde daha etkin olmasını sağlamayı istemiştir. Eisenhower Doktrini, bağımsızlığı korumak için ekonomik iyileşme çabaları içinde olan Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapılmasını, ülkeler istediğinde askeri yardım yapılmasını, uluslararası komünizmin kontrolü altında bulunan herhangi bir devletten gelecek silahlı saldırıya karşı bölge devletleri istediği takdirde Amerikan silahlı kuvvetlerin kullanılmasını öngörmektedir. Bu doktrine karşı ilk olumlu tepki bölge dışından İngiltere ve Fransa, bölge ülkelerinden ise Lübnan'dan gelmiştir. Bunu Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan izlemiştir. Bölge ülkelerinden Mısır ve Suriye, bölge dışından ise Sovyetler Birliği, Eisenhower Doktrinine karşı en şiddetli tepkiyi göstermiştir. Suudi Arabistan ve Ürdün ilk başta çekingen bir tavır izlemiş daha sonra Eisenhower doktrinini desteklemişlerdir. Eisenhower doktrini ilk defa “uluslararası komünizmin” tehdidi altında oldukları gerekçesiyle Ürdün ve Lübnan'da uygulamaya koyulmuştur (Arı, 2014: 190- 192). Kısaca değinmek gerekirse, Ürdün'de kral Hüseyin'e muhalefet olanlar ve halk Eisenhower doktrinine ve Amerikan yardımlarına karşı çıkmış, bağımsız ve ulusal bir birlik kurulmasını istemiştir. Bu doğrultuda ülkede kargaşa ortamı büyümüş ve Kral Hüseyin ABD'den yardım istemiştir. Kral Hüseyin Amerikan ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle anayasayı askıya almış, kendine bağlı bir hükümet atamış ve ülkede sıkıyönetim ilan etmiştir. Eisenhower doktrini çerçevesinde “Ürdün özgürlüğü” için ABD, Ürdün Kralı Hüseyin'e 10 milyon dolarlık bir yardım paketi göndermiştir. Bu bağlamda Ürdün'de yaşanan olaylar Eisenhower Doktrininin bir uygulamasıdır.

1 Şubat 1958 yılında Mısır başka bir Arap ülkesi olan Suriye ile birleşerek “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adını almıştır. Bu birleşmeyi Suriyeli Arap milliyetçileri ve Nasır taraftarları sağlamışlardır. Yemen bu Cumhuriyet'e federal bir şekilde katılmıştır. Nasır cumhurbaşkanı, Kahire ise başkent seçilmiştir. Fakat 1961 yılında Suriye'nin birlikten ayrılmasıyla Ortadoğu'da Mısır'ın önderlik ettiği birleşme hareketi ortadan kalkmıştır (Arı, 2014: 188). Türkiye hemen bu kararı kabul etmiştir. Mısır, Türkiye'nin bu kabulüne tepki göstermek için Türkiye ile diplomatik ilişkilerini askıya almıştır (Türkmen, 2014: 14). Nitekim Mısır 1971 yılına kadar tek başına kalmasına rağmen “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adını kullanmayı devam ettirmiştir (Arı, 2014: 188).

1960'lı yılların ikinci yarısında Nasır'ın prestiji önemli ölçüde azalmıştır. Bunun nedeni ise Suriye ile oluşturulan birleşik Arap cumhuriyetinin kısa ömürlü olması ve aynı zamanda içerde yaşanan ekonomik sorunların bir türlü atlatılamamış olmasıdır. Özellikle 1967 yılında yaşanan savaşın kaybedilmesi Nasır'ın prestijine büyük bir darbe indirmiştir (Arı, 2014: 189). Bunun yanı sıra Nasır, Laikleştirme faaliyetlerine dayanarak Müslüman Kardeşler' i ortadan kaldırmıştır (Erkilet Başer, 2000: 232). Fakat hiçbir zaman dine karşı çıkmamış hatta tam anlamıyla laiklik ilkesini de getirmemiştir. Bu da geniş bir halk muhalefeti ile karşılaşmasını önemli ölçüde etkilemiştir.

Arap devletleriyle İsrail 1967 yılında tekrardan savaşın eşiğine gelmiştir. Mısır Cumhurbaşkanı Nasır, Suriye'nin İsrail'le yaşadığı sınır çatışmalarına tepki olarak, 1956 yılında yapılan savaştan sonra Birleşmiş Milletler tarafından Sina Yarımadası'na yerleştirilen kuvvetlerin çekilmesini istemiştir. Mısır'ın bu tutumu İsrail'le olan ilişkileri germiş ve onları karşı karşıya getirmiştir. Türkiye, ortaya çıkan bu tehlikeyi açıkça görmüştür. Dönemin Başbakan'ı Süleyman Demirel Nasır'a hemen bir mesaj ileterek İsrail ile bir savaşın Mısır için neden olacağı çok ağır sonuçlara dikkat çekmiştir. Fakat Nasır, Demirel'in bu uyarısını göz ardı ederek kararını değiştirmemiştir. Mısır İsrail sınırına 100.000 asker yığmış ve Tiran Boğazı'nı İsrail bayraklı gemilere kapatmıştır. Bunun üzerine İsrail, hemen harekete geçmiştir. Mısır'a karşı önleyici saldırıda bulunmuştur. Mısır'ın kazanacağı düşüncesi ile savaşa Ürdün ve Suriye'de katılmıştır. Altı gün süren savaş sonucunda İsrail, bugün hala elinde tuttuğu Doğu Kudüs'ü, Gazze'yi ve Batı Yakasını işgal etmiştir. Buna ek olarak Sina Yarımadası'nı da bu savaş sonucunda ele geçirmiştir. Dolayısıyla altı günlük savaş Mısır açısından hüsrarla sonuçlanmıştır. Savaşın neticesinden hoşnut olmayan Nasır'a Başbakan Demirel, tekrardan bir mesaj ileterek umutsuzluğa kapılmaması gerektiğini ve söz konusu toprak kayıplarının bir şekilde telafi edilebileceğine inancının tam olduğunu ifade etmiştir. Birleşmiş Milletler 'in 22 Haziranda yapılan özel toplantısında İsrail'in 5 Haziran'dan önceki sınırlara çekilmesini talep eden bir madde oylanmıştır. Türkiye, diğer Arap ülkeleriyle beraber kabul oyu vermiştir. Türkiye'nin bu desteğine, Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinin hepsi teşekkür etmiştir. Böylece bölgedeki Arap devletlerinin Türkiye'ye yönelik bakış açıları olumlu yönde değişmiştir (Türkmen, 2014: 15-16).

Türkiye, 1955'te yapılan Bandung Konferansı'nda, Fas ve Tunus'un bağımsızlık mücadelesinde, 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinde Batılı ülkelerin safında yer almıştır (Sönmez, 2009: 493). Türkiye 1950'li yıllarda batı yanlısı olarak görüldüğünden dolayı Arap dünyası tarafından saygı görmemiştir. Özellikle de Suriye ile yaşanan sınır sorunları ve 1957 yılında Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlaşması sonucunda kriz daha da artmış Türkiye, Mısır ve Arap dünyası ile olan gerginlikler daha da büyümüştür (Akgün ve Gündoğar, 2014: 3).

Nasır iktidarda olduğu dönemlerde Türkiye'ye karşı sıcak duygular beslediğini, Türkiye ile uzun bir ortak tarihleri olduğunu, Türk milletine saygı duyduğunu ve Türkiye ile iyi ilişkiler

kurmak istediğini her fırsatta dile getirmiştir. Türkiye ile olabilecek anlaşmazlıkların geçici olacağını ve düzeleceğini belirtmiştir. Bağdat Paktı ve 1956 yılında Mısır'ın Süveyş kanalını millileştirmesi kararı sonrasında ortaya çıkan İngiltere-Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı ortak saldırısı üzerine yaşanan uluslararası gelişmeler sırasında Türkiye'nin izlediği tutum iki ülke arasındaki ilişkilerde görüş ayrılıklarına neden olmuştur (Hazar, 2016: 224). 1956 krizinde Türkiye, bir taraftan savaştan önce doğrudan bir yararı olmamasına rağmen Londra'da toplanan konferansa katılmış diğer taraftan da savaştan sonra bütün Arap devletleri ile savaşı kınamış ve İsrail'de bulunan elçisini geri çağırmıştır. Bu tarihten itibaren de Türkiye'nin İsrail ile arasındaki ilişkileri sürekli değişken bir seyir izlemiştir (Türkmen, 2014: 13). Ayrıca Menderes'in izlediği aktif Ortadoğu politikası ve güvenlik kaygıları ile Nasır'ın Arap Birliği önderliği politikası iki lider arasında bir rekabet ortamı oluşturmuştur.

Bir diğer noktaya değinecek olursak Mısır, Türkiye kadar Soğuk Savaş'tan etkilenmemiştir. Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı kullanarak Mısır'a silah göndermesi de Ankara'da Mısır'ın politikalarına yönelik bir kaygı oluşturmuştur. Türkiye bu kaygılarında yanılmamış ve kısa bir süre sonra Süveyş kanalı krizi yaşanmıştır. (1) Nasır'ın Arap Milliyetçiliği kararı ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler kurarak bu devlete yakınlaşması, (2) Süveyş'in bir heyet tarafından kontrol edilmesi fakat Nasır'ın İngiltere'yi Mısır'dan ve Süveyş'teki askeri üslerden çıkarma isteği, (3) İsrail ile ilişkilerin en alt düzeye indirilmesi, (4) İngiltere'nin Bağdat Paktı toplantısına davet edilmemesi 1956 yılında yaşanan Süveyş Kanalı buhranı sebepleri arasında yer almaktadır. 16 ağustos 1956 yılında Nasır'ın bu hareketleri sonucunda ABD ile Kanal'da en çok hisseye sahip olan İngiltere ve Fransa, 1888 İstanbul Anlaşması'nı imzalayan devletler ile Süveyş Kanalı'nı en çok kullanan toplam 24 devleti Londra'da konferansa çağırmıştır. Mısır ve Yunanistan, Mısır'ın egemenliği ve bağımsızlığıyla uyuşturamadıkları için daveti kabul etmemiştir. Konferansta tarafların görüşleri uyuşmayınca bir sonuç elde edilmeden dağılmıştır. İngiltere ve Fransa Konferans'tan beklenen sonucu alamayınca İsrail ile anlaşmış ve Mısır'a saldırmışlardır. Süveyş kanalı çevresini kuşatmışlardır (Uçarol, 2013: 963-967). Mısır'a yönelik İngiliz-Fransız ve İsrail'in ortak saldırısı ve sonrasında yaşanan uluslararası gelişmeler karşısında Türkiye'nin izlediği tutum ve batılı devletlerle hareket etmesi Mısır ve Türkiye arasında bir güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Daha sonraki dönemlerde ise ilişkilerin kesilmesine de yol açan gelişmeler yaşanmıştır. O dönemde Türkiye Soğuk Savaş ortamında ve güvenlik kaygısıyla batı ile fazla bir yakınlık içerisinde olması Arap ülkelerince değişik şekillerde yorumlamalara sebep olmuştur (Hazar, 2016: 226).

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından sonra batıya yönelik dış politika benimsediği için Ortadoğu ülkelerine karşı mesafeli davranmıştır. Fakat bu durum 1960'lı yıllarda değişmeye başlamıştır. Özellikle ABD ile kurulan ittifakın direkt etkisini Ankara'nın Ortadoğu'ya yönelik siyasetinde görmek oldukça zorlaşmıştır (Sever, 2012: 17). Türk Dış Politikasında 1965 yılında önemli gelişmeler olmuş ve bir değişim yılı olmuştur. Türkiye - Mısır arasında diplomatik ilişkiler başlamıştır.

15-19 Ocak 1967 tarihleri arasında Türkiye, Mısır ile yakınlaşma politikası çerçevesinde Dışişleri Bakanı seviyesinde bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in yapmış olduğu bu ziyaret iki devlet arasında yapılan ilk resmi ziyaret olmasından dolayı tarihe geçmiştir. Çağlayangil bu ziyaretinde, Cumhurbaşkanı Nasır ile görüşme fırsatı bulmuştur. Nasır, bu görüşmede Türkiye'nin önceki yıllarda yapmış olduğu Mısır aleyhtarı siyasetinden dolayı hissettiği rahatsızlığı dile getirmiştir. Hatta Türkiye'nin Kıbrıs'a olası bir müdahalesi söz konusu olduğunda Mısır'da uçaklarının konuşlandırılmasına izin isteyen Yunanistan'a olumlu cevap vermeye meylettiğini fakat son anda "Müslümanlığının" kendisini bundan vazgeçirdiğini söylemiştir (Türkmen, 2014: 15). 18 Aralık 1965'te Kıbrıs ile ilgili Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylama sonucunda Türkiye'nin sadece batı bloku içerisinde değil tüm dünya üzerinde yalnız kaldığı anlaşılmıştır.

Türkiye Batının yapmış olduğu ekonomik yardımlara ihtiyacı 1960'lı yıllarda azalmış, planlı kalkınma dönemine başlamış ve bunun sonucunda batının dışında yeni yardım kaynakları bulmaya çalışmıştır. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler 1961 yılında ithalat ve ihracat bakımından da artış olmuştur. Özellikle 1976-1977 yıllarında ihracat yönünden Türkiye lehine önemli artış söz konusu olmuştur. Mısır'a sanayi ürünleri ihraç eden Türkiye Mısır ile ticari ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Fakat ticari ilişkiler zaman zaman tıkanıklık yaşamıştır. Bunun sebebi ise iki ülkenin ekonomik bünyesinin birbirine yakın olması ve Mısır'ın da dış ticaretinin daha çok tarım ürünleri ihracatı olmasından kaynaklanmaktadır (Köse, 2017: 83-86).

Mısır ile Türkiye'nin birbirine yakınlaştığı bu dönemde İsrail ile Araplar arasında çıkması muhtemel savaşta Türkiye Araplardan yana tavır sergilemiştir (Rüstemoğlu, 2008: 39). 5 Haziran 1967 yılında ikinci Arap- İsrail savaşı başlamış ve altı gün devam etmiştir. Altı gün savaşları olarak da bilinir. Türkiye savaş sona erdikten sonra Ürdün'e, BAE'ye ve Suriye'ye maddi değeri 500.000 dolar olan gıda ve aynı yardımda bulunmuştur. Türkiye Arapları desteklemiş ve bu durum başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletlerinde olumlu bir etki yaratmıştır. İsrail ile Araplar arasında çıkan sınır çatışmalarında Türkiye sürekli İsrail'i protesto eden bir tavır sergilemiştir (Köse, 2017: 84-85).

1960'larda soğuk savaş dönemi lideri olan iki blok lideri Sovyetler birliği ve ABD arasında yumuşamaların başlaması ve özellikle de 1970'lerde bu durumun hız kazanmasıyla Türkiye'nin sistemsel etkilere bölgesel siyasetindeki duyarlılığı tamamıyla olmasa da önceki on yıla kıyasla özellikle de 1964 yılı sonrasında azalmaya başlamıştır. Türkiye artık Sovyet yanlısı olup olmamak noktasında değil de artan Türkiye - Yunanistan gerginliğine paralel olarak Türkiye'nin özellikle de Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletlerde destek sağlamak için bölge ülkeleri ile ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Türkiye, bu çerçevede 1969 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üye olmuş, 1967 ve 1973 yıllarında yaşanan Arap-İsrail savaşlarında Araplardan yana tavır sergilemiştir (Sever, 2012: 17).

Mısır, Nasır döneminde kalkınma ve gelişme yönünden önemli adımlar atmıştır. Nasır, ülkeyi İngiliz egemenliğinden kurtarmış ve kararlı bir şekilde milli politikalar uygulayarak Mısır'ı Arap dünyasının lideri konumuna getirmiştir (Rüstemoğlu, 2008: 40). Bütün bunlardan dolayı Nasır rejimi Arap Dünyası'nın en uzun ömürlü, en istikrarlı ve en çok halk desteğine sahip olan hükümeti haline gelmiştir. Nasır iktidarda kaldığı 1970 yılına kadar Batı ve İsrail karşıtı politikalar izlemiştir. 1967 yılında yapılan altı gün savaşlarında yenilmiş olmalarına rağmen de bu politikasından vazgeçmemiş ve çizgisinden hiçbir şekilde ayrılmamıştır (Akgün ve Gündoğar, 2014: 3). Nasır, bütün Arap devletlerini bir araya getirerek güçlenmek ve bir Arap Birliği meydana getirmek istemiştir. Fakat Arap Birliği kurma çabaları sonuçsuz kalmış 28 Eylül 1970 yılında vefat etmiştir. Yerine Enver Sedat Cumhurbaşkanı olarak yönetime getirilmiştir (Köse, 2017: 82).

2.2. Enver Sedat Döneminde Modern Mısır ve Türkiye ile ilişkiler

Nasır'ın 28 Eylül 1970'te ölümünden sonra başkan yardımcısı Enver Sedat geçici olarak başkanlığa getirilmiştir. Mısır halkı tarafından fazla tanınmayan Enver Sedat hür subaylar arasında yer almakla birlikte ASU (Arap Sosyalist Birliği) tarafından Nasır'dan sonra yerine geçebilecek kişi olarak aday gösterilmiştir. 15 Ekim 1970 yılında yapılan referandumla (Bodur, 2005: 703) halkın oyunun %90'ını alarak cumhurbaşkanı seçilmiştir (Arı, 2014:192). Sedat genel olarak Nasır'ın iç ve dış politikasını devam ettirmiş ancak bazı farklılıkları da söz konusu olmuştur. Enver Sedat'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Mısır'ın politikalarında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Yapılan bu değişiklikler sonucunda Türkiye ile Mısır'ın politikaları 1970'lilerin başından itibaren örtüşmeye başlamıştır (Türkmen, 2014: 17). Mısır'ın politik sisteminde bir değişiklik yapmayı, hukuk alanına yeni bir anlayış getirmeyi ve kamu özgürlüklerini arttırmayı hedeflemiştir (Masfield, 1975: 195). Sedat tarafından yeni bir anayasa hazırlattırılmış ve halk tarafından onaylanmasıyla yeni bir dönemin başladığı görülmüştür. Ayrıca Enver Sedat yönetime geldikten sonra açılmak anlamına gelen *İnfitah* adını verdiği politikasını uygulamaya koymuştur. *İnfitah* politikası daha önceden millileştirilmiş ekonominin yerine yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için yasalar ve uygulamalar içermektedir. Mısır'ı sosyalist çizgiden uzaklaştırıp daha liberal bir çizgiye taşımıştır (Türkmen, 2012: 76).

Enver Sedat döneminde Mısır'ın resmi adı Birleşik Arap Cumhuriyeti yerine Mısır Arap Cumhuriyeti olarak değiştirilmiştir. Enver Sedat kendisine darbe girişimini bahane ederek yönetimde ve parlamentoda kapsamlı bir temizlik ve tasfiye girişiminde bulunarak farklı bir lider olacağını ilk sinyallerini vermiştir. Öncelikle Enver Sedat'ın amacı ekonomik sorunları çözmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmek olmuştur. Sedat parti içindeki Sovyet yanlılarını tasfiye etmiş olmasına rağmen Mısır ile Moskova arasında 27 Mayıs 1971'de 15 yıl süreli bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Nasır'ın halefi (Cleveland, 2008: 415) Enver Sedat, 1972 Temmuzunda yaklaşık 20.000 dolayındaki Sovyet uzman ve teknisyenin ülkeden çıkarıldığını açıklayarak dünyayı şok eden bir girişimde bulunmuştur. Bunun sebebi ise 1967 yılında kaybettiği toprakları

geri almanın yolunun ABD den geçtiğini görmüştür Fakat bu olaylar sonucunda Mısır ile Sovyetlerin arası hemen bozulmamış ve ABD ile de istenilen düzeyde bir ilişki kurulamamıştır (Arı, 2014: 192-193). Bu doğrultuda İsrail ile diplomatik açmazı çözmek, Mısır ekonomisi payına yeni bir yön çizmek için adımlar atmıştır. ABD dışında İsrail'i barışa zorlayacak farklı bir güç tanımadığından dolayı ABD ile ittifak kurmuş ve Mısır'a yeniden kapitalist teşvikler getirmiştir. Ekonomiye yenileme kararları Nasırcı modelden bir kopuş niteliği taşımaktadır. Enver Sedat'ın dış politikası da Nasır'ın izlediği hedeflerden kesin bir dönüş söz konusu olmuştur (Cleveland, 2008: 415).

Suriye, Mısır ve Libya üçlü bir federasyon kurmak yolunda 1971 yılında önemli adımlar atmıştır. Büyük bir taraftar kitlesinin desteği üzerine üç ülke 1 Eylül'de anlaşma imzalamışlardır. Bu Arap dünyasında pek heyecan oluşturmamış olsa da yapısı bakımından hem daha gerçekçi hem de sürekli olma ihtimali yüksek bir federasyondur (Masfield, 1975: 195-196). Mısır ve Suriye aralarında anlaşarak (Kuduoğlu, 2018: 105) 1973 yılında İsrail'e saldırmış ve dördüncü Arap - İsrail savaşı (ilk üçü 1948, 1956, 1967) başlamıştır (Arı, 2014: 196). 1973 yılında artık Arap ülkelerinin temel amacı İsrail'i ortadan kaldırmak değil, 1967 Savaşı'nın izlerini silmek ve kaybettikleri toprakları geri alabilmek olmuştur. Bu savaşın önemli bir farklılığı da Mısır'ın Sina cephesine yaptığı sürpriz saldırı ile İsrail karşısında mühim başarılar elde etmesi ve İsrail'e şimdiye kadar olduğundan daha ağır kayıplar verdirmesidir (Armaoğlu, 1996: 526-715). Yahudilerin kutsal günü sayılan Yom Kippur'a denk gelen günde başlatılan saldırı ilk aşamada çok etkili olmuş, Mısır ve Suriye orduları savaşta önemli başarılar kazanmıştır. Fakat savaş sonucunda istenilen elde edilememiş, ABD yardımını alan İsrail ordusu Mısır ve Suriye birliklerini geri püskürtmeyi başarmıştır (Kuduoğlu, 2018: 105). Sınırlarda bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Aksine petrolün siyasal amaçlarla kullanılması gündeme gelmiş ve yıllarca etkisi sürecek olan İsrail'e yardım eden ülkelere petrol ambargosunun uygulanması ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan, ABD'ye petrol sevkiyatını durdurmuş, petrol fiyatları artmıştır (Cleveland,2008: 419). Bu durum sonucunda Araplar istediklerini elde edememiş olsalar da 1973 Ekim savaşı ile İsrail'in yenilmezliği efsanesi yıkılmış, Mısır'ın İsrail ile olan ilişkileri değişmiş, petrol uluslararası politikanın bir unsuru haline gelmiş ve petrolün bir siyasal silah olarak kullanılabileceğini gözler önüne sermiştir (Arı, 2014: 196-197).

6 Ekim 1973 tarihinde başlayan Arap- İsrail savaşında Türkiye, Arapların yanında yer almıştır. Arapları destekleme adına; hem İsrail'e yardım etmeye çalışan ABD'ye incirlik üssünü kapatarak yardımını engellemiştir hem de Araplara yardım eden Sovyetler Birliği uçaklarının kendi hava sahasını kullanmasına izin vermiştir. Araplar Türkiye'nin yapmış olduğu bu desteği karşılıksız bırakmamış ve OPEC üyeleri Türkiye'nin petrol ihracı kısıtlamalarından muaf tutulacağını açıklamışlardır (Türkmen, 2014: 17). 1973 Yılında Yapılan Arap-İsrail Savaşında Arap devletlerinin Batı'ya karşı aldığı ambargo kararı Türkiye'yi kapsamamış olmasına rağmen; bu kararın sonrasında dünya piyasalarındaki petrol fiyatlarındaki artış Ankara'yı bölge ile kendi

ekonomik sıkıntıları, beklentileriyle ilgili olarak daha yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir (Sever, 2012: 19). Enver Sedat Müslüman Kardeşleri solcular karşısında bir denge unsuru olarak kullanmakta ve onlara hareket edebilecekleri sınırlı bir alan tanımıştır. Yasal bir örgüt olarak faaliyet göstermelerine izin verilmemiştir. Fakat bunların dergi çıkarmalarına ve diğer toplumsal alanlarda etkinliklerde bulunmalarına izin verilmiştir (Arı, 2014: 197).

Enver Sedat 1975 yılında Batı Almanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Avusturya'yı ziyaret etmiş ve Yugoslavya hariç diğer ülkelerle çeşitli ekonomik yardım anlaşmaları imzalamıştır. Sedat'ın yaptığı bu ziyaretler Mısır politikasının Batı'ya kaydığını açık bir şekilde göstermektedir. Mısır'ın batıya yönelmesi sonucunda Mısır, Libya ilişkileri bozulmaya başlamış ve birkaç kez iki ülke arasında savaşın eşiğinden dönülmüştür. 1976 yılında bardağı taşıran son damla, 30 Libyalı komandonun Mısır'daki yüksek seviyedeki kişileri öldürmek üzere Mısır'a gönderilmesi ve burada yakalanması sonucu ilişkilerin tekrar bozulması olmuştur. Libya ülkesinde çalışmakta olan 22.000 Mısırlıyı sınır dışı etmiştir. 1977 yılında Mısır ve Libya arasında savaş meydana gelmiştir. Diğer Arap ülkelerinin araya girmesi üzerine Mısır kuvvetlerini Libya'dan geri çekmiştir. 30 Libyalı komandonun Mısır'da yakalanmasından birkaç gün sonra Enver Sedat bir bomba patlatmıştır. Sovyetlerle olan bağlarını tamamen kestiğini bildirmiştir (Armaoğlu, 1996: 736-737). 1976'da Mısır Hükümeti Sovyetlerle 1971 yılında imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşmasını tek taraflı feshettiğini açıklamıştır (Arı, 2014: 198).

1977 yılında Enver Sedat İsrail'e ziyarete gidişi, ABD'nin üçüncü taraf olduğu, Mısır ile İsrail arasında yeni bir barış sürecinin başlangıcı olmuştur (Cleveland, 2018: 421). Böylece İsrail – Mısır diyalogu başlamış; fakat bu Arap ülkeleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Ürdün, Suudi Arabistan ve Sudan daha ılımlı bir tavır takınırken; özellikle Suriye, Libya, Irak ve FKÖ Enver Sedat'ın İsrail ziyareti 'ne büyük tepki göstermişlerdir (Armaoğlu, 1996: 740).

Mısır – İsrail diyalogu çok kolay gelişmemiş bunun için Amerika araya girmiş ve tarafları uzlaştırmaya çalışmıştır. Çabaları sonucunda her iki devlet, Camp David'de müzakere masasına oturmuş ve Başkan Jimmy Carter da katılmıştır. Enver Sedat sadece Mısır- İsrail arasında ilişkilerini değil aynı zamanda Filistin konusunda da bir kararı da içeren kapsamlı bir Ortadoğu planı üzerinde anlaşmak istemiştir. İsrail başbakanı Begin ise, İsrail'in Batı Şeria ile Gazze Şeridi'ni elden çıkarma niyeti olmadığı için görüşmeleri Mısır-İsrail konularıyla sınırlı tutmak istemiştir (Cleveland, 2018: 422). Camp David görüşmeleri Ekim 1978'de başlamış ve görüşmeler sonucunda Camp David anlaşmaları Mısır, İsrail ve Amerika arasında imzalanmıştır. Bu anlaşma iki tane çerçeve anlaşmadan meydana gelmektedir. Birincisi, orta doğu barışının esaslarını çizmekte olup, Batı Şeria, Gazze ve Filistin meselelerini ele almaktadır. İkincisi ise İsrail ile Mısır arasındaki barışın esaslarını belirlemekte, kısaca Sina yarımadasına ait olmaktadır (Kuduoglu, 2018: 105). Bu madde İsrail ile Mısır arasında üç ay içinde bir barış anlaşmasının imzalanmasını öngörmektedir. Fakat üç ay içinde bir barış anlaşması yapılamamıştır. Amerika'nın uzlaştırmaları sonucu 1978

Eylül'ünde Camp David'le başlayan süreç sonunda resmi anlaşma 1979 yılında Mısır ve İsrail arasında imzalanmıştır (Armaoğlu, 1996: 744). Anlaşma yapıldıktan sonraki yıl iki ülke birbirlerine büyükelçi göndermiş ve İsrail Sina'dan çekilme hazırlıklarına başlamıştır. 1982 yılında tamamen çekilmiştir (Cleveland, 2018: 422).

Camp David anlaşmalarına da Arap devletleri tarafından şiddetle karşı çıkılmış; Suriye, Libya, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Filistin kuruluş teşkilatı arasında oluşturulan ve İsrail ile yapılan her türlü anlaşmayı reddeden kararlılık cephesi veya red cephesi tepkilerin liderliğini üzerine almıştır. Amerika'nın Ortadoğu'daki nüfuzuna karşı denge kurmak için Sovyet Rusya ile daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda Enver Sedat'ın politikalarına karşı mücadele edebilmek için siyasi ve askeri komutanlık kurmuşlardır. Suriye lideri Hafız Esad Moskova'yı ziyaret etmiş ve bir bildiri ile Camp David Anlaşmalarının reddedildiğini açıklamışlardır (Armaoğlu, 1996: 742-743).

Mısır ile İsrail arasında "1977 Camp David" mutabakatının ardından barış antlaşması imzalanmıştır. Buna tepki olarak Sudan ve Umman haricinde (Zeybek, 2015: 30) tüm Arap ülkeleri Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir. Arap ligi üyeliğinden Mısır çıkartılmıştır ve ligin merkezi Kahire'den Tunus'a götürülmüştür. Arap ülkelerinin aksine Türkiye, barış sürecine destek vermiştir. Mısır'la ikili ilişkilerine devam etmiştir (Türkmen, 2014: 18). Arap ülkeleri Bağdat konferansı düzenlemiş ve katılan ülkeler Mısır ile olan diplomatik ilişkileri kesmeyi ve Kahire'de bulunan elçilerini geri çekmeyi kabul etmişlerdir. Aynı zamanda Mısır'a ekonomik ve mali yardım yapan ülkelerde bu yardımlarını kesmişlerdir. Sonuç olarak Mısır tam bir yalnızlık içine girmiştir. Aslında Mısır- İsrail arasındaki barış anlaşması ile diğer Arap ülkelerinin de İsrail ile uzlaşabileceği ümit edilmiş lakin bu gerçekleşmemiştir. Aksine Mısır'ı Arap dünyasından ayırmış ve İsrail'in güneyi güvenli hale gelmiş fakat diğer cephelerde Arap ülkelerinin tavırları yumuşamak yerine daha da sertleşmiştir. Arap- İsrail gerginliğinin artmasında en temel sebep tabii ki İsrail'in sergilediği tutum olmuştur. İsrail, Camp David anlaşmalarında muhtariyet vermeyi vadettiği Batı Şeria'da devamlı olarak Yahudi yerleşim merkezleri kurmuş, anlaşmaların hemen ardından 1978'de İsrail Tel-Aviv'deki bakanlıkları Kudüs'e nakletmiştir. Bu hareketi Kudüs'ü geçici statüden çıkarıp İsrail Devleti'nin başkenti olması anlamına gelmiştir. 1980 Temmuzunda doğu Kudüs'ü ve batı Kudüs'ü ilhak etmiştir. 1981'de Suriye'ye ait olan fakat 1967'den beri elinde tuttuğu Golon tepeleri denen toprakları da ilhak etmiştir. Ki bunların hepsi de tüm İslam dünyasında büyük bir tepki yaratmış ve Arap ülkelerinin tavırlarının İsrail'e karşı daha da sert olmasına neden olmuştur (Armaoğlu, 1996: 745-747). 1977 yılında Kudüs'ü ziyaret etmesiyle başlayan ve 1979 yılında imzalanan anlaşmayla sona eren Camp David süreci, Mısır ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkiyi askıya almıştır. 1979 yılından sonra artık Mısır, İsrail'den sonra ABD'den ikinci olarak en fazla dış yardım alan ülke haline gelmiştir (Arı, 2014: 200).

1970 yılında Enver Sedat yönetime geldikten sonra Sovyetlerden uzaklaşarak daha liberal ve batıdan yana bir tavır benimsemeye başlamış; buna rağmen Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler gelişmemiş, aralarındaki bölgesel rekabetler nedeniyle ilişkilerde bir ilerleme söz konusu olmamıştır. Önceki iktidar döneminde savaşa girilen İsrail'i 1977-78 yıllarında ziyaretlerde bulunmuştur. Arap dünyası kendisinin izlediği bu politikaya karşı çıkmasına aldırmaksızın ABD arabuluculuğu vasıtasıyla İsrail ile görüşmeler yapmış ve 1979 yılında Camp David anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma sonucunda Mısır, Altı Gün Savaşları sonucunda kaybettiği Sina Yarımadası'nı geri almış ve İsrail'i resmen tanımıştır. Enver Sedat, 6 Ekim 1981'de 1973 yılında askeri başarılar kazanmış olduğu Yom Kippur Savaşı yıldönümü kutlamalarına katılmış ve tören alanında suikasta uğrayarak yaşamını yitirmiştir. 13 Ekim 1981'de yapılan halk oylaması ile Enver Sedat'ın yardımcısı olan Hüsnü Mübarek başkanlık görevine getirilmiştir.

2.3. Hüsnü Mübarek Dönemi'nde Modern Mısır

1981 yılında Enver Sedat suikasta uğradıktan sonra Cumhurbaşkanı olmuştur. 2011 yılında Arap Baharı dönemi olarak adlandırılan isyanların ardından Cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık otuz yıl iktidarda kalan Hüsnü Mübarek yönetimi, halkın isyanları sonrasında son bulmuştur.

2.3.1. Hüsnü Mübarek'in İktidara Gelmesi

Orta sınıf bir ailenin çocuğu olan Muhammed Hüsnü Said Mübarek, 4 Mayıs 1928'de Menufiye bölgesinde doğmuştur. Cemal Abdul Nasır ve Enver Sedat gibi Hüsnü Mübarek de düşük gelirli bir ailenin çocuğu iken 1936 anlaşmanın getirdiği değişikliklerle askeri okula girmiştir. Mübarek, Sovyetler Birliği'nde pilot eğitimi almış, hiyerarşik düzeni ve otoriter karar mekanizmalarını benimsemiş iyi yetişmiş bir askerdi. Mübarek, Lise eğitimini tamamladıktan sonra Mısır Askeri Akademisi'ne devam etmiş, 1949'da Hava Kuvvetleri Akademisi'ne girmiş ve 1950'de burada göreve başlamıştır. Sovyetler Birliği'nde pilot eğitimi almış (Cleveland, 2008: 436) ve kısa zamanda Nasır'ın beğenisini kazanan Mübarek İsrail'in 1967 Ekim Savaşı'nda büyük zarar verdiği Mısır Hava Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılması için Hava Kuvvetleri'nin başına getirilmiştir (Öztürk, 2016: 47). Orduda hızlı bir şekilde yükselen Mübarek, 1966 ve 1969 yılları arasında Hava Kuvvetleri Akademisi'nin başkanlığını yürütmüştür. Kendisinden önceki Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat tarafından 1972'de Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirilen Mübarek, İsrail ordusuna karşı gösterdiği başarılar nedeniyle onur nişanına lâyık görülmüş ve Enver Sedat'ın en güvendiği isimler arasına girmiştir. Enver Sedat tarafından 1975'te Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak atanan Mübarek, Milli Demokrat Parti'nin (NDP) kıdemli üyesi sıfatıyla siyasetteki ilk büyük görevini üstlenmiştir.

Sedat, Ekim 1981'de suikasta uğrayıp hayatını kaybedince ardından Hüsnü Mübarek 14 Ekim 1981 günü yapılan referandum sonucunda oyların %98,4'ünü alarak (Öztürk, 2016: 47) Mısır'ın dördüncü Cumhurbaşkanı olmuştur (Tandoğan, 2013:38-39). Siyasi bir dinamiğe sahip olmamasına rağmen uzun yıllar iktidarda kalmayı başarmış bir liderdir (Zeybek, 2015: 32). Otuz yıllık iktidarı boyunca liberalleşme konusunda çalışmalar yapmış olmasına rağmen Mısır için ciddi açılımlar yapamamıştır.

Mübarek göreve geldiği dönemlerde Mısır'ın birçok Arap ülkesiyle ilişkileri bozulmuştur. Çünkü birçok Arap ülkesi Enver Sedat'ın 1979'da İsrail ile barış anlaşması imzalaması sonucu Mısır ile diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. Mısır bu dönemde Arap Birliği'nden çıkarılmış ve örgütün merkezi Kahire'den Tunus'a taşınmıştır. Mübarek'in cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk hedefi, Arap ülkeleriyle ilişkilerin düzeltilmesi olmuştur.

Mübarek yönetimi devraldıktan sonra demokratik adımlar atılacağı ve siyasi özgürlükler sağlanacağı umudunu halka yansıtmıştır. Bu doğrultuda iktidar olduktan sonra ilk dönemlerde birçok tutuklu mahkûm serbest bırakılmıştır. Varlığına meşruiyet kazandırmak isteyen Müslüman Kardeşler de bu ortamda serbest bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. 1984 yılında yapılan seçimlere otuz iki yıldır siyasi yasağı bulunan Vefd Partisinin katılmasına da izin verilmiştir. Seçim sonucunda Vefd partisi parlamentoda güçlü bir muhalefet oluşturmayı başarmıştır. Fakat Hüsnü Mübarek seçimler sonucunda libelleşme faaliyetlerini durdurmuş, muhalefete sıkı denetimler getirmiş, hükümet adaylarının kazanması için çeşitli yollara başvurarak seçim hileleri de dâhil olmak üzere her yolu denemiştir. Mübarek'in bu şekilde sadece iktidarda kalma mücadelesi kamuoyunun kendisine olan güveninin yitirilmesine sebep olmuştur. Müslüman Kardeşleri de kendisine muhalefet olarak görmüş ve baskı altında tutmaya çalışmıştır (Zeybek, 2015: 32).

Birinci Körfez Savaşı yaşandığı 1991 yılında, Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı ABD'yi desteklemiş ve karşılığında ise ülkesinin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılarını biraz olsun hafifletecek olan hibe ve kredilerle Batı tarafından ödüllendirilmiştir (Tandoğan, 2013: 40). 1999 yılında yapılan seçimlere Hüsnü Mübarek tek aday olarak katılmış ve seçim sonucunda seçime katılan oyların % 93'ünü alarak cumhurbaşkanı olmuştur (Ayhan ve Algan: 2011: 7). Yönetime artan tepkiler nedeniyle Hüsnü Mübarek 2005 yıllarında bir takım düzenlemeler yapma ihtiyacı hissetmiştir. Bunun sonucunda seçimlerin gizli oy ve çok adaylı şekilde yapılması yönünde anayasa değişikliği teklifini sunmuştur. Anayasa teklifi kabul edilmiştir ancak aday gösterme süreci oldukça sınırlandırılmıştır. Hüsnü Mübarek'in demokratik reformlar adı altında yapmış olduğu bu değişiklikler özellikle ABD olmak üzere Avrupa'da büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Nitekim Mısır halkı, bu tarz değişikliklerin Mübarek'in iktidarda uzun yıllar kalmasını sağlamak için yaptığını kısa sürede anlamıştır. 7 Eylül 2005 yılında yapılan seçimlere Hüsnü Mübarek dışında 9 aday katılmıştır. Seçim sonucunda Mübarek katılan seçmenlerin % 88,7 'sinin oylarını alarak altı yıllığına yeniden Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

2.3.2. Hüsnü Mübarek Döneminde İç Politika

Hüsnü Mübarek, yönetime geldiğinde Mısır'ın dış ilişkilerinde diplomatik sorunlar, içinde ise anlaşmazlıkların çözülemediği bir ortam söz konusudur. Mübarek içerde var olan bu sorunlara kısmen çözümler bulmuştur. Mübarek'in ilk hedefi liberalleşmenin Mısır'ın siyasal ve ekonomik düzenine yansıtıldığını göstermek ve var olan rejimin yıkılmaması için yapısal mekanizmayı korumak olmuştur. Bu hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Mübarek, ülkenin kaderine yön verecek büyük adımlar atmaktan kaçınarak ülkede uzun süren bir durağanlık yaşanmasına neden olmuştur. Mübarek iktidara geldiğinde demokratik adımlar atılacağı ve siyasal özgürlük ortamının oluşacağı umudunu halka vermiştir. Fakat Mübarek dönemi bireysel özgürlük bağlamında diğer dönemlerle karşılaştırıldığında gerilemenin söz konusu olduğu görülmektedir (Serbest, 2017: 50). Siyasi ve ekonomik açılımların sosyal yapıya zarar vereceğini düşündüğünden radikal değişimlere öncülük etmekten kaçınmıştır. Daha çok kendi siyasal gücünü arttırmayı hedeflemiştir.

Hüsnü Mübarek, 2005 yıllarında anayasal bazı düzenlemeler yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gizli oy ve çoklu seçim hakkını yasal hale getirmiştir. Parlamentolar aday gösterme yetkisini partilere devrederek halkın daha fazla katılımını sağlamaya çalışmıştır. Fakat bazı kısıtlamalar getirilerek yine halkın tam olarak toplumun iradesi aday listelerine yansımamıştır. Hüsnü Mübarek Serbest Pazar Ekonomisi politikasını uygulamıştır. Mısır ekonomisini değiştirmeyi ve dünya Pazar piyasasına açık hale getirmeye çalışmıştır. Mübarek'in benimsediği bu politika ile ülke ekonomisi büyümeye başlarken, rekabet düzeyi artmış ve ülke yabancı yatırımcıları çekmeye başlamıştır (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: 116).

2.3.2.1. Hüsnü Mübarek'in Demokratikleşme Girişimleri

Hüsnü Mübarek, otuz yıl devam eden iktidarlığı boyunca sürekli yönetimde kalmak için siyasi sistemden hiç taviz vermemiştir. Nitekim sosyal ve ekonomik sistemde ise şartıcı şekilde ilginç liberalleşmeler meydana getirmiştir. Fakat sosyal ve ekonomik alanda yaptığı bu liberalleşmeye dönük yenilikler, güçlü başkanlık yetkilerinin yanı sıra olağanüstü hal ve güvenlik birimleri tarafından sivil topluma karşı baskı yapılması gibi sebeplerden dolayı siyasi sistemde hiçbir zaman gerçek bir demokratikleşmeyi sağlamamıştır. Yapılan reformlar aslında sadece toplumun tabanında meydana gelebilecek gerilimler ve isyanların önüne geçebilmek için yapılmıştır.

2.3.2.2. Hüsnü Mübarek ile Müslüman Kardeşler arasındaki İlişkiler

Müslüman Kardeşler 1980'li yıllarda siyasette etkili olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Müslüman Kardeşler siyasete karışmama kararını yavaş yavaş terk etmeye başlamış ve Hüsnü Mübarek 1981'de yönetimi devraldıktan sonra, 1984'te Vefed partisi ile işbirliğine girerek

parlamentoya altı temsilci göndermiştir. 1987 seçimlerinde işçi partisi ile anlaşarak bu sayıyı otuza çıkarmıştır. Müslüman Kardeşler'in parlamentodaki sandalye sayısı kimi kaynaklara göre, 1984'te 12 iken 1987'de 38'e ulaşmıştır (Bayat, 2006: 185). 1990 yıllarında Müslüman Kardeşler iyice güçlenerek hükümet için bir tehdit olmaya başlamıştır (Çakmak, 2007: 88). Çok sayıda Müslüman Kardeşler üyeleri tekrar 1995 ve 1996 yıllarında tutuklanmış ve hareketin seçimlere katılmaları yasaklanmıştır. 2000 yılında yapılan seçimlere ise bağımsız aday olarak katılmaya hak kazanmışlardır. Önceden yapılan seçimlere göre daha adil ve özgür bir ortam içerisinde gerçekleşen 2005 seçimlerine Müslüman Kardeşler reform rüzgârı ile girmiştir. Bu seçimlerden 454 sandalyeden 88 sandalye kazanmış ve önemli bir başarı elde etmiştir. Hareketin önem arz eden bu başarısı Hüsnü Mübarek'te tedirginlik yaratmıştır. Bu nedenle 2010 seçimleri öncesinde hareket yine baskı altına alınmaya çalışılmış, üyeleri tutuklanmış ve çeşitli sindirme politikalarına maruz bırakılmıştır. 2010 seçimlerinde bağımsız adaylarla seçime katılan hareket tek bir sandalye bile kazanamamış bu nedenle usulsüzlük iddiaları ortaya atılmıştır (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012: 62). 2011 yılında Hüsnü Mübarek protestolar karşısında direnemeyip istifa etmek zorunda kaldıktan sonra Müslüman Kardeşler "Hürriyet ve Adalet Partisi"ni kurmuştur. Böylece Müslüman Kardeşler siyasi alanda faaliyetlere katılmaya başlamıştır.

Hüsnü Mübarek, yönetimi devraldıktan sonra Cemal Abdul Nasır ve Enver Sedat döneminde İslamcı gruplardan kaynaklı sorunlara şahit olduğundan dolayı ilk işi bu gruplara karşı önlem almak olmuştur. İslami grupları, radikal İslamcılar ve ılımlı İslamcılar olarak ikiye ayırmıştır. Radikal İslamcılar için operasyon ve tutuklama kararları verirken ılımlı İslamcılar için daha esnek bir şekilde yaklaşmış ve tutuklu olan Müslüman Kardeşler üyelerini serbest bırakmıştır (Lia, 2012 Akt: Yamaç, 2015: 34).

Müslüman Kardeşler Hareketi, davalarını hapisanelerde veya sürgünlerde idame ettiremeyeceklerini anladıklarından daha sessiz ve derinden ilerlemeyi kendileri için faydalı olacağına inanmışlardır. Cemiyet, Mübarek'in yönetimine daha uzlaşmacı ve mütevazı çıkışlarda bulunmuştur. Buna ek olarak, Mübarek döneminde yasal bir hale gelmese de üyeleri Sedat döneminde olduğundan daha serbest bir şekilde hareket etmiş, bildiriler yayınlamış ve siyasi partiler ile birlikte koalisyon kurmuştur (Yamaç, 2015: 34-35).

Hareket, önce Vefd partisine daha sonrada sosyalist işçi partisine katılarak parlamentoya girmiştir. 1984 yılı seçimlerinde İslamcı olmayan cemiyetlerin partileşmesine izin verilmesi cemiyetlerin artık siyasal hayata katılma umutlarını arttırmıştır. Fakat 1984 seçimlerine cemiyet yasallık kazanmadığı için Vefd partisi ile birleşerek seçimlere katılmıştır. Fakat Cemiyetin parti ile ortaklığı, ideolojik olmaktan çok, stratejik bir ortaklık söz konusudur. 1987 yılındaki işçi partisi listelerinden seçimlere katılmış ve sandalye sayısını otuza yükseltmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde teşkilat iyice güçlenmiş ve hükümet için bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle 1995 yılında yapılan seçimlere Müslüman Kardeşler'in katılmasına izin verilmemiştir.

2005 yılındaki seçimlere girmesine ise izin verilmiş ve Müslüman Kardeşler bu seçimlerde önemli derecede bir başarı kazanmıştır. Müslüman Kardeşlerin siyasi bir amacı olmamasına rağmen bu şekilde bir başarı kazanması şaşırtıcı olmuştur. Hüsnü Mübarek, hareketin siyasi başarısını engellemek için baskıcı yöntemler uygulamıştır. Bin kişiden fazla Müslüman Kardeşler üyesi tutuklanmış hatta birkaçı askeri mahkemelerce hapis cezasına çarptırılmıştır. Hükümet bu şekilde davranarak Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır toplumu üzerindeki etkisini biraz da olsa azaltmaya çalışmıştır (Çakmak, 2007: 88-89).

Hüsnü Mübarek döneminde Müslüman Kardeşler daha serbest bir şekilde hareket etmişlerdir. Hastaneler, okullar, yayınevleri ve dernekler aracılığı ile elde ettikleri kazanımlar devrim sürecinde kendilerine fayda sağlamıştır. Sosyal ve kültürel alanlarda daha etkin rol oynamış ve rejimin muhatap olarak alması gereken büyük bir siyasal güç haline gelmiştir.

2.3.3. Hüsnü Mübarek Döneminde Mısır'ın Dış Siyaseti

1970 yılında Nasır'ın vefatından sonra Nasır'ın uyguladığı batı karşıtı politikalar terk edilmiş ve Enver Sedat döneminde dış politikada bir dönüşüm yaşanmıştır. Nasır'ın izlediği politikaların tersine Enver Sedat batı yanlısı bir tavır sergilemiş, Mısır- ABD adım adım birbirine yakınlaşmaya başlamıştır. Hüsnü Mübarek ise ABD'nin askeri, ekonomik ve güvenlik yardımlarına karşılık ABD'nin Arap dünyasına dâhil olması sürecinin en önemli aktörü olmuştur (Serbest, 2017: 56). Hüsnü Mübarek'in başlıca dış politikası İsrail ile anlaşma, ABD'yle yakın ilişkiler kurma ve iç ekonomik ihtiyaçlarla belirlenmekteydi. Mübarek, İsrail Lübnan'ı işgali sırasında barış anlaşmasına uymuş, Mısır'ın ABD ile yakın ilişkisini ve bu yakın ilişki sonucunda gelen ekonomik yardımları korumaya çalışmıştır (Cleveland, 2008: 437).

Mısır, tarihsel süreç içerisinde ABD tarafından önemli bir ülke olarak görülmüş ve bölgesel unsurlarının güvenliği özellikle de İran'ın kontrol altında tutulması için önemli bir konumda olduğundan İsrail'den sonra en fazla askeri yardım alan ülke olmuştur. Hüsnü Mübarek 1981 yılında iktidara geldikten sonra ülkesinin içindeki halklardan ve Arap dünyasından yükselen tepkilere rağmen Batı ile ilişkilerini korumuş ve İsrail ile yapılan barış anlaşmasına sadık kalacağını açıklamıştır (Akgün ve Gündoğar, 2014: 4). Mübarek, İsrail ile anlaşmaya ve ABD ile yakınlaşmaya, yeni ilişkiler kurmaya çalışmıştır. ABD tarafından yapılan ekonomik yardımlardan faydalanmaya çalışmıştır. Mısır, İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesine karşı sessiz kalmış; bu ise Mısır statüsünü halkın gözünden düşürmüştür. Mübarek batı yanlısı bir tutum izlemiştir. Bu yüzden de muhalefetin sürekli eleştirilerine maruz kalmıştır (Zeybek, 2015: 33). Mübarek döneminde, ara sıra yaşanan diplomatik krizler nedeniyle Mısır-ABD arasındaki ilişkilerin bozulmasına, stratejik ortaklıkların zarar görmesine yol açmıştır (Serbest, 2017: 50). Hüsnü Mübarek'in son dönemlerinde uygulamış olduğu politikalardan ABD Başkanı Bush memnun olmamıştır. Nitekim 2008 yılında ev sahibi sıfatıyla ABD Başkanı Bush'un Davos'ta açılış konuşmasına Mübarek'in

katılmaması ve Mubarek'in Başkan Bush'u protesto etmesi sonucunda ilişkiler iyice gerilmiştir. Diplomatik ilişkilerin bozulması sonucunda 1979 yılından bu yana aldığı askeri yardım miktarı 2009 yılında yaklaşık yarı yarıya düşmüştür (Tandoğan, 2013: 40).

Mısır Kuveyt Savaşı'nda batı yanlısı bir tutum izlemiştir. Hüsnü Mubarek döneminde Mısır Arap dünyası ile yeniden bütünleşmeye çalışmıştır. Dönem itibariyle petrol zengini Arap ülkelerinin İran karşısındaki korkularını dengeleyen bir siyasi güç olarak görülen Mısır, 1989 yılı itibariyle yeniden Arap Birliği toplantılarına katılmaya başlamıştır. Irak, Yemen ve Ürdün ile birlikte Arap Birliği Konseyi'ni kurmuştur. Bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzeltmeye çalışan Mubarek, 1961 yılından bu yana resmi ziyarette bulunulmayan Sudan'a 2008 yılında giderek ilişkilerini yeniden canlandırmaya çalışmıştır (Tandoğan, 2013: 40).

2.4. Hüsnü Mubarek Döneminde Mısır ve Türkiye İlişkileri

Türkiye cumhuriyeti ile Mısır ortak bir tarihi geçmişe sahiptir. Fakat buna rağmen Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler uzun yıllar kopuk bir şekilde devam etmiştir. Geçmişte Osmanlı devleti hâkimiyeti altında iken batılı güçlerin fiilen işgali altında kalan Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkiler Turgut Özal iktidara geldiği dönemde (1989 yılında) yoğunluk kazanmıştır (Köse, 2017: 83).

Türkiye, yakın tarihe kadar Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini ihmal etmiş, bölge ülkelerinde yaşanan sorunlara taraf olmamış, bu bölgeleri Doğu-Batı gerilimi çerçevesi doğrultusunda değerlendirmişti. Diğer taraftan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri içinde durum bundan farklı değildir. Aynı şekilde yakın tarihe kadar bu ülkeler için Türkiye ağırlığı olan, herhangi bir yönden dikkate alınması gereken bir ülke konumunda değildi. Fakat Kıbrıs sorunu ile birlikte Türkiye bölgede destek arayışı içine girmiş ve Türkiye'nin dış politikasında değişim söz konusu olmuştur. 1980'li yıllara kadar bölge ülkeleriyle Türkiye arasındaki ilişkiler samimiyetten uzak bir şekilde devam etmiştir (Akgün, 2009: 5).

Türkiye - Mısır arasındaki ilişkiler öteden beri mesafeli bir şekilde olmuştur. Fakat 1996 yılından itibaren iki ülkenin ilişkilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 13 Mart 1996 günü "Terör Zirvesi"ne katılmak için Mısır'a gitmiştir. Bunun hemen sonrasında Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mubarek'in, Ortadoğu Barış süreci ile görüşmeler yapmak için daveti üzerine 19 Mart 1996'da bir günlük ziyaret daha yapmıştır. 2 Mayıs 1996 tarihinde Mısır Dışişleri Bakanı Ankara'ya gelmiştir. Bu tarihlerde, Mısır Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Anlaşması'na büyük tepki göstermiştir. Bunun sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Ancak bu gerginlik 11 Temmuz 1996'da Mısır Devlet Başkanı'nın Ankara'ya yaptığı ziyaretten sonra sona ermiştir. Başbakan Necmettin Erbakan, 3-4 Temmuz 1996 tarihlerinde

Mısır'ı ziyaret etmiş ve iki ülke arasında ticaret ve çeşitli alanlarda işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır (Uçarol, 2013: 1339).

“Refahiyol” koalisyon hükümeti, Necmettin Erbakan başkanlığında oluşturulup 28 Haziran 1996’da iktidara geldikten sonra Türkiye’nin Batı’ya yönelik olan dış politikasının, Doğu’ya yani İslam dünyasına öncelik vererek değişiklikler yapmak üzere girişimlerde bulunmuştur. Başbakan Necmettin Erbakan 3-9 Ekim 1996 tarihlerinde Mısır’ı, Libya’yı ve Nijerya’yı resmi olarak ziyaret etmiştir. Türkiye, 1997 yılında İslam ülkeleriyle işbirliğini öngören uluslararası bir örgütün kurulmasını sağlamıştır. Bu örgüt, İstanbul’da 15 Haziran 1997’de, “D-8 Gelişmekte Olan Ülkeler Teşkilatı” adı verilerek kurulmuştur. İlk zirvesi İstanbul’da: Türkiye, İran, Mısır, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya ve Nijerya’nın devlet ya da hükümet başkanlarının toplanmasıyla yapılmıştır. 25 Şubat 2001’de “D-8” Üçüncü Zirvesi Kahire’de yapılmıştır. Türkiye’yi zirvede dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer temsil etmiştir. Dönem başkanlığı da Mısır’a geçmiştir. Üyeler arasında işbirliği çalışmalarının süreceği açıklanmıştır. Fakat D-8 etkili bir şekilde faaliyete geçirilmesi sağlanamamıştır. Nitekim örgüt varlığını korumaya devam etmiştir (Uçarol, 2013: 1365-1367).

4 Eylül 1997’de Türkiye, İstanbul Boğazı’ndan geçmekte olan bir Mısır yük gemisinde Rusya’dan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne aktarılmak üzere S-300 füze parçalarının bulunduğunu öğrenince, Mısır’a çok sert uyarıda bulunmuştur. Türkiye böyle bir gelişmenin savaş nedeni olarak sayacağını belirtmiştir. Fakat Mısır, ülkesine ait olan geminin belirtilen malzemeleri taşıdığını reddetmiştir. Bunun üzerine cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Mısır’a gitmiş ve Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’ten S-300 füze parçalarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne teslim edilmeyeceğine dair güvenceyi almıştır. Böylece Türkiye - Mısır arasında yaşanan bu gerginlikte sona ermiştir (Uçarol, 2013: 1340).

Türkiye- Mısır arasında yakınlaşmalar yaşanırken 1998 yılının son dönemlerinde Türkiye ile Suriye arasında bir kriz yaşanmıştır. Bu krizin aşılmasında Mısır Devlet Başkanı arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Bundan dolayı Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, resmi davetlisi olan Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek’e, sözü edilen krizin giderilmesinde gösterdiği çabalarından dolayı teşekkür etmiştir. Aynı zamanda Hüsnü Mübarek’e Türkiye Cumhuriyeti’nin “devlet nişanı”nı takmıştır. Aynı tarihlerde Mısır ile yapılan ticaret hacmi arttırılmış ve çeşitli alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır (Uçarol, 2013: 1340).

Mısır ile Türkiye arasında, 1999 yıllarında Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakan ve ilk defa 27 Şubat 1999’da Genelkurmay Başkanı düzeyinde karşılıklı resmi ve iş ziyaretleri yapılmıştır. Hüsnü Mübarek döneminde Türkiye ile Mısır arasında çok yakın bir ilişki söz konusu olmamıştır. Fakat yine de ilişkiler sorunsuz bir şekilde devam etmiştir. 2000’li yıllarda ve özellikle de 11 Eylül sonrası dönemde Türkiye’nin, Ortadoğu’ya yönelik ilgisi giderek artmıştır. Türkiye, geçmişe

kıyasla Ortadoğu ile kurmuş olduğu ve yeniden canlandırdığı özel ilişkileri sebebiyle, bölgede yaşanan olaylarda daha etkili ve daha aktif bir rol almaya başlamıştır (Laçiner ve Ekinci, 2011: 46).

Türk dış politikasına yönelik gelen olarak olumlu bakış açılarıyla bakılsa da bazı açılardan eleştirilerde söz konusu olmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışması genel olarak kabul görmüş bu dönüş olumlu karşılanmış olsa da Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini sürdürmesi kafa karışıklığına yol açmıştır. Nitekim bu kafa karışıklığı 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti'nin; liberal, İslamcı, laik, modern ve Müslüman demokrat gibi kavramlarla tanımlanmasına yol açmıştır. Yapılan araştırmalar göre çoğu Mısırlı Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden oldukça pragmatik (faydacı) bir ülke olduğu düşünülmektedir (Uysal, 2011: 95-96).

Mısır'da din ve demokrasi konuları tartışılırken, milliyetçi düşünür Muhammed Hasaneyn Heykel ve el-Baradei, Müslüman Kardeşlerin Türkiye'deki AK Parti gibi olmasını yani kendisini sivil-demokrat bir hareket haline dönüştürmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Fakat Hüsnü Mübarek rejimi Mısır'da baskıcı ve dışlayıcı bir tutum izlediğinden dolayı Müslüman Kardeşlerin bu şekilde bir dönüşümüne izin vermemiştir. Müslüman Kardeşler, AK Parti'nin 2007'de yapılan seçimleri tekrar kazanmasıyla birlikte Türkiye modeline bağlı olarak, doğrudan şeriat istemek yerine demokrasi ve sivil hakların ön sıralarda yer aldığı bir reform paketi düzenlemiştir. Yapılacak olan reformu yeterli görmeyen bir grup Müslüman Kardeşlerden ayrılmış ve El-Vasat adında bir sivil ve demokrat bir parti kurmuştur. Vefd Partisi, Mısır'ın önemli muhalefet partilerinden biridir. Vefd partisine göre, Türk modelinde askerler önemli olan noktaları ellerinde tutmaktadır. Bu nedenle de demokrasiye izin verdiklerini dile getirmişlerdir. Mübarek rejiminin aslında Mısır'ı "Ortadoğu'nun hasta adamı" durumuna getirdiğini savunmuşlardır. Türkiye'nin son on yılda yapmış olduğu gelişmelere hayranlığını ifade etmiştir.

Uzun bir dönem boyunca Ortadoğu halklarınca Mısır, Arap toplumunun lideri, Türkiye ise Batının sözcüsü olarak görülürken Türkiye' de AK Parti, Mısır' da ise Mübarek dönemiyle birlikte roller değişmiştir. Türkiye özellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın Davos' taki çıkışının ardından Arap halklarının takdirini toplamıştır. Mübarek ise İsrail' le olan yoğun işbirliği neticesinde İsrail ve ABD' nin bölgedeki üssü konumuna gelmiştir. Bu şekilde Türkiye ve Mısır bir anlamda rol değişimi yaşamıştır.

2004 yılından itibaren Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar seviyesinde çok sayıda ziyaretler gerçekleşmiştir. Özellikle 2005 yılının Aralık ayında iki ülke arasında önemli bir serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ticaret hacmini önemli ölçüde arttırmıştır. 2005 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Kahire'yi, 2007 yılında Hüsnü Mübarek Ankara'yı ziyaret etmiş ve ilişkiler biraz düzelmişse de aslında iki ülke arasında mesafeli ve gizli bir rekabet söz konusu olmuştur. 2004-2010 yılları arasında Hüsnü Mübarek Türkiye'yi iki kez ziyaret etmiş

ve iki ülke arasında ikili ilişkilerin ve işbirliği yapmanın öneminden bahsedilen konuşmalar geçmiştir (Akgün ve Gündoğar, 2014: 4). Fakat bu söylemlerin ikili ilişkilere yansımaları beklenen seviyede olmamıştır. İkili ilişkiler durağan bir şekilde devam etmiştir.

Birçok konudaki gelişmelerden sonra 2008 yılında dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül, resmi davetli olarak Mısır'ı ziyaret etmiştir. 11 Şubat 2009'da Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, Paris'teki görüşmelerinden sonra, Filistin Sorunu'nu ve İsrail'in 2008-2009 yılında Gazze'ye yaptığı saldırılar sonucunda daha da harap bir hale gelen bölgeye yardım konusunu görüşmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. Bu konular hakkında Türkiye ile işbirliği için Cumhurbaşkanı ve Başbakan ile İstanbul'da görüşmeler yapmıştır.

Mübarek yönetimi sarsılmaz gibi görünürken 25 Ocak 2011'de artan gösteriler ile sarsılmaya başlamıştır. 11 Şubat 2011'de tahrir meydanında büyük bir kalabalık toplanmış ve Hüsnü Mübarek'i istifa etmeye zorlamıştır. Türkiye'nin o dönemde Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, isyanların yoğunluk kazandığı dönemlerde Mübarek'in isyanlara karşı direnmemesi gerektiğini açıklayan ilk lider olmuştur. Mısırlılara "silahtan uzak durun" diyerek seslenen Başbakan Erdoğan; Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'e de "Hiçbir yönetim baskıyla ayakta kalamadı. Halktan gelen değişim arzusunun tereddütsüz karşıla." çağrısında bulunmuştur (Sabah Gazetesi, 2011). 11 Şubat 2011'de yapılan partisinin grup toplantısında Mübarek'in halkın isyanlarına kulak vermesi gerektiği şeklinde konuşmalar yapmıştır (Akgün ve Gündoğar, 2014: 4). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın bu çıkışı yapmasının iki önemli sebebi bulunmaktadır. Bunlar: (1) Mübarek'e karşı ayaklanan Müslüman kardeşleri kendisine yakın görmesi, (2) Mübarek'in otokratik bir yönetim anlayışına sahip olmasından dolayıdır.

3 Mart 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Mısır'da yaşanan devrim sonrasında Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından Mısır'da yönetime el koyan Mısır Yüksek Askeri Konseyi üyeleri ve başkanı ile görüşmelerde bulunarak Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi Başkanı Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi ile görüşme yapmak için Kahire'ye gitmiştir. Abdullah Gül'ün Kahire'ye ziyareti, Mısır'da dikta Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesinin ardından üst düzey bir yabancı heyetin ilk ziyareti olarak, dünya kitle iletişim araçları ve diplomatik çevreler tarafından dikkatli bir şekilde takip edilmiştir.

Kısaca özetlemek gerekirse Türkiye bu dönemde dış politikasında Batı yanlısı tavır izlerken sırtını Ortadoğu ülkelerine dönmüştür. Fakat bu durum 2000'li yıllara gelindiğinde artık değişmeye başlamıştır. Mısır ile Türkiye arasında Hüsnü Mübarek döneminde bazı sorunlar yaşanmış olmakla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler 1996 yılından itibaren gelişme sağlayarak güçlenmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye ve Mısır arasında karşılıklı üst düzey ilişkiler geliştirilmiş ve iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda işbirliğini öngören birtakım anlaşmalar yapılmıştır. Şunu da vurgulamak gerekirse Batı kendi emellerini gerçekleştirmek için Türkiye üzerinden

bölgeye yönelik politikalar sergilemeye çalışmıştır. Müttefik sanılan batı, Türkiye'nin ne Avrupa birliğine müracaatını onaylamış ne de Kıbrıs konusunda Türkiye'nin yanında yer almıştır. Batı'nın kendisine dost olmadığını anlayan Türkiye artık kimin dost kimin düşman olacağını ayırt etmeye başlamıştır.

Türkiye ilişkilerini geliştirmek amacıyla hem "Filistin meselesinde" hem de Hüsnü Mübarek'in devrilmesini isteyen protestoculardan yana tavır alarak, varlığını bölgede derin bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin Mısır ile 2003'ten 2009 yılına kadar olan süre içerisindeki ithalat ve ihracat rakamları şu şekildedir:

Tablo 1: Türkiye'nin Mübarek Dönemi'nde Mısır İle Yapmış Olduğu Ticaret Hacmi (Milyon ABD Doları)

	2003			2008			2009		
	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim	İhracat	İthalat	Hacim
Mısır	376	141	517	1.426	943	2.369	2.619	641	3.260

Kaynak: TÜİK

Tablo 1'de görüldüğü gibi 2003 yılından 2009 yılına kadar Türkiye ile Mısır arasında ihracat rakamı yıldan yıla artış gösterirken ithalat rakamı ise 2003 yılından 2008 yılına kadar artmış fakat 2009 yılında azalma göstermiştir. Türkiye ile Mısır arasındaki hacim ise sürekli artış göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin Mısır'a yönelik dış politikalarını geliştirme çabalarının göstergesidir.

Bu doğrultuda ilişkileri geliştirmek maksadıyla Türkiye, Hüsnü Mübarek döneminde birçok Türk tekstil markasının fabrikalarını Mısır'a taşımıştır. Böylece Mısır'da yeni iş sahalarının açılmasına katkı sağlamıştır. Diğer taraftan, Mısır, Ürdün ve Suriye ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalamıştır (Altunışık, 2012: 20). Aynı zamanda Mübarek döneminin son dönemlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Müslüman Kardeşler'i desteklemiş olması Mısır'da büyük tepki almıştır. Türkiye dış müdahaleci olarak eleştirilmeye başlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARAP BAHARI DÖNEMİ VE SONRASINDA MISIR - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Arap Baharı Döneminde Mısır

Mısır'da 1990'lı yıllarda Hüsnü Mübarek dönemi rejimine karşı gösteriler ilk toplumsal hareketler olarak bilinmektedir. Otuz yıldır iktidarda bulunan ve yönetimi boyunca her türlü baskıyı uygulayarak tüm muhalif kesimleri sindirmeye çalışan Hüsnü Mübarek rejiminin, şiddet olaylarının da yaşandığı halk ayaklanması sonucunda devrilmesi ve ardından eski rejimden bağımsız yeni bir düzenin kurulmaya çalışılması süreci, Mısır'da yaşananlar için devrim olarak tanımlanmaktadır (Telci, 2017a: 50).

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da gerçekleşen isyanlar, ekonomik buhranların ortaya çıkmaya başladığı 2009 yılından itibaren, gelişmiş ekonomilere sahip güçlü ülkelerde bile kendini göstermiştir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da otoriter iktidarlara karşı başlayan halk hareketlerinin yeni dünya düzeninde köklü değişimler yaşatacağı açıktır. Fakat bu değişimin nasıl sonuçlanacağı yani ayaklanmanın yaşandığı bölgelerde radikalleşme mi, demokratikleşme mi yoksa kaos içindeki yeni Irak'lar mı oluşacağı belli değildir (Çakmak v.d., 2014: 119).

Bu kapsamda 2009 yıllarında ortaya çıkan ve etkileri hala devam etmekte olan Arap Baharı sürecinin ilk önce hangi ülkede ve nasıl başladığı daha sonraları ise diğer ülkelere özellikle de çalışmamızın konusu olan Mısır'a yayılma süreci ve bu süreçte etkili olan siyasi aktörlerin rollerine değinilerek Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

3.1.1. Arap Baharının Başlangıcı

Ortadoğu ülkelerinin halkları tarafından 2009 yılında başlayıp günümüze kadar devam eden Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da var olan rejim, yönetim veya yönetici değişimleri başta olmak üzere değişimlere, revizyonlara veya yenilenmelere yol açan protesto, devrim, ayaklanma ve kalkışma gibi birçok kelimelerle tanımlanabilen Arap halk hareketleridir (Tekek, 2012). İlk hareketlenmeler Tunus'ta başlamıştır. Domino etkisi yaratan Tunus'taki isyanlar ilk taşların devrildiği yer olmuş ve olaylar kısa bir zaman sonra Mısır'a da sıçramıştır. İlk olarak Tunus'ta başlayan halk hareketleri "Arap halklarının uyanışı" olarak nitelendirilmektedir. Baskıcı iktidarlara yönetilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinde baş gösteren bu halk uyanışları otoriter liderler tarafından bastırılmaya

çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır. Arap halklarının uyanışı olarak nitelenen Arap Baharı süreci Tunus, Mısır ve Libya’da liderlerin devrilmesine yol açmıştır. 23 Kasım 2011 yılında da Yemen lideri Ali Abdullah Salih halk ayaklanması sonucu görevini devretmek zorunda kalmıştır (Semin, 2011).

Tunus’ta iş bulamayan ve geçim sıkıntısı yaşayan bu nedenle seyyar satıcılık yaparak geçimini sağlamaya çalışan üniversite eğitilmiş Tunuslu Muhammed Buazizi isimli bir genç tezgâhının ruhsatsız olması nedeniyle zabıta tarafından mallarına el konulmak istenmesi ve şiddet görmesi üzerine kendisini yakmıştır. Vücudunun yüzde doksanı yanmış bir halde hastaneye götürülmüştür. Muhammed Buazizi 4 Ocak 2011 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine Tunus halkı, işsizlik, kötü yaşam koşulları, gıda enflasyonu, ifade özgürlüğü, yolsuzluk gibi birçok olayı protesto etmek için sokaklara dökülmüştür. Tunus’ta başlayan isyanların sadece Tunus’la sınırlı kalacağı düşünülmüştür. Bu nedenle Arap Baharı’na ilk olarak “Yasemin Devrimi” olarak adlandırılmıştır. “Şiddet gösteren polise yasemin çiçeği verelim” sloganıyla protestolar sürdürülmüştür. Devrim ülkelerinin bir anlamda sembolü olan “yasemin çiçekleri” ile özdeşleştirilen sürece “Yasemin Devrimi” adı verilmiştir. Süreç ilerledikçe olayların Mısır ve Libya’ya da sıçraması ile birlikte Yasemin Devrimi’nin sınırlarının genişlemesiyle yasemin devrimi tanımlaması kısa kalmıştır. Bu nedenle daha sonraları Arap Baharı olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Kekek, 2012). 14 Ocak 2011’de Yaşanan gösteriler ve yoğun çatışmalar sonucunda yirmi üç yıldır iktidarı elinde bulunduran Zeynel Abidin Bin Ali iktidarı bırakarak yurt dışına kaçmıştır (Serbest, 2017: 27-28). 17 Aralık 2010 tarihinde başlayan Tunus’taki isyan domino etkisi yaratarak tüm dünyanın bir anda dikkatini Kuzey Afrika’ya çevirmesine neden olmuştur.

Tunus’un sömürge geçmişi, sömürgeci devletlerle süre giden yakın ilişkileri, yolsuzluk ve işsizlik oranlarının yüksek olması diğer Afrika ülkeleri ile benzerlik taşımaktadır. 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta işsizlik ve polisin uyguladığı şiddet nedeniyle bir gencin kendini yakmasıyla başlayan isyanlar, Çekoslovakya’da meydana gelen ve Kadife Devrim olarak adlandırılan gösterilerin devamı olarak görülmüştür. Fakat Çekoslovakya’da meydana gelen Kadife Devrim sonucunda bir geçiş süreciyle demokrasiye geçilmiş ve hiç kan dökülmeden ülke çek cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye ayrılmıştır. Mısır’da gençler Tunus’ta başlayan ve başarıyla sonuçlanan ayaklanmadan ilham almışlardır. Bu açıdan bakıldığında 1989-1991 yıllarında Doğu Avrupa’daki kalkışmalarda gösterilerin etkisi ile birbirlerinden ilham alan kitlelerin devrimci süreçleri devam ettirmelerine benzetilmektedir. (Telci, 2017a: 61). Tunus’ta yaşanan bu olaylar medyada aniden gerçekleşmiş bir öfke patlaması gibi gösterilmiş olsa da, aslında olayların altında yatan sebepler çok çeşitlidir. Nitekim bölgedeki diğer ülkelerde olduğu gibi söz konusu olayların altında yatan sebepler şu şekilde sıralanabilir: devlet başkanlarının uzun süreden beri iktidarda olması, işsizlik sorunun kronikleşmesi, insan hakları ve demokrasi açısından ciddi eksikliklerin olması gibi oldukça uzun vadeli sorunlardır (Çakmak ve diğerleri, 2014: 122).

Tunus'ta başlayan isyanlar daha sonraları Lübnan'a sıçramıştır. İsyen ateşi sonrasında yaklaşık kırk iki yıldır ülkeyi demir yumrukla yöneten Muammer Kaddafi, NATO'nun da müdahil olduğu bir iç savaşın ardından 20 Ekim 2011'de muhalifler tarafından ele geçirilerek öldürülmüştür. İsyen ateşi Yemen'e de sıçramıştır. Yemen'de yirmi yıldır ülkeyi yöneten Ali Abdullah Salih oldukça kanlı bir direniş sürecinin ardından 27 Şubat 2012'de görevini bırakmak zorunda kalmıştır (Kışlakçı, 2013: 60-61).

3.1.2. Mısır'da Arap Baharı'nın Başlangıcı

Tunus'tan sonra Mısır'a sıçrayan isyan ateşi, orada çok daha derin izler bırakmıştır. Hatta Arap dünyasının tanınmış analistlerinden olan Abdulbari Atwan Mısır'ı bir file benzetmiş ve "çok ağır hareket etse de Mısır yürümeye başladığında oldukça yıkıcı olabileceği" yorumunu yapmıştır. Öncelikle isyanın nedeninin açıklanabilmesi için Mısır'ın bölgedeki gücüne değinmek gerekmektedir. İlkçağlardan itibaren Mısır'ın her zaman bir devlet yapısına sahip olması, parçalı coğrafyasının kendisine birden fazla kimlik atfetmesi, klasik anlamda bir sömürge geçmişinin olmaması, batı ile her zaman yakın ilişkiler yürütmesi dikkat çeken noktalar olmaktadır. Bunlara ek olarak İsrail ile savaşmasına rağmen uzun yıllar İsrail ile iyi ilişkilerini sürdürebilmesi ve belki de tüm dünya için yaşamsal öneme sahip Süveyş kanalına sahip olması da Mısır'ın bölgedeki değerine değer katmaktadır. Diğer taraftan genç nüfus içerisinde işsizlik oranının %50'ye varması, Mübarek'in otuz yıldan beri iktidarda olması ve yolsuzluğun yüksek rakamlara ulaşması gibi veriler Mısır devlet görevlilerinin çizmiş olduğu mutlu tablonun aksini göstermektedir. 80 milyon üzerinde nüfusa sahip Mısır'da söz konusu işsizliğin boyutu söz konusu isyanların mahiyetini gözler önüne sermektedir (Çakmak ve diğerleri, 2014: 124).

Mısır'daki isyan da Tunus'taki gibi bir işsiz kendini yakmasıyla başlamıştır. Mısırlı protestocular Tunus'taki devrimden ilham alarak hareket etmişlerdir. Mısır'da yaşananlardan sonra gerçek anlamda bir domino etkisi söz konusu olmuş ve Arap baharı kavramı dillendirilmeye başlanmıştır. Mısır'da Mübarek karşıtlığında bir araya gelen genç kitlelerin ilk talebi başta İskat al-nizamın (sistemi düşürmek veya sistemi değiştirmek) ve rejimi temsil eden cumhurbaşkanının değişmesiydi. Mısırlı halk Suriye'de Hafız Esad'ın ölümünden sonra oğlu Başer Esad'ın devlet başkanlığına gelmesinden ve Ürdün'de Kral Hüseyin'in yerine oğlu II. Abdullah'ın geçmesinden dolayı Mısır'da da aynı durum olacağından endişe duymuşlardır. Bu nedenle de sadece Cumhurbaşkanı Mübarek için değil oğlu Cemal'e karşı da tepkilerini belirtmişlerdir. Yani kısacası Mısır'da sistemin babadan oğula geçmesine karşı çıkmışlardır (Boztemur, 2011: 57). Tahrir meydanındaki gösterilere yoğun katılım ciddi bir toplumsal kaygının ürünü olduğunun bir kanıtı olmuştur. Ordu bile bu süreçte sessiz kalarak protestoculara destek vermiştir. İngiltere Başkanı Cameron ve ABD Başkanı Obama'nın Mısır'daki protestocular ve polis arasında yaşanan çatışmalar konusunda Mısır ve bölge ülkeler için endişe verici olduğunu ifade etmeleri

protestocuların uluslararası camia tarafında da desteklendiği anlamına gelmektedir (Çakmak ve diğerleri, 2014: 125-126). Bu aslında yirmi – otuz yıldır hâkimiyetleri süresince başta ABD ve İngiltere tarafından desteklenen otoriter liderlerin bu destekleri kaybetmesi neticesinde iktidarlarını ve ülkelerini terk etmelerini de doğrular niteliktedir.

Müslüman Kardeşler, Mısır'daki isyanlar süresince öne çıkan grup olmuştur. Mısır'daki halk hareketi sonucunda iktidarı ele geçirecek olan grup olarak görülen Müslüman Kardeşler, uluslararası toplumda da bazı zamanlar bir “sivil toplum örgütü” olarak, bazı zamanlar da ise “terörist bir oluşum” olarak gösterilmiştir. Mısır'da en organize olabilmiş bir örgüt olan Müslüman Kardeşler, isyanlar boyunca halk kitlelerini harekete geçirebilecek bir dinamizme sahip olmuştur (Demir, 2013: 1). Nitekim genel yapısı ile ele alındığında Müslüman Kardeşler ile isyanların doğası birebir örtüşmemektedir. Mısır'da oluşan isyanlar da aynı Tunus'ta olduğu gibi devletin; siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı ile doğrudan ilgilidir.

Mısır'da sokaklara dökülen kitleler ‘ekmek, onur ve özgürlük’ olan üç temel talebi dile getirmiştir. Ekmek talebi ülkenin içinde bulunduğu kronik ve ağır ekonomik sorunlara işaret etmektedir. Özgürlük ülkenin içerisindeki baskı ve zulüm düzenine, olağanüstü hal yasasına olan karşıtlığa, onur ise halkın inançları, değerleri ve talepleri dikkate alınmadan izlenen ABD ve İsrail yönelimli dış politika anlayışına dönük tepkiyi dile getirmektedir (Bölme v.d., 2011: 4). Mısır'da ayaklanan protestocular öncelikle Hüsnü Mübarek'siz bir çözüm getirilmesini talep etmiştir. Bunun sonucunda Mübarek, iktidarından vazgeçmek zorunda kalmış ve görevini Başkan Yardımcısı olan Ömer Süleyman'a bırakmıştır. Mübarek'in iktidardan ayrılmasıyla Mısır'da siyaset yeniden tanımlanmış, muhalefetin sesleri çıkmaya başlamış ve siyasette bir değişim yaşanmıştır (Sandıklı ve Kaya, 2014: 127). Bu doğrultuda en önemli değişim anayasa değişikliği için yapılacak olan referandum olmuştur. Referandum her ne kadar değişimin habercisi olarak görülse de büyük bir hayal kırıklığının da göstergesi olmuştur. Mübarek'in iktidardan ayrılmasının hiçbir anlam ifade etmediğini, ülkede hiçbir değişikliğin olmadığını ve olmayacağını düşünen insanlar oldukça fazladır.

Mısır'da özellikle Hüsnü Mübarek dönemi boyunca hemen hemen muhalif olan her kesim siyasi baskıdan nasibini almıştır. Bununla birlikte gelir adaletsizliği giderek artmış ve toplumsal kitleler isyan noktasına gelmiştir. Tam da bu noktada Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu gibi “kitlelerin siyasi pasiflikten sıyrılıp aktif pozisyona geçerek toplu biçimde taleplerini dile getirmeleri devrime giden süreci başlatmıştır.” On sekiz gün süren protestolar sonucunda Hüsnü Mübarek rejimi devrilmiş ve Mısır günümüze dair birçok unsuru barındıran bir devrim sürecine sahne olmuştur (Telci, 2017a: 43).

Mısır'da anayasa kabul edildikten sonra seçimler yapılmıştır. Seçimleri Müslüman Kardeşler'in adayları olan Muhammed Mursi kazanmıştır. Fakat Mursi'nin cumhurbaşkanlığı çok

uzun süreli olmamıştır. Toplamda bir yıl dört günlük bir süre zarfında iktidarda kalmıştır. Anti-demokratik bir şekilde yapılan askeri darbeye iktidardan düşürülmüştür. Mısır'da demokratik yöntemlerle seçilmiş olan ilk Başkanı Muhammed Mursi'nin iktidardan uzaklaştırılması ile sonuçlanan askeri darbeye karşı dünya devletleri birbirlerinden farklı tutumlar sergilemişlerdir. Başta Türkiye olmak üzere az sayıda ülke darbeyi protesto etmiştir. Batılı devletler ise demokrasi söz konusu olmasına rağmen sessiz kalmış ve kaçamak bir pozisyonda süreci doğru isimlendirmekten kaçınmıştır. Ortadoğu'da yer alan bazı ülkeler ise darbeden dolayı memnuniyeti gizleme gereği duymadan yeni yönetime açık bir şekilde destek vermişlerdir. Darbeye sessiz kalan ve çekingen tavırlar sergileyen ABD ve Avrupa ülkeleri ise ciddi şekilde eleştirilmiştir.

Uluslararası toplum temelde eşit ve egemen devletlerin varlığına ve devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi ilkesi doğrultusunda inşa edilmiştir. Bu, insan topluluklarının bir devletin insafına terk edildiği anlamına gelmemektedir. Nitekim devletler kendi halklarına karşı uluslararası hukuktan kaynaklanan bir takım sorumluluklara sahiptir. Söz konusu sorumlulukların kapsamı uluslararası siyasi sistem geliştikçe daha da genişlemektedir. Ancak bugün için devletlerin sorumlulukları arasında darbe yapmamak yer almamaktadır. Daha açık bir ifadeyle “ darbe yapmak, uluslararası toplum açısından da uluslararası hukuk normları açısından da bir devletin, yükümlülüklerine aykırı hareket ettiğini göstermemektedir.” Buna ek olarak devletlerin nasıl bir rejimle yönetileceği ve bu rejimi hangi yöntemlerle değiştirebileceğini belirleme noktasında kendi yetkisi vardır. Öte yandan darbe ne ulusal ne de uluslararası hiçbir metinde insanlığa karşı işlenen bir suç eylemi olarak tanımlanmamıştır. Soykırım ve etnik temizlik gibi daha kitlesel eylemler insanlığa karşı işlenen suçlar olarak tanımlandığından darbeler bu suça dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla her ne kadar darbe dönemlerinde insanlığa karşı suç işleme olasılığı son derece yüksek olsa da demokratik rejimlerde darbenin yapılması uluslararası sistemde kabul edilebilir bir eylem olarak görünmüştür. Askeri darbe sonucu demokrasi kesintiye uğramışsa bile, uluslararası toplum ilgili devletin iç işlerine müdahalesi anlamına gelebileceğinden darbeye karşı her hangi bir eylemde bulunmamıştır. Zira uluslararası camia, bir devletin iç işlerine ancak söz konusu devlet halkını koruyamadığında veya korumak istemediğinde karışabilmektedir. Buradan hareketle yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü uluslararası toplum, Mısır'daki darbeye sessiz kalmıştır (Çakmak v.d., 2014: 129-131).

3.1.3. Arap Baharı Sürecini Etkileyen Etkenler

Arap Baharının başlamasında; ekonomik buhranların yaşanması, baskıcı rejimler, halkın istekleri karşısında yeterli hassasiyeti göstermeyen liderlerin arzulanan değişiklikleri bir türlü hayata geçirememesi gibi nedenler hareketin temel ve görünürde olan nedenleri olarak sıralanabilmektedir. Fakat bunların yanı sıra Arap baharı sürecinin geri planına bakılacak olursa olayların başlamasına neden olan tarihsel olaylar söz konusudur. Bu tarihsel kökende ilk olarak Osmanlı Devleti'nin Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika topraklarında var olan hâkimiyeti sona

erince Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra bu topraklarda var olan devletlerin kuruluşunun Avrupalı devletler tarafından planlanmasıdır. Yani bu ülkelerin kendi bağımsızlıklarını savaşlarla değil Batı'nın isteği doğrultusunda yapılan gizli anlaşmalarla sağlamış olması nedeniyle Arap halkında meydana gelen eziklik duygusudur. İkinci tarihsel neden 1900'lü yıllardan itibaren Avrupalı devletler tarafından sürekli kandırılmalar, aldatılmalar, eşitsiz anlaşmalar ve kapitülasyonlar yoluyla Arap halkının yaşadığı onur kırıklıkları olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü ve belki de tarihsel süreç içerisinde meydana gelen en önemli neden, İsrail'in bölgeye batılı devletler tarafından yerleştirilmiş ve 1948 yılından itibaren Araplar ile İsrail arasında yapılan savaşların hep yenilgiyle sonuçlanmış olmasıdır. Diğer bir neden ise Mısır'ın eski lideri olan Cemal Abdul Nasır gibi İsrail'e kafa tutacak karizmatik bir liderin daha Ortadoğu'da çıkmaması (Serbest, 2017: 21).

Mısır'da devrimin yaşanmasında altı temel neden dikkat çekmektedir. Birincisi, Mısır'da 2000'li yıllarla birlikte hükümetin yürüttüğü neoliberal politikalara karşı biriken tepkinin oluşturduğu toplumsal huzursuzluklardır. Ülkede başlayan özelleştirme politikaları özellikle halkın tepkisini çekmiştir. Temel gıda ve ulaşım fiyatları artmış bu durum enflasyonu da yükseltmiştir. Özelleştirmelerle birlikte işten çıkarılmalar artmıştır. Zaten fakirlikle mücadele içinde olan Mısır halkı iyice yoksullaşmıştır. İşçi hareketinin bu şekilde mobilizasyonu (seferberlik) devrimci hareketin çekirdeğini meydana getirmiştir. 2011 yılında Mübarek rejimine karşı bu kitlesel mobilizasyon ülke içinde en ciddi tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Mısır'da ayaklanmaları ortaya çıkaran ikinci neden, Hüsnü Mübarek'ten sonra oğlu Cemal'in iktidara geleceği söylentileri ciddi boyutlara ulaşmıştır. Arap ülkelerindeki liderler demokratik adımlar atmak için Ulusal demokratik parti içerisinde önemli mevkilere yükselen Cemal Mübarek'in 2010 yılına gelindiğinde cumhurbaşkanlığı görevine geleceğinin kesinleşmesi Mısırlı halkın tepkisinin artmasına neden olmuştur. Devrimci gruplar birleşerek protestolar yapmış ve bu protestolar rejim karşıtı öfkenin geniş kitlelere yayılmasına neden olmuştur (Telci, 2017a: 46).

Mısır'da yıllar boyunca süren ancak son yıllarda artan siyasi baskı ülkede yaşanan ayaklanmaların üçüncü nedeni olarak sayılmaktadır. Hüsnü Mübarek gerek ideolojik gerekse İslami olan muhalif grupları sürekli siyasi bir baskı altında tutmaya çalışmıştır. Liberal, laik ve sosyalist hareketlerin siyasi oluşumları seçimlerdeki hilelerden dolayı hiç başarı gösterememiştir. Medya organları ve sivil toplum kuruluşları değişik biçimlerde baskılara maruz bırakılmıştır (Serbest, 2017: 21). Ülkede en organize İslami hareket olan Müslüman Kardeşler hareketi 2005 yılındaki seçimlerde 88 sandalye kazanınca Hüsnü Mübarek yönetimi Müslüman Kardeşleri bu başarısından dolayı rejime karşı en ciddi tehdit olarak algılamıştır (Demir, 2013: 1). 2010 seçimlerinde ise hükümetin baskıları sonucu Müslüman Kardeşler sadece bir sandalye kazanabilmiştir. Böyle bir siyasi ortam toplumsal tepkileri de beraberinde getirmiş ve birtakım dolaylı nedenlerle birleşince devrimci bir dalganın ortaya çıkmasına neden olmuştur

Sayıdığımız üç etken Mısır'da yaşanan Arap Baharı'nın doğrudan nedenleri arasında yer almaktadır. Bu doğrudan nedenler dışında ayaklanmalara dolaylı olarak sebep olan etmenler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi, batılı aktörlerin Ortadoğu'ya giderek daha fazla söz sahibi olmaya çalışmalarıdır. Filistin intifadası, ABD'nin Irak Savaşı (2003), İsrail'in Lübnan'a saldırısı (2006), İsrail'in Gazze'ye saldırıları (2008-2010) gibi Ortadoğu'da yaşanan birçok olay nedeniyle Mısır'da da Batı karşıtı kitlelerin öfkelenmesine yol açmıştır. Batı karşıtı olan kitleler batı tarafından destek gören Mübarek rejimine karşı çıkmıştır. Rejimin baskısı nedeniyle demokratik muhalefet oluşturamayan hareketler bölgesel haksızlıklara tepki göstermek amacıyla bir araya gelerek bir dayanışma kültürü oluşturmuşlardır. İkinci dolaylı neden, internet ve sosyal medya kullanımlarının yaygınlaşması olmuştur. Bunların sayesinde Hüsnü Mübarek rejimine tepkili olan Mısırlı gençler bölgesel ve küresel gelişmelerden anında haberdar olmaktadır. Özellikle de Facebook kullanımı 2011 yılına kadar giderek artmıştır. Facebook vasıtasıyla Mübarek rejiminden sıkılan ve siyasal baskıdan kurtulmak isteyen gençlerin 25 Ocak 2011 yılında Tahrir Meydanı'nda toplanmasını ve dünya ile bağlantılarını kolaylaştırmıştır. Diğer dolaylı neden de Türkiye'nin bölge siyasetinde aktif politikalar izlemeye başlaması ve özellikle ekonomik ve sosyal ilişkilerini kullanarak Ortadoğu halkları üzerinde etki sahibi olmaya başlamasıdır. Bundan dolayı Mısır'da değişimi arzulayan toplumsal ve siyasal kesimler için Türkiye "ulaşılması arzu edilen bir hedef" olarak kabul edilmiştir. (Telci, 2017a: 47-49).

3.1.4. Arap Baharı Sürecinde Siyasi Aktörlerin Rolü

Mısır'da yaşanan devrim sonucunda 30 yıllık iktidarda bulunan Hüsnü Mübarek dönemi sona ermiştir. Hüsnü Mübarek'in baskısını, Mısır'da bulunan toplumsal kesimler zaman zaman yürüttükleri protestolarla kırmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. 25 Ocak 2011 yılında toplumsal kesimler rejimin baskısını kırmayı başarmıştır. Devrim süreci, 25 Ocak 2011'de başlayıp 3 Temmuz 2013'e kadar devam etmiştir. Bu dönemler arasında devrimci aktörler birlikte hareket etmişlerdir. 3 Temmuz 2013'te yaşanan askeri darbe döneminde aktörlerin pozisyonları farklılaşmış ve aynı zamanda bu süreçte farklı aktörler de devreye girmeye başlamıştır. Mısır'da devrime karşı yaşanan karşı devrim süreci yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

2011 yılında başlayan isyan hareketlerinin devrim dalgasına dönüşmesini sağlayan en önemli unsur iç aktörler tarafından meydana getirilen devrimci koalisyonun oluşmasıdır. Burada öncelikle üzerinde durulması gereken Müslüman kardeşlerin geniş çaplı protestolar düzenleyerek baskıcı Mübarek rejimine karşı Kifaye Hareketi ile bir koalisyon oluşturmaya başlamasıdır. Kimi yazarlar tarafından, Mısır'da bulunan entelektüel ve liberal kesimlerin desteğini alan Kifaye ile Müslüman kardeşler hareketinin birlikte hareket etmesi devrime giden süreçte devrimci bir koalisyonun oluşmasında ideolojilerin arka planda kalabileceğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir (Telci, 2017a: 56-57).

Devrim sürecinde medya organları, sosyal medya ve iletişim teknolojileri gibi 21. Yüzyıla ait yeni aktörler de etkin bir şekilde rol almaya ve etkili olmaya başlamıştır. Mısır devrimini araştıran birçok araştırmacıya göre birey dışındaki unsurlar devrimin meydana gelebilmesi için önemli unsur olarak görülürken, asıl aktörün sokağa dökülen insanlar olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda unutulmaması gereken şudur ki, işsiz ve günlük sadece iki dolara çalışan insanların akıllarına gelecek son şey Twitter ve facebook olacaktır (Telci, 2017a: 58-59).

Bir devletin devrim sürecine girmesine devletin kendi içinde yer alan sınıfsal yapıların etkileri olduğu kadar uluslararası aktörlerin de etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Mısır devriminin ortaya çıkışında dış aktörlerin etkisinden söz edilemez olsa da devrimi izleyen süreçte ve bir devrimin meydana gelmesinde neredeyse tamamen dış aktörlerin müdahalesi söz konusu olmaktadır.

Mısır'da yaşanan devrimin ilk safhasında ve bunu izleyen süreçte 3 Temmuz 2013 yılında meydana gelen askeri darbe sürecinde yaşanan olaylar ve güç mücadeleleri üç farklı gruplaşmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bunlardan ilki; ordu, iş dünyası, medya, yargı ve eski rejim yanlısı bürokrasiden oluşan karşı devrimci aktörlerdir. İkinci grup ise mübarek rejimine karşıtlığı ile öne çıkan ve eski rejimin ortadan kalkması için mücadele eden İslami siyasal gruplardır. Bunların en başında geniş bir tabanın desteğini alan Müslüman kardeşler ve selefi hareketin bazı grupları sayılabilmektedir. Üçüncü ve son olarak da devrimin derinleşerek devam etmesini ve tam anlamıyla bir sosyal dönüşüme ulaşmasını amaçlayan liberal, laik ve sosyalist ideolojiye sahip gruplar yaşanan olaylarda etkili olmuşlardır. Devrim sürecinde bu gruplar arasındaki mücadeleler toplumsal bir dönüşümün yaşanmasının ve devrimin başarıya ulaşmasının önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. Devrimi başlatan aktörler, devrim sonrası süreçte iş birliğini keserek, farklı amaçlar doğrultusunda hareket ederek veya iktidar mücadelesi içine girerek karşı karşıya gelmişlerdir. Mısır'da devrimi gerçekleştiren iç aktörler ilk dönemde kurdukları koalisyonu daha sonraları devam ettirememiştir.

Tablo 2: Aktörlerin Devrim Sürecince Pozisyonları

	<i>25 Ocak 2011</i>	<i>Cumhurbaşkanlığı Seçimleri (2012)</i>	<i>Askeri Darbe</i>	<i>Sisi Dönemi</i>
<i>6 Nisan</i>	Devrimci	Devrimci	Karşı Devrimci	Devrimci
<i>Kifaye</i>	Devrimci	Devrimci	Karşı Devrimci	Karşı Devrimci
<i>Devrimci Sosyalistler</i>	Devrimci	Devrimci	Karşı Devrimci	Devrimci
<i>Değişim İçin Ulusal Birlik</i>	Devrimci	Devrimci	Karşı Devrimci	Karşı Devrimci

Tablo 2: (Devamı)

	<i>25 Ocak 2011</i>	<i>Cumhurbaşkanlığı Seçimleri (2012)</i>	<i>Askeri Darbe</i>	<i>Sisi Dönemi</i>
<i>Temerrud</i>	-	-	Karşı Devrimci	Karşı Devrimci
<i>Müslüman Kardeşler</i>	Devrimci	Devrimci	Devrimci	Devrimci
<i>Selefiler</i>	Statükocu	Devrimci	Karşı Devrimci	Karşı Devrimci
<i>Kıptiler</i>	Statükocu	Statükocu	Karşı Devrimci	Karşı Devrimci
<i>El-Ezher</i>	Statükocu	Statükocu	Karşı Devrimci	Karşı Devrimci

Kaynak: (Telci, 2017a: 63)

25 Ocak 2011’de başlayan isyan hareketi başladığı dönemde oluşturulan devrimci koalisyon hem ülkede toplumsal tabanı yüksek olan Müslüman kardeşleri hem de özellikle genç nüfus, işçi sınıfı ve liberal-laik rejim karşıtlarını bir araya getirmesi bakımından ciddi bir potansiyele sahip olmuştur. Nitekim bu oluşturulan koalisyon karşısında Hüsnü Mübarek çaresiz kalmıştır. Selefiler ve Kıptiler özellikle statükocu bir tutum sergilemiş olsa da bu hareketin tabanını oluşturan genç nüfus değişimden yana tavır almıştır. Mübarek rejimi boyunca her zaman iktidara sadık kalan El-Ezher ise devrim sürecinde de rejim tarafını desteklemiş, gösterilerin İslam’da yeri olmadığını savunmuştur (Telci, 2017a: 63).

Mübarek’in yapılan gösteriler sonucunda artık görevde kalamayacağını anlayan Mısır ordusu harekete geçmiştir. İktidarı elde etmeye çalışan Mısır ordusu devrimci hareket tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu süreç içerisinde cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. Kıptilerin ve El-Ezherin eski rejim yanlısı tutumunu devam ettirdiği bir ortamda seçimleri devrimci grupların büyük desteğini alan Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi kazanmıştır. Daha sonraları Muhammed Mursi’nin verdiği sözleri tutmadığı ileri sürülerek devrimci ittifak bozulmaya başlamıştır. 6 Nisan hareketi, sosyalistler ve Kifaye üyeleri Mursi’nin Kapsayıcı bir hükümet kurmadığını iddia ederek yönetimden desteklerini geri çekmişlerdir (Telci, 2017a: 65).

Temerrud Hareketi, 30 yıllık Mübarek rejiminin yarattığı yıkımı bir yılda tamir edemediği için Muhammed Mursi’yi suçlamıştır. Muhalefet tüm uzlaşma tekliflerini reddetmiştir. Halkın desteğini hiçbir şekilde alamayacak olan özellikle yargı, medya ve güvenlik birimlerini ele geçiren eski rejimin kalıntıları, Hüsnü Mübarek yönetiminin zenginleştirmiş olduğu işadamları, batı ile işbirliği içinde olan muhalefet grupları ve devrimci gençlik örgütleri İslami siyasetin karşısında birleşerek Müslüman Kardeşler yönetimini sonlandırmayı hedeflemişlerdir. Müslüman Kardeşler kısmi olarak selefilerin desteğini almıştır. Müslüman kardeşler kendi içlerinde kenetlenerek muhalefet grupların gösterilerine engel olmaya çalışmıştır (Miş ve Telci, 2013: 22).

Arap baharı sürecinde etkili olan bir diğerk faktör ise medyadır. Devrim sonrasında da medya etkin bir şekilde kullanılmıştır. Ordunun darbe planı çerçevesinde, Mursi yönetimine karşı kurmaca haberler yaparak halkın gösterilerde yer almasını sağlamaya çalışmıştır. Müslüman kardeşler karşıtı kanallar ve yayınlar artmış, hükümete yönelik pozitif analizlerde bulunan hiçbir yayın görülmemiştir. Buna karşılık İslami medya kanalları ise var olma mücadelesi içerisinde yayınlarını zor şartlar altında devam ettirmeye çalışmıştır. Planlı bir şekilde yürütülen süreç sonucunda ordu askeri müdahale ile Mursi'yi yönetimden uzaklaştırmıştır (Miş ve Telci, 2013: 22). Mursi yönetimine karşı yapılan gösterilerde Mursi'ye destek veren insanlar saldırılar sonucunda öldürülmüştür. Ordu hiçbir şekilde bu çatışmaları önlemeye çalışmamıştır. Tüm bu yaşanan süreçte Mursi'nin uzlaşmaya yanaşmadığını, askeri müdahaleden başka bir çarenin olmadığını gerekçe göstererek yönetime el koymuştur.

3.1.4.1. Arap Baharı'nı Etkileyen Hareketler

Birinci bölümde bahsedilen Mısır'daki siyasal hayata etki eden siyasi Partiler ve dini hareketlerin yanı sıra ülkede 2000'li yıllarda ortaya çıkan hareketler de bulunmaktadır. Bu oluşumlar, ülkenin siyasal hayatında, Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesinde etkili olmuşlardır. Bu hareketlerden bazıları şunlardır:

- Kifaye Hareketi,
- 6 Nisan Gençlik Hareketi,
- Demokratik Değişim İçin Ulusal Birlik,
- Halid Said Hareketidir.

3.1.4.1.1. Kifaye Hareketi

Kifaye Hareketi, 2004 yılında, 1970'li yıllarda Mısır'da bulunan sağ ve sol öğrenci hareketleri içerisinde bulunan kişiler tarafından kurulmuştur (Ayhan, 2012: 102). Bu hareket, 2004 yılında saltanata, hilafete ve yolsuzluğa "Kifaye (Yeter)" sloganı ile yola çıkmıştır (Bölme v.d., 2011: 12). Kifaye Hareketi, Mısır'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Bu Hareketin kurucuları içerisinde entelektüeller, İslamcılar, avukatlar, Sosyalistler yer almaktadır. Özetle, Mısır'daki bu oluşumun içerisinde hemen hemen her kesimden insan yer almaktadır.

Kifaye hareketi, kurulduğu dönemde bir sivil toplum hareketi iken, daha sonraları kendini siyasal bir hareket olarak tanımlamaya başlamıştır. Bu hareket, Mısır halkı için eşitlik, özgürlük ve adalet gibi prensipleri temel hedef olarak belirlemiştir (Ateş, 2012: 90). Kifaye hareketi, Mübarek Rejimine, İsrail'in Filistin Politikalarına, ABD'nin Irak'ı işgaline ve Mısır'ın bu gelişmelere karşı olan tutumuna karşı eleştirel yaklaşmıştır. Hareketi, Mübarek rejimi altında bulunan Mısır'daki

siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunların çözüme kavuşturulmasını amaç edinmiştir (Bölme v.d., 2011: 12). Hüsnü Mübarek'in iktidardan çekilmesini istemiştir.

3.1.4.1.2. 6 Nisan Gençlik Hareketi

2007 yılında, bir sosyal paylaşım sitesi olan 'Facebook' üzerinden haberleşerek bir araya gelen daha çok gençlerin oluşturduğu bir harekettir. Bir internet grubu olarak ortaya çıkmıştır. 6 Nisan hareketinin asıl kurulma amacı; yolsuzlukla mücadele etmek, çalışma şartlarının daha iyi hale gelmesini sağlamak ve işçilerin sosyal ve ekonomik şartlarına dikkat çekmektir. Fakat daha sonraları süreç içerisinde hareket, siyasal taleplerini dile getirmeye başlamıştır. Bu da Mübarek karşıtı oluşumların desteğini almasına sebep olmuştur (Ayhan, 2012: 95). Oluşum, 25 Ocak devriminde etkili olan en büyük itici güç haline gelmiştir. Devrim sürecinde gençlerin sosyal medya vasıtası ile bir araya gelerek meydanlara inmesinde etkili olmuştur. 6 Nisan hareketi sosyal medya ağları ile sadece Mısır'daki halkın sokağa dökülmesini sağlamamış aynı zamanda uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmeyi başarmıştır (Bölme v.d., 2011: 18).

3.1.4.1.3. Demokratik Değişim İçin Ulusal Birlik

2005 yılında eski Başbakan Aziz Sıtkı başkanlığında toplanmış ve eski bakanların da desteği ile kurulmuştur. Demokratik Değişim İçin Ulusal Koalisyon, Mübarek rejimine karşı muhalif seslerin bir araya gelerek oluşturduğu bir diğer oluşumdur. Üyeleri arasında siyaset bilimciler, entelektüeller, hukukçular ve ekonomistler yer almaktadır. Hareket, rejim ile halk arasında bir kanal oluşturmayı, anayasada değişiklik yapılması başta olmak üzere birçok reform yönündeki taleplerle hükümete baskı yapmayı hedeflemiştir (Bölme v.d., 2011: 16).

3.1.4.1.4. Halid Said Hareketi

Haziran 2010 tarihinde polis tarafından şiddete maruz kalan ve dövülerek yaşamını yitiren Halid Muhammed Said vakasının yaşanması, Mısır ayaklanmasının başlamasına sebep olan olay olmuştur. Devrim süreci içerisinde oluşturulan bir diğer gençlik hareketi de Halid Said Hareketidir. Halid Said adında bir genç 2010 yılında, sokak ortasında bir polis tarafından şiddet görmesi üzerine tutuklanarak karakola götürülmesi ve maruz kaldığı işkence sonrasında hayatını kaybetmesi üzerine oluşturulmuştur. Hareket, "Hepimiz Halid Said'iz" söylemi ile bilinmektedir. Bu hareket polisin aşırı güç kullanımı sonucunda meydana gelen ölüm olaylarına dikkat çekmek ve Halid Said ile ilgili bilgileri paylaşmak için oluşturulmuştur. Halid Said, Mısır kolluk kuvvetlerinin otuz yıldır yürürlükte olan OHAL'den faydalanarak kullandığı sistematik şiddetin sembolü haline gelmiştir (Bölme v.d., 2011: 19). Halid Said Hareketi, 6 Nisan Hareketinin de en önemli destekçilerinden birisi olmuştur. Mısır'da devrim gerçekleşirken nüfusun % 60'ını oluşturan genç nüfus

meydanlarda en önlere yer almışlardır. Devrim sürecinde bütün bu saydığımız gençlik hareketleri ve muhalif olan dini hareketler, partiler hep birlikte hareket etmişlerdir. Nitekim Sosyal medyayı, iletişim teknolojilerini kullanan gençler Mısır halkının örgütlenmesinde itici bir rol almışlardır.

3.1.4.2. Arap Baharı'nda Ordu ve Medyanın Rolü

Mısır'da temelleri Mehmet Ali Paşa döneminde atılan ve güçlü bir yapıya sahip olan ordu, Mısır'ın siyasal hayatını sürekli etkilemiştir. Ordu, halk arasında ve Mısır siyasetinde önemli bir yere sahiptir. Güçlü bir konuma sahip olan Mısır Ordusu, 1952 yılında yaşanan devrimden sonra dokunulmaz hale gelmiştir. Mısır'da ordu sorgulanamayan, yargılanamayan bir konumdadır. Ordunun bütçesinin ne kadar olduğu ve gelirinin nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir.

Arap Baharı sürecinde ordu, farklı Arap ülkelerinde farklı roller üstlenmiştir. Mısır ve Tunus'ta ayaklanma sürecinde geçiş sürecini kolaylaştırmış, Libya'da iç patlamaya neden olmuş, Bahreyn'de ayaklanmaları bastırmaya çalışmış, Yemen ve kısmen Suriye'de ayaklanma süreci içerisinde bölünerek belirleyici rol oynamıştır. Aslında bu durum, ordunun Arap otoriter rejimlerinde esaslı ve çok özel bir parça anlam ifade ettiğinden dolayı şaşırtıcı değildir. Ordu hem ayakta kalan tek kurum olarak hem de bir baskı aracı olarak sürekli siyasetin içerisine çekilmiş durumdadır. Kurulu rejimlerin devrilmesinin ardından ordu, Tunus'un aksine Mısır, Yemen ve Suriye gibi büyük olduğu ülkelerde geçiş sürecine dâhil olmuştur (Vincent, 2014: 211-213).

Gücü bazı zamanlar doğrudan bazı zamanlarda dolaylı olarak elinde bulunduran ordu, Arap Baharı sürecine en önemli etkileri olan aktörlerden birisidir. Ordunun Mübarek yönetimini korumadaki gönülsüzlüğü, bu rejimin hızlı bir şekilde yıkılmasının en temel nedeni olmuştur. Eğer ordu tam tersine mübarek rejiminin yanında yer almayı seçmiş olsaydı ülke içinde kargaşa ortamının olması ve ülkenin istikrarsızlığa sürüklenerek şiddet dalgasına teslim olması yüksek ihtimaldi. Fakat ordu bunu seçmeyerek Mübarek yönetiminin yanında yer almayarak kendi pozisyon alanını genişletmiş ve çıkarlarını muhafaza edecek bir pozisyon kazanmıştır. Ordu aslında Hüsnü Mübarek istifa etmeden sokaklardaydı fakat Mübarek yönetiminin talimatları doğrultusunda göstericilere müdahale etmemiştir. Mübarek rejimi devrildikten sonra ülke yönetimini ele geçiren Mısır Ordusu, halk hareketinden sonraki üç ayda sivil halka karşı aşırı ve orantısız güç kullanmıştır. Altı aylık geçiş süreci için yönetimi devralan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK); yargı, güvenlik aygıtı, medya ve bürokrasi üzerindeki gücünü de sağlamlaştırmıştır (Bilgin, 2014: 183-186).

Mısır'da yaşanan devrime sesini çıkarmayan ordu, daha sonraları Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammed Mursi' nin iktidarda kalmasını engellemek için de önemli çabalar sarf

etmiştir. Yaşanan olaylara bakıldığında, 25 Ocak devriminin başarılı olmasında ve Hüsnü Mübarek rejiminin yıkılmasında ordunun gösterilere karşı sessiz kalmasının büyük payı olmuştur.

Mısır ordusu, halk arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu konumunu ise sömürge döneminde verdiği savaşlara, Arap İsrail savaşında gösterdiği tutuma ve 1952 Hür Subaylar Darbesinden sonra Mısır siyasal sisteminin sürekli asker kökenli yöneticiler tarafından yönetilmesine borçludur. Ordu ile 1952 yılındaki darbeden sonra yönetim arasındaki ortaklıktan dolayı rejimi korumak için yaşanan olayları, gösterileri bastıracağı hatta gerektiğinde şiddete başvurabileceği düşünülmüştür. Fakat ordu tüm bu varsayımları boşa çıkararak meydanlarda toplanan kalabalığa karşı herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Ordunun bu tutumu, halk tarafından devrimin gerçekleştirilmesinde ve başarılı olmasında büyük bir rol oynamıştır. Fakat ordunun bu şekilde sessiz kalması ve halkın gösterilerine sessiz kalması kendi imtiyazlı konumundan vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Bunu 3 Temmuz'da gerçekleştirmiş olduğu darbe ile göstermiştir (Bölme, 2011: 26).

Müslüman kardeşlerin iktidara gelmesinden rahatsız olan bürokratik kurumlar Mursi'nin iktidarlığının devam etmesine engel olmaya çalışmışlardır. Özellikle bu amaçla, bir yıl süresinde polisler, bazen kısmen bazen de tamamen Mısır'da yaşanan gösterilerde boy göstererek isyanların çıkmasında rol oynamış Mursi'ye karşı güvensiz bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal medya Mısır devrimine neden olmamış ancak hareketi hızlandırmıştır. Tunus'ta yaşanan Muhammad Buazizi'nin intiharı gibi videolar, halkın protesto yapmasına, meydanlarda toplanmasında etkili olmuştur. Mısırlı protestocular Facebook ve Twitter gibi sosyal ağları kullanarak insanların sokaklarda buluşmasını sağlamıştır. Sosyal medya, Mısırlıların dış dünyayla iletişim kurmasına izin vermeseydi; hükümet protestoları çabucak bastırabilirdi (Bhuiyan, 2011:15). Malcom Gladwell'e göre, internet kullanımı ve sosyal medya ağları devrimlerin gerçekleşmesinde sınırlı olarak etkili olduğunu savunmuştur. O'na göre geçmişte de devrimler sıklıkla yaşanmaktadır fakat o dönemlerde internetin olmadığını ifade etmiştir (Bhuiyan, 2011:15).

Mısır'da protestolar 25 Ocak 2011'de göstericilerin Kahire'deki Tahrir Meydanı'nda toplanmasıyla başlamıştır. Yeni bir dönemin başlamasını talep eden göstericilerin protestoları polis gücüyle bastırılmaya çalışılmıştır. Ordu ise bu olaylarda taraf olmamış ve rejimin baskı aracı olarak göstericilerle karşı karşıya gelmek istememiştir. Ordunun bu şekilde bir taraf izlemesi de mübarek yönetimi ve göstericilerden ayrı üçüncü bir oyuncu olarak nitelendirilebilir. Ordunun kendi yanında yer almadığını anlayan Hüsnü Mübarek ise istifa etmek zorunda kalmıştır (Bilgin, 2014: 178-179).

Tarih boyunca sokaklara çıkan halk, Mısır siyasetinde önemli bir güç olmuştur. Fakat genellikle bu gösteriler askeri güçlerin izin verdiği boyutta olmuştur. Halkın yapmış olduğu gösteriler yalnızca rejime karşı değil, ülkedeki belirli iç politikaları da hedeflemiştir (Brashear,

2012: 14). Ordu, kendi menfaatlerini korumak için en doğru seçeneğin Mübarek'in istifa etmesini sağlamak ve geçiş sürecini yönetmek olduğuna karar vermiştir (Brashear, 2012: 22).

Tarihsel olarak bakıldığında Mısırlı yöneticiler, siyasal katılımın kontrol edilmesinde ve sokağın gücünün azaltılmasında özellikle medya ve şiddet araçlarını başarılı bir şekilde kullanmıştır (Bilgin, 2014: 179). Arap baharı sürecinde de yaşanan olaylarda medya, önemli bir rol oynamıştır. Özellikle bu dönemde kurmaca haberler belirli bir plan çerçevesinde yapılmıştır. Mısır'da sistem aslında her alanı kuşatmış durumdadır. Bu da üst düzey yöneticiler tarafından yapılmaktadır. Bu durum "el-Ahram" gazetesinde böyledir. Her alanda belirli grupları sisteme dâhil ederek, devşirerek rejimin dayanıklılığını sağlamışlardır (Atacan, 2014: 109). Küreselleşen dünyada iletişim teknolojisi imkânlarının oldukça artmış ve gelişmiş olması, Arap Baharı sürecine katkı sağlayan ve Arap Baharının bir etki yaratarak diğer ülkelere de yayılmasına katkı sağlayan en büyük faktördür.

3.1.5. Arap Baharı' nın Mısır Siyasal Hayatına Etkisi: Mübarek Döneminin Sonu

Mısır'da 25 Ocak 2011'de başlayan devrim olaylarının zirveye ulaştığı 11 Şubat 2012 tarihinde Hüsnü Mübarek görevini bırakmıştır. Hüsnü Mübarek'in otuz yıl süren iktidarı son bulmuştur. Otuz yıl iktidarda kalmasının en önemli nedeni ise Hüsnü Mübarek'in gücünün ve otoritesinin arkasında ABD ve Batı ülkelerinin desteğini arkasına almasıdır. Hüsnü Mübarek, aynı zamanda uzun yıllar otoriter yapısını ordunun desteği ile korumuştur. Bu şekilde Mübarek halk üzerinde baskı kurmuş ve halk hiçbir şekilde sesini yükseltmemiştir. Mısır'da yeniliklere kapalı bir sistemle düzenin devam etmesi sağlanmış, istikrar uzun yıllar devam etmiştir. Nitekim Mısır'ın demokratikleşmesi önündeki en büyük engel olarak Hüsnü Mübarek olduğunun anlaşılmasıyla iç dinamikler açısından bakıldığında Mısır ordusu, muhalefet partileri ve gençlik hareketleri birlikte hareket ederek Hüsnü Mübarek'in görevini bırakması konusunda hemfikir olmuşlardır (Ayhan ve Algan, 2011: 3-4).

Mısır'da yaşanan olaylar sadece on sekiz günlük bir devrim gibi görünse de aslında çok uzun yıllar önce başlamıştır. 30 yıl devam eden Hüsnü Mübarek rejimine karşı muhalefet başta Müslüman Kardeşler olmak üzere ancak 2000'li yıllarda örgütlenmeye başlamıştır. Teknoloji vasıtasıyla örgütlenen gençlik hareketleri, 2004-2008 yılları arasında işçilerin grev ve protesto yapmalarını engellemeyerek destek veren Mısır Ordusu devrimin belirleyici etmenlerini oluşturmuştur. Mübarek'in devrilmesinden sonra ülke yönetimini Muhammed Hüseyin Tantavi başkanlığındaki Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi (SKYK) üstlenmiştir (Bilgin, 2014: 185). 13 Şubat 2011'de Mısır Ordusu, anayasayı askıya almış ve meclisi feshetmiştir. Yeni bir anayasa hazırlığı içine girmiştir (Uçarol, 2013: 1212).

Mısır'da ilk özgür seçimler tahrir meydanında başlayan sivil devrimci aktörlerin devam eden protestoları sonucunda gerçekleştirildi. Parlamento seçimlerinde sandık başına giden seçmen sayısı çok fazla olduğundan Mübarek sonrasında yaşanan bu olay tarihi bir önem arz etmektedir. Fakat seçimlerin sonuçlanması çok uzun zaman almıştır. Yüksek anayasa mahkemesi bağımsız adayların partilere girdiğini neden göstererek parlamentoyu feshetmiş ve seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. Müslüman Kardeşlerin kurmuş olduğu Hürriyet ve Adalet Partisi diğer İslamcı partiler ile birlikte meclisin %70 ini temsil etmişlerdir. Kazanılan bu başarı Müslüman Kardeşler için önemli bir zafer sayılmıştır fakat somut eylemlere dönüşmemiştir. Başkanlık seçimlerine kadar geçen sürede etkin bir şekilde yönetilememiştir (Tanrıverdi, 2012: 69-70).

2012 yılında yapılan ilk demokratik seçimler sonucunda Müslüman Kardeşler'in adayı olan Muhammed Mursi kimi kaynaklara göre oyların %51'ini kimi kaynaklara göre ise oyların %52'sini (Miş ve Telci, 2013: 21) olarak cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mısır'ın beşinci ve ilk defa seçimle iş başına gelen cumhurbaşkanı Muhammed Mursi olmuştur (Akgün ve Gündoğar, 2014: 4). Böylece ülkede yıllarca ezilen, dışlanan ve marjinal bir hale getirilen İslami kesimler siyaset sahnesinde yer almışlardır. Bunun yanı sıra Mısır da sosyal bir aktör olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Müslüman Kardeşlerin siyasette yer alması hem bölgesel hem de uluslararası bazı aktörlerde rahatsızlık yaratmıştır (Miş ve Telci, 2013: 21).

Müslüman Kardeşlerin iktidara gelmesi Suudi Arabistan tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bunun en önemli nedeni olarak Mısır siyasal yaşamında meydan gelebilecek herhangi bir radikal değişimin kendi ülkeleri başta olmak üzere diğer Arap monarşilerinde de örnek alınarak benzer olaylar yaşanacağı endişesinden kaynaklanmıştır (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: 122). Mursi cumhurbaşkanı seçildikten bir yıl sonra Mısır'daki huzursuzluk iyice artmış ve tahrir meydanında toplanan göstericiler Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanlığından çekilmesini istemişlerdir. Mısır ordusu zaman kaybetmeden askeri bir darbe sonucunda yönetime tekrar el koymuştur (Akgün ve Gündoğar, 2014: 4).

Kelime anlamı isyan, karşı gelmek anlamında olan Temerrud Hareketi, 2013 Nisan ayında Muhammed Mursi yönetimini devirmek için büyük bir hareket başlatmıştır. Temerrud Hareketinin bölgesel ve küresel aktörler tarafından destek bulduğu çok sonra ortaya çıkmıştır. Gösteriler sonucunda 3 Temmuz 2013 yılında Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El Sisi önderliğinde olan Mısır ordusu yönetime el koymuştur. Böylece askeri darbe ile Mısır'da devrime karşı bir karşı devrim söz konusu olmuştur (Telci, 2016: 9). Sisi'nin cumhurbaşkanlığına yükselişi, Mübarek döneminin otokratik yönetim tarzına bir dönüşe işaret etmektedir.

Mısır'da devrime - karşı devrim yaşanmış olması ve Müslüman Kardeşler hareketinin iktidardan düşürülmesi ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi batılı ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu ülkeler hukukun üstünlüğü, insan hakları veya sosyal adalet gibi

demokratik hareketlerin savunucusu olarak kendilerini yansıtmış olsa da Mısır'da yaşanan askeri darbeye karşı gelmemiştir. Bu durum ise hem kendi kamuoylarının hem de demokratikleşme için çaba sarf eden Ortadoğu ülkelerinin tepkisine neden olmuştur (Telci, 2016: 10).

Devrime karşı yaşanan bu karşı devrimin birçok nedeni bulunmaktadır. Bazı kaynaklar bu devrimin nedenlerini dikey ve yatay nedenler olarak ikiye ayırıp incelemiştir. Dikey nedenler arasında en göze çarpan unsur Mısır ordusudur. Mısır ordusu, 1952 yılında yaşanan hür subaylar darbesi sonrasında Mısır'da iç ve dış siyaseti kontrol edebilen bir kurum haline gelmiştir. Ordu, ülke güvenliğini sağlama görevinin yanı sıra kendini rejimin bir koruyucusu ve garantörü olarak görmüştür. Ordu kendi çıkarlarına ters düşen girişimleri ülke çıkarlarına da yönelen bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle ordu içinde bazı subaylar için Muhammed Mursi'nin orduya ve ülke çıkarlarına tehdit olarak algılanması askeri darbeye neden olmuştur. Yatay nedenler arasında Filistin meselesi yer almaktadır. Filistin, Mısır dış politikasına etki eden önemli bir unsurdur. Muhammed Mursi, 30 Haziran 2012'de Filistinlilerin yasal haklarını desteklediğini açıklamıştır. Filistin'de direnişin sembollerinden biri olan HAMAS ile ilişkilerin artmaya başlaması Mısır siyasal sistemi ve dış politikası İslamlaşıyor algısını oluşturmuştur. Aynı zamanda HAMAS'ın uzun yıllar Suriye'de bulunan bürosunu Kahire'ye taşıması iddiaları doğrular niteliktedir (Şahinoğlu ve Ateş, 2017: 112-120).

Mübarek sonrasında Mısır'da meydana gelen değişimlere bakılacak olursa, aslında ne yönetim biçiminde bir değişiklik söz konusu olmuş ne de işsizlik, fakirlik gibi ekonomik sıkıntılara bir çözüm getirilmiştir. Halkın arzu ettiği yönde bir değişim söz konusu olmamış aksine Mübarek'ten sonra ülkede hırsızlık, şiddet ve cinayet olayları artış göstermiştir (Semin, 2011: 1). Hüsnü Mübarek, 2 Haziran 2012 yılında Kahire'de bulunan mahkeme tarafından 239 kişinin ölümünden sorumlu bulunmuş ve müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Fakat sağlık sorunları nedeniyle 27 Aralık 2012'de Kahire'deki askeri hastaneye yatırılmıştır. 2013 yılının ocak ayında yüksek mahkeme tarafından Hüsnü Mübarek'in yeniden yargılanmasına karar verilmiştir. Ardından Hüsnü Mübarek hakkındaki cezalar birer birer düşmüş ve 2014 yılının kasım ayında kahire ceza mahkemesi, göstericilerin ölümüyle ilgili verilen cezayı teknik bir sebep belirterek iptal etmiştir. 13 Ocak 2015'te Mübarek ve oğullarının yolsuzluk ile suçlanması da Yargıtay'dan dönmüştür. 2015'te üç yıllık hapse mahkûm edilmiş fakat Mübarek'in avukatları üç yıllık sürenin dolmuş olduğu gerekçesiyle tahliye istemiştir. Bu süre zarfında hep hastanede kalan Hüsnü Mübarek 2017 yılında serbest bırakılmıştır (Aljazeera Türk, 2017).

3.2. Arap Baharı Döneminde Mısır ve Türkiye İlişkileri

Arap baharı diye adlandırılan sürecin başlamasında Türkiye'nin önemli etkileri olmuştur. Özellikle daha önceki bölümlerde dile getirdiğimiz gibi Türkiye bu dönemde bir demokrasi ve

ilerleme açısından Mısır'a ulaşılması gereken bir model olmuştur. Arap baharı başladıktan sonra Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler bambaşka bir düzeyde ilerlemiştir. Türkiye, Mısır'da başlayan değişimlere destek vermiştir. O dönemde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mısır halkına destek verdiğini açıklaması, Mısır – Türkiye ilişkilerinde olumlu katkısı olmuştur. İslamcı arka plana sahip Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı olmasıyla Türk-Mısır ilişkileri görkemli bir seyir izlemiştir. Mısır'daki Müslüman Kardeşler yönetimine Türkiye ve Katar önemli derecede destek vermiştir. Türkiye'nin bölge ülkeleri olan Katar ve Libya gibi ülkelerle aynı adımları atması dış politikasının tutarlılığı yönünden önemli bir adım olmuştur.

Türkiye'nin yeni dış politikası artık Ortadoğu eksenli hale gelmiş ve “komşularla sıfır sorun” politikası dış politikanın da temelini oluşturmuştur. Türkiye bu yeni politikası temelinde İran, Suriye ve Filistin'de Hamas kanadı ve Libya ile daha fazla yakınlaşmaya başlamış ve bu ülkelerle daha fazla işbirliği yapmayı hedeflemiştir. Bölgede Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün ile de ilişkiler dengeli bir şekilde devam etmiştir. Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar ile de daha çok Körfez sermayesi hedefinde ilişkiler kurmaya başlanmıştır (Türk Dış Politikasında Sorunsuz Alan Kaldı Mı?, 2011: 4). Komşularla sıfır sorun ilkesi ile ilişkilerin yüksek işbirliği sağlamaya yönelik hedefler belirlemek güzeldir fakat bunu uygulamak çok da kolay değildir. Öncelikle ülkelerin ortak hedeflere ulaşabilmesi için karşılıklı olarak ilişkilerinde samimi ve davranışlarında tutarlı olmaları gerekmektedir. Bu nedenle sıfır sorun politikasını her şeye rağmen uygulamak mümkün görünmemektedir. Sonuç olarak, Arap Baharı sürecinde Türk Dış Politikası, yeni Osmanlıcılık fikirlerinden ve komşularla sıfır sorun politikası uygulamaları gibi pek çok yeni görüşlerin oluştuğu bir süreç olmuştur.

Hüsnü Mübarek dönemi sonrasında Türkiye – Mısır ilişkileri altın çağını yaşamıştır. Türkiye, Muhammed Mursi'nin seçilmesine destek vermiştir. Mursi'nin iktidara gelmesiyle Türkiye ile arasındaki ilişkiler kısa sürede hızlı bir şekilde gelişmiştir. Türkiye, Muhammed Mursi yönetiminin iktidarını korumasını istemiştir. Türkiye, Müslüman kardeşlerin idaresinde olan Mısır'ın Türkiye'nin bölgesel politikalarında önemli bir rol oynayabileceğine inanmıştır. Bu nedenle de Hüsnü Mübarek'in devrilmiş sürecinde Mısır'a hem mali hem de siyasi olarak destek vermiştir. Muhammed Mursi döneminde ilişkiler en üst seviyelere çıkmış ve stratejik işbirliğine dönüşmeye başlamıştır.

Bu kapsamda, Türkiye demokrasi ve İslam'ı bağdaştıran örnek bir devlet konumundayken her adımı yakından takip edilmiştir. Abdullah Gül, Arap Baharı devriminden sonra Mart 2012'de Tunus'u ziyaret eden ilk Devlet Başkanı olmuştur. Benzer yakınlaşma Mısır-Türkiye arasında da görülmüştür. Mübarek'ten sonra değişime destek olarak görülebilecek şekilde Mısır'ı da ilk ziyaret eden Devlet Başkanı Abdullah Gül olmuştur (Sever, 2012: 100-106). 2011 yılının Eylül ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Mısır, Tunus ve Libya'ya yaptığı gezilerinde bölgede büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Arap baharından sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 13 Eylül 2011

tarihinde Mısır'a resmi olmayan bir ziyaret düzenlemiş ve laiklik ile ilgili konuşmalar yapmıştır. Mısır ziyareti sırasında laik rejim çağrısında bulununca özellikle Müslüman Kardeşlerden tepki almıştır (Müslüman Kardeşler' den Erdoğan'a tepki, 2011, www.cnnturk.com).

Muhammed Mursi, 20 Eylül 2012 tarihinde AK Parti'nin Dördüncü Olağan Büyük Kongresi'ne katılarak hükümete Tahrir Devrimi'ne destek verdiği için teşekkürlerini dile getirmiştir. Dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile birlikte Türk - Mısır iş formunu düzenlemişlerdir. Türkiye bu dönemde Suriye ve Filistin konularında da işbirliği gerçekleştirmiş, 2 milyar dolarlık kredi sözleşmesi yapmış ve ek ticaret anlaşmaları da imzalamıştır.

17 Kasım 2012'de Erdoğan "Türkiye - Mısır ortak işbirliği konseyi toplantısının" ikincisini yapmak için başbakan yardımcısı ve sekiz bakanı ile beraber Mısır'a gitmiştir. Başbakan Erdoğan, demokratik bir seçimle başa gelen Mursi'nin Türkiye ile işbirliğinin sağlanması açısından yeni bir ufuk ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Karşılıklı olarak ikili ilişkileri güçlendirme kararlılığına sahip olan Türkiye ile Mısır anti demokratik bir şekilde yapılan askeri bir darbeye, beklenmedik bir şekilde darbe almıştır.

Tunus'ta başlayan ve domino etkisiyle pek çok ülkeye yayılan ve henüz sonuçlarının tam belli olmadığı "Arap Baharı" sürecinin ilk dönemlerinden bu yana Türkiye süreci yaşayan ülkelere karşı ürettiği politikalarda çıkar ve değer dengesini korumaya özen göstermiştir. Nitekim resmi söylemlerde daha çok değerler ortaya çıkarılırken, uygulamalarda çıkarlar da dikkate alınarak hareket edilmeye çalışılmıştır (Hatipoğlu, 2014: 51).

Türkiye'de 2002 yıllarında başlayan iç ve dış politikada yaşanan dönüşümle birlikte Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde de ciddi bir patlama meydana gelmiştir. İktisadi ilişkilerdeki bu değişim 2011 yıllarında yüksek seviyelere ulaşmıştır. Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri birbirini tamamlayıcı bir iktisadi yapıya sahiptir. Türkiye doğal kaynaklar açısından fakir bir ülke iken bölge ülkeleri petrol ve doğalgaz açısından zengindir su kaynaklarının kıt olduğu bölgede tarım alanları için elverişli değildir. Sanayi üretimi ise sadece Mısır'da kısmen mevcuttur. Ekonomik olarak hızla büyüyen Türkiye ise tarım üretimi açısından oldukça verimli ve sanayisi gelişmiş bir ülkedir. Ancak Ortadoğu'nun zengin enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan önemli bir iktisadi yapıya sahiptir. Bu nedenle de iktisadi olarak büyümesini devam ettirebilmesi için Ortadoğu ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Ortadoğu bölgesinde yaşanan istikrarsızlık Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerini etkileyen en temel faktör olmuştur. Dolayısıyla Mısır'da bir model olarak siyasi rejiminden ziyade iktisadi başarısını ön plana çıkardığı Türkiye ile iktisadi alanda ilişkilerin geliştirilmesini desteklemiştir (Beşli, 2014: 630-637).

Tablo 3: Arap Baharı Dönemine Kadar Olan İthalat ve İhracat Oranları

Yıl	İhracat \$ /Bin	İthalat \$ / Bin	Hacim \$ / Bin	Denge \$ / Bin
2000	375.707	140.720	516.428	234.987
2001	421.469	91.720	513.189	329.748
2002	326.389	118.173	444.562	208.216
2003	345.779	189.397	535.176	156.382
2004	473.145	255.242	728.387	217.904
2005	687.299	267.246	954.545	420.054
2006	709.353	392.524	1.101.877	316.829
2007	902.703	679.933	1.582.635	222.770
2008	1.426.449	942.816	2.369.266	483.633
2009	2.618.193	641.552	3.259.745	1.976.641
2010	2.250.577	926.476	3.177.053	1.324.100

Kaynak: TÜİK (Ocak ve Eylül ayı verileri)

Bu kapsamda Afrika kıtasında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülke Mısır'dır. Mısır ile yapılan ticaret hacmi incelendiğinde Türkiye ile Mısır arasındaki dış ticaret hacmi artış eğiliminde olduğu gözlenmektedir. İki ülkenin iktisadi olarak birbirine tamamlayıcı ülkeler olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

3.3. Arap Baharı Sonrasında Mısır ve Türkiye İlişkileri

Arap Baharı süreci sonrasında yaşanan darbe ve sonrasında Cumhurbaşkanlığı'na getirilen Abdül Fettah El Sisi döneminde tamamen radikal bir çizgiye girilmiş, Türkiye-Mısır ilişkileri oldukça kötüleşmiştir (Nouhy, 2017: 70). Türkiye, özellikle 2012 yılının Kasım ayından itibaren Mısır'da Mursi yönetimine karşı başlayan gösteriler ve sonraki aylarda kimi bölgesel aktörlerin Mısır'daki muhalefete destek vererek karşı devrim projesine dahil olmaları sürecinde etkin bir rol oynayamamıştır. Müslüman kardeşler ile üst düzey ilişkiler sağlansa bile darbenin gerçekleşmesine engel olamamıştır.

Türkiye, 3 Temmuz 2013 yılında Muhammed Mursi'ye karşı başında Genel Kurmay Başkanı Abdül Fettah El Sisi önderliğinde yapılan devrime sert tepki göstermiştir. Türkiye, Mısır'da

yaşananların bir darbe ve halkın iradesine yapılan bir saygısızlık olarak değerlendirmiştir. Mısır'daki askeri müdahaleye Türkiye'de sadece AK Parti Hükümeti değil diğer siyasi partiler de ortak bildiri yayımlayarak tepki göstermişlerdir. Mısır'da yaşanan karşı devrim hareketini en yoğun şekilde destekleyen ülkeler özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt olmuştur. Bu devletler Sisi rejimini destekleyerek karşı devrim sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlamak için hem mali hem de siyasi bakımdan destek vermişlerdir. Nitekim 3 Temmuz'daki askeri darbe sonucunda Sisi'yi ilk tebrik eden yönetimler de Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt olmuştur. Bu üç ülke darbenin ve dolayısıyla karşı devrim sürecinin doğrudan destekleyicileri olmuşlardır (Telci, 2017a: 222-223).

Mısır'da yapılan darbeye Türkiye sert tepki göstermiştir. Türkiye'nin Mısır'daki darbeye karşı ilk tepkiyi göstermesinde iç ve dış faktör olmak üzere iki unsur etkili olmuştur. İç faktör olarak Türkiye içerisinde bulunan askeri müdahalelerden çok çekmiş ve bunun bir daha olmasından çekinmiştir. Dış faktör ise Mısır ordusunun bölgedeki Türk-Mısır ortaklığına karşı çıkacağını ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikasına muhalefet olacağını düşünmüştür (Nouhy, 2017: 110).

Mısır'daki devrim sürecinin duraklatılmasını istemeyen Türkiye askeri darbeyi gerçekleştiren kadrolara karşı tepkisini birçok ulusal ve uluslararası ortamda uzun süre göstermeye devam etmiştir. Dönemin Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan, her konuşmasında darbe yönetimini eleştirmiş ve darbeyle görevden alınan Muhammed Mursi'yi Mısır'ın cumhurbaşkanı olarak kabul ettiğini dile getirmiştir. Kahire, Türkiye'nin sert açıklamalarını Mısır'ın iç işlerine karışmak olarak yorumlamıştır. Bunun üzerine Kahire, 23 Kasım 2013 yılında Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı istenmeyen adam ilan edilmiştir. Bu karara cevaben Türkiye de Mısır'ın Ankara büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmesinin ardından (Telci, 2017a: 238) 3 Temmuz'da darbe sonucu başa geçen hükümet Türkiye ile diplomatik ilişkilerin düzeyini düşürme kararı almış ve dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kendilerini eleştirmesine bu şekilde cevap vermiştir (Akgün ve Gündoğar, 2014:1). Fakat bu durum Türkiye'yi zor bir durumda bırakmıştır. Mısır'dan beklemediği bu hamle ile kendi siyasetini sorgulamaya daha sessiz bir siyaset izlemeye başlayarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Aksi takdirde Mısır ile ilişkiler daha da kötüleşebilirdi. Türkiye, Müslüman Kardeşler başta olmak üzere korumak istediği çıkarlarını koruyabilme imkânını yitirebilir ve Filistin sorunu ortaya çıktığında bölgenin en özgül ağırlığa sahip ülkesiyle temasının kopmasına neden olabilirdi.

Muhammed Mursi, askerler tarafından görevinden uzaklaştırıldıktan sonra Türkiye ile Mısır arasında ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Kahire büyükelçisi istenmeyen adam olarak ilan edildikten sonra, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Bahreyn'e ziyarette bulunmuştur. Davutoğlu, Bahreyn'de yaptığı konuşmasında darbeye karşı tepkilerinin Mısır'ın içişlerine karışmak anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Türkiye halkıyla Mısır halkının kardeş olduklarını dile getirmiştir (Akgün ve Gündoğar, 2014: 1).

Türkiye'nin darbe yönetimine tepkisi 2014 yılında da devam etmiştir. Mısır mahkemelerinin 259 Müslüman kardeşler üyesini idam cezası kararı vermesi üzerine Mısır hükümeti Türkiye'deki siyasiler tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Türkiye'nin birçok şehrinde Sisi yönetimine karşı protestolar düzenlenmiştir. Türkiye 2014 yılının Haziran ayında Sisi'nin cumhurbaşkanı seçilmesini de sert bir dille eleştirmiştir. Recep Tayyip Erdoğan, batılı ülkelerin Sisi'nin cumhurbaşkanlığını tebrik etmesini eleştirmiş ve darbeye işbaşına gelmiş birinin kutlanamayacağını dile getirmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın Sisi'ye yönelik tepkisi New York'ta düzenlenen BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında da devam etmiştir. Erdoğan hem Mısır yönetimini hem de darbe karşısında sessiz kalan Batılı liderlere tepki göstermiştir (Telci, 2017a: 238).

İki ülke arasındaki resmi ilişkilerde yaşanan krizler Mısır halkına da yansımıştır. Bu da 2013 Ortadoğu'da Türkiye algısı araştırmaları sonuçlarına göre, 2011 yılında Mısır halkının Türkiye'ye duyduğu sempati %86 iken 2013 yılına gelindiğinde %38'lere düşmüştür. Mısır halkı Türkiye'ye olan sempatisini kaybetmiş gözükmektedir. İkili ilişkilerin kötüye gitmesi ekonomik ve ticari ilişkileri de etkilemiştir.

Tablo 4: İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler (Bin ABD Doları)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT
2011	2 759 311	1 382 216
2012	3 679 195	1 342 051
2013	3 200 362	1 628 868
2014	3 297 538	1 434 472
2015	3 124 876	1 215 905
2016	2 732 926	1 443 397
2017	2 360 734	1 997 503
2018	3 053 571	2 190 937

Kaynak: TÜİK

Tablo 4'de görüldüğü üzere Arap Baharı sonrasında Türkiye ile Mısır arasındaki ticari ilişkiler sürekli değişim göstermiştir ithalat ve ihracat oranlarında sürekli bir iniş çıkış söz konusu olmuştur. Aradan çok uzun zaman geçmesine rağmen ilişkiler normale dönmemiştir. Türkiye içerisinde yaşanan iç sorunlar dolayısıyla siyasi ilgi bu alanda yoğunlaşmamıştır. Nitekim Türkiye ile Mısır arasındaki ekonomik ilişkiler de tıpkı siyasi ilişkiler gibi yıldan yıla değişiklik göstermiştir.

Nisan 2019’da parlamento, cumhurbaşkanlığını güçlendirecek ve orduyu politika yapımına etki edecek şekilde bir dizi anayasa değişikliğini onayladı. Değişikliklerden biri cumhurbaşkanlığı süresini altı yıla kadar uzattı ancak ardışık iki dönemlik bir limiti tekrar doğruladı. Diğer bir değişiklik, Sisi’nin ikinci döneminde zaten 2024’te altı yıllık bir dönem için devam edebileceğini belirtti. Değişiklikler, cumhurbaşkanının yargı başkanlığına atanmasını ve cumhurbaşkanının yargıda üst hâkimler tayin etmesini ve Başkanın atadığı üyelerin üçte biriyle yasama meclisinde bir üst oda açmasını sağlamıştır. Bu arada Savunma Bakanı, Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu'nun onayına tabi tutulmuştur. Yapılan değişiklikler, yasama meclisi onayladıktan günler sonra ülke çapında referanduma getirilmiş ve seçmenlerin yüzde 89’u tarafından onaylanmıştır. Bu şekilde kendini uzun bir süre daha garanti altına almış olan Sisi yönetimi ile Türkiye arasındaki ilişkiler düzelmeye göstermezken, Mısır ve Türkiye’nin bölgesel politikalarında da krizler kendini göstermeye başlamıştır. Mısır, Katar’a abluka uygulayan Körfez ülkelerinin tarafında yer almıştır. Fakat Türkiye, Katar’a destek vermiştir (Telci, 2017b: 213). Mısır’ın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ile Akdeniz’de ortak doğalgaz ve petrol arama faaliyetleri Türkiye tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye ise Mısır’ın uzun zamandır sorunlar yaşadığı Sudan’daki Ömer Beşir yönetimiyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır (Kaya, 2018: 479).

SONUÇ

Kadim bir uygarlık olan, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği noktada yer alan Mısır, stratejik olarak önemli bir değere sahiptir. Nüfus bakımından oldukça kalabalık olan Mısır Cumhuriyeti, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Önemli bir coğrafyaya sahip olan Mısır, üzerinde birçok devletin kurulmasına ve yıkılmasına şahit olmuştur.

Nasır döneminde, Mısır'da yapılan reformlar köklü değişiklikler meydana getirmiş ve Mısır için tam anlamıyla bir dönüm noktası söz konusu olmuştur. Soğuk savaş döneminde Sovyetler birliği yanlısı olan Cemal Abdul Nasır, Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler gerilmeye başlamıştır. Doğu ve Batı bloğunun dünya üzerinde etkin olduğu dönemde Sovyet tehdidine karşılık kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olarak Batı ile ilişkilerinde bir dönüm noktası gerçekleştirmiştir. Nitekim Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Türkiye, Sovyet komünizminin tehdidinden kurtularak yönünü Ortadoğu'ya çevirmiş ve Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir.

1970 yılında Cemal Abdul Nasır'ın vefat etmesiyle birlikte yerine Enver Sedat Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Enver Sedat döneminde yaşanan Arap – İsrail Savaşı'nda da Türkiye, Arapları destekleme politikasını devam ettirmiştir. Bu durum İsrail ile olan ilişkilerinin zayıflamasına yol açarken, Araplarla ilişkilerinin yumuşamaya başlamasına vesile olmuştur. Fakat tam anlamıyla ilişkilerde bir gelişme yaşanmamıştır. Bununla beraber, 1973 yılında Petrol Krizi'nin yaşanmasıyla Türkiye ekonomik anlamda ihtiyaçları doğrultusunda dış politikasını Ortadoğu'ya yönlendirmiştir. Arap dünyasında var olan Batı karşıtlığının üst seviyelere ulaşması ve Arap milliyetçiliğinin artmış olması nedeniyle ilişkilerde ilerleme sağlamamıştır.

Hüsni Mübarek döneminde Türkiye- Mısır ilişkilerinde çok fazla bir ilerleme söz konusu olmamıştır. Sadece 2004 yılından sonra karşılıklı ziyaretler başlamış ve işbirliği anlaşmaları hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010 tarihinde kendini yakması Tunus devrimini ateşlemiştir. 2010 yılında başlayan ve Arap baharı olarak adlandırılan Tunus'ta meydana gelen isyanlar kısa bir zaman sonra Mısır'ı da etkisi altına almıştır. Olaylar kısa zaman sonra Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'ye sıçramıştır. Mısır'da, diktatörlük rejimini yıkmak isteyen ve demokratik rejime geçmek isteyen geniş halk kitlesi protestolara başlamıştır. Hüsni Mübarek, Mısır ordusu ve STK'ların da Mısırlı halkın yanında yer aldığından dolayı protestolara çok fazla direnemeyerek istifa etmek zorunda kalmıştır. Türkiye de 25 Ocak 2011 devrimine destek verdiğini açıklamış ve demokrasi isteyen halkın yanında yer almıştır.

Devrim sonrasında bir “geçiş dönemi” yaşanmıştır. 2012 yılında cumhurbaşkanlığı seçimine gidilmiştir. Tahrir meydanında halkın örgütlenmesini sağlayan Müslüman Kardeşler, yapılan seçimle ülke yönetiminin başına geçmiştir. Müslüman Kardeşler’ in adayı Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı olmuştur. Muhammed Mursi, Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuştur. Mısır muhafazakârları tarafından, Türkiye laik bir ülke olduğu için eleştirilmiş olsa da Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler bu dönemde altın çağını yaşamıştır.

2013 yılına gelindiğinde Muhammed Mursi’nin dini siyasete alet ettiğini ileri süren muhalif gruplar protesto gösterilerine başlamıştır. Mursi’nin özellikle de kendi gücünü arttırmak için Başbakanlık Kararnamesi çıkarmasıyla muhaliflerin ayaklanmaları daha da artmaya başlamıştır. Nihayetinde, Mısır ordusu, Mübarek döneminde olduğu gibi 3 Temmuz 2013’te yönetime el koymuştur. Halkın demokratik değerler için 2011 yılında yaptıkları her şey bu şekilde boşa çıkmıştır.

Devrime karşı yaşanan darbe halkın demokratikleşme arzusuna ket vurmuştur. Bunun en önemli nedeni devletin hemen hemen tüm kurumlarında kökleşmiş bir yapının söz konusu olmasıdır. Bunu değiştirmek çok da kolay olmayacaktır. Çünkü Müslüman Kardeşler’in 25 Ocak devrim sürecinde aktif olmalarına, Muhammed Mursi ile yapılacak olan yeniliklere ve radikal tüm adımlara karşı başta ordu ve yargı kanadı olmak üzere sistem buna izin vermemiştir.

Askeri darbe sonucunda Abdül Fettah El-Sisi yönetimi ele geçirmiştir. Batılı ülkeler özellikle de ABD tarafından darbe olumlu bir şekilde karşılanmış ve Türkiye ise demokrasiyi savunarak darbe yönetimine büyük tepki göstermiştir. Bu yaşananlar Türkiye ile Mısır ilişkilerinin gerilemesine neden olmuştur. Sisi, Türkiye’ye kendi meşruiyetini kabul ettirmek için Türkiye’ye karşılık Kıbrıs meselesinde Batı ile işbirliği yapmıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler iyice gerilmeye başlamıştır. Karşılıklı olarak diplomatlar geri çekilmiş hatta Mısır, Türk büyükelçisini “istenmeyen kişi” olarak ilan etmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise, Türkiye ile Mısır’ın Dışişleri Bakanları BM Genel Kurulu toplantısında ikili yakın temaslarda bulunması, ortak kültüre ve tarihe vurgu yapmaları söz konusu ülkelerin ilişkilerinin seyrini biraz da olsa değiştirmeye başladığı ifade edilebilir.

Türkiye, Arap Baharı sürecine diğer bölgesel ve küresel aktörler gibi hazırlıksız yakalanmıştır. Hızla yayılan protesto dalgaları Türkiye açısından ciddi bir ikileme yol açmıştır. Süreç öncesinde bölgede ciddi bir ticaret ve yatırım faaliyetlerinin yarattığı “ekonomik çıkarlar” ön plana çekilerek mevcut otoriter yönetimler muhatap alınmalı mı yoksa “değerler” bağlamında halkların isteklerine kulak verilerek muhalefet mi desteklenmelidir. Türkiye Arap Baharı sürecinde izlediği politika bu yönden çok fazla eleştirilmektedir. Türkiye sadece bölgesel hükümetlerle değil, demokratik yollarla iktidara gelebileceğini düşündüğü farklı ülkelerdeki özellikle Mısır, Tunus ve Suriye’deki Müslüman kardeşler tipi farklı oluşumlarla yakınlaşması, Bahreyn ve Yemen’de

hemen hemen hiç varlık gösteremeyerek Suudi Arabistan'ın doğrudan müdahil olmasını ve liderliğini kabul etmesi temel eleştiriler olarak görülmektedir.

Arap Baharı olarak nitelendirilen Ortadoğu'da yaşanan ve hala yaşanmakta olan süreç Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşayan halkın demokrasi arayışlarının bir sonucudur. Fakat Ortadoğu'da demokrasinin yerleşebilmesi için sadece halkın isteği yeterli değil, özellikle dış dinamikler önemli bir etkidir. Örneğin; Doğu Avrupa üzerindeki Sovyet vesayetinin kaldırılması sonucunda bu coğrafyadaki komünist rejimler bir yıl kadar kısa bir sürede ardı ardına yıkılmasının önu açılmıştır.

Demokratik bir dönüşümün olabilmesi için öncelikle toplumsal bilinçlenmenin gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak Mısır'da ve genel olarak Ortadoğu'da gerçekleşen devrimlerde böyle bir açılım iç politika tarafından desteklenmemiştir. Dış güçlerinde bölgeyle olan ilişkilerinde diktatör liderle işbirliği içinde oldukları görülmüştür. Fakat Arap Baharı süreci, bölge için demokratikleşmeye yönelik önemli bir adım olmuştur. Halk demokratik yönetim taleplerine ve demokratikleşme hedeflerine yaklaşma adına meydanlarda ağır bedeller ödemişlerdir. Süreç, bölgenin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.

Mısır'da var olan sorunlar, çözüm bekleyen demokratikleşme hareketleri, ekonomik sıkıntılar, bağımsız dış politika, işsizlik, Filistin meselesi ve Sudan meselesi gibi sorunlar çözüme kavuşturulamamıştır. Bunlar öncelikle Mısır'da var olan iç dinamiklere takılmıştır. Bu yüzden çözüme kavuşamamıştır. Mısır'da rejim kökleşmiş bir durumdadır. Bu şekilde devam etmekteyken demokratikleşme çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Bununla beraber sorunların çözülmesi, istikrar ve toplumsal barışın sağlanması kısa vadede pek de mümkün görünmemektedir.

Netice itibariyle Mısır Ortadoğu ülkelerine giriş kapısı olarak görüldüğünden Türkiye için Mısır'ın önemi oldukça fazladır. Bölge ülkelerini etkileme gücüne sahip olan Mısır tarafından Türkiye model olarak alınacak bir ülke olarak görülmektedir. İki ülke arasında karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi için bir dizi faaliyetler yürütülmüştür. Her ne kadar, Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlediyse de uzun bir döneme dayanmaktadır. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler minimum seviyeye inmiş olsa da bu durumun uzun bir süre devam etmeyeceğini tarih bize göstermektedir.

Mısır'da ekonominin yavaşladığı, yatırımların azaldığı ve dış borçların arttığı bir dönemden geçilmektedir. Bu durumda iken Türkiye ile ekonomik ilişkilerin bozulması ya da askıya alınması zaten bozuk olan Mısır ekonomisinin daha da kötüleşmesine sebep olacağından ülkeler için tercih edilmeyecektir. Körfez ülkelerinden Mısır'a gelen yardımlar dış borçların ödenmesine ve iç dengelerin toparlanmasına çok fazla bir katkı sağlamamış görülmektedir. Bu nedenle Mısır darbe hükümeti Türkiye ile olan ilişkilerini devam ettirmede pek istekli olarak görünmese de ekonomik

boyutu ayrı tutarak devam ettirme eğiliminde olduğu gözükmektedir. Zaten ticaretin yaşanan siyasi gerilime rağmen devam etmesi de bu tutumu açıklamaktadır.

İki ülke arasında yaşanan gerilim, son dönemlerde dış politikalarına da yansımıştır. Mısır'ın uzun zamandır problem yaşadığı Sudan ile Türkiye yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Mısır'da Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ortak doğalgaz ve petrol arama faaliyetlerine girmiştir. Türkiye, enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunu dışardan sağlayan bir ülkedir. Bu nedenle bölgede yaşanan enerji faaliyetlerine büyük önem vermektedir. Bundan dolayı da Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji arama faaliyetlerinin dışına itilme çabalarına sert tepki göstermektedir. Doğu Akdeniz'de enerji kaynakları üzerinde sürdürülen mücadelelerin kalıcı bir barış ortamı oluşturulabilmesi için hakkaniyetli bir şekilde yeni bir işbirliği ortamı oluşturulması gerekmektedir.

Kendilerini demokrasi, özgürlüklerin korunması ve insan hakları gibi değerlerin üzerinden tanımlayan ve bu değerlerin en önemli savunucuları olarak kendilerini gören batılı ülkeler Ortadoğu'da açık bir şekilde demokratikleşmeye karşı bir pozisyon almıştır. Mısır'da yaşanan devrim sonrasındaki askeri darbe sonucunda Müslüman kardeşlere karşı işlenen insan hakları işleyen rejime açık bir şekilde destek vermişlerdir. Batılı devletlerin bu şekilde davranması, Ortadoğu'da halkların idaresini yansıtan rejimlerin iktidara gelmesini istemediklerinin bir göstergesidir.

Yapılan araştırmalar sonucunda; Mısır'daki devrime karşı yapılan darbe sonucunda yönetimi ele alan darbe rejimi Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve güçlü Körfez Ülkeleri'nin desteğini arkasına almıştır. Büyük devletlerin desteğini alan bu rejim kolay kolay sarsılacak gibi de görülmemektedir. Türkiye'nin rejim karşısında yer alması olayların akışını etkilemekte yetersiz kalacağı açıktır. Mısır'ın istikrarlı bir yapıya kavuşması Türkiye açısından oldukça önemlidir. Mısır'ın da Suriye gibi bir kaosa sürüklenmesinin Türkiye açısından hiçbir fayda sağlamayacağı da açıktır.

Türkiye, bölgede yaşanan olaylarda demokratik dönüşümü destekleyici bir rol üstlenmiştir. Türkiye'nin, bölge üzerinde etkisi artmaya başlamıştır. Bölgenin halklarında Türkiye'ye karşı büyük bir hayranlık oluşmuştur. Uluslararası alanda Türkiye'nin bölgenin lider ülkesi konumuna gelebileceği düşüncesi yeni bir tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Bu tartışmanın temelini ise Türkiye'nin Müslüman bir devlet olması ve demokratik bir sistemle yönetilmesi sebebiyle Arap Baharında değişim yaşayan ülkelere model olabileceğine yönelik fikirler oluşturmaktadır.

Türkiye'nin stratejik olarak, halkının taleplerine kulak veren, hukukun üstünlüğüne dayanan, tüm siyasi aktörlerin temsil edilebildiği, meşruiyet sorununu çözmüş ve ekonomik anlamda güçlü ve demokratik bir Mısır ile ilişkiler kurması çıkarına olacaktır. Türk dış politikası bölgede

ekonomik olarak bütünleşmeyi sağlamak ve hareket serbestisine sahip olmayı hedeflemektedir. Bu nedenle Türkiye, politikalarını yerel eksenli değil de bölge eksenli belirlemelidir. Bu nedenle, Mısır'da demokratik bir yönetimin olması, ülkede istikrarsızlığa neden olacak bir yapının olmaması sadece Mısır için değil tüm bölge için hayati öneme sahiptir.

Gelinen noktada Sisi Yönetimi, ABD, Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya ile işbirliğini artırarak, İsrail ile stratejik ilişkiler geliştirerek Mısır'da karşı devrim sürecini daha da güçlendirmeye devam etmesi karşısında hiçbir engel bulunmamaktadır. 2011 yılında on yıllarca baskıcı rejimi sonlandırmak için demokratik bir düzen kurmak isteyen kitlelerin amaçlarına ulaşması yönündeki şansları ise gün geçtikçe azalmaktadır. Mısır yeniden bir devrimci kalkışmaya sahne olur mu bilinmez fakat ülkede demokratik bir düzenin yerleşeceğinin on yıllar alabileceğini bu şartlar altında tahmin etmek zor değildir. Türkiye, Mısır'ın demokratikleşmesi için kendi içinde yaratacağı emsalle eleştirilerden daha fazla katkı sağlayabilir. Bu katkısı ancak ve ancak bu ülkeyle olan ilişkilerini normalleştirerek mümkün olabilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Acun, Can ve Akkaya, Gülşah Neslihan (2014), **Selefilik ve İhvan Ekseninde Körfez Ülkelerinin Mısır Politikası**, Seta Analiz, (77).
- Akgün, M., Perçinoğlu G. ve Gündoğar, S. S. (2009), **Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2009**, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Akgün, Mensur ve Gündoğar, Sabiha Senyücel (2014), "Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru...", **TESEV Dış Politika Programı**, Ocak 2014, İstanbul.
- Aljazeera Türk (24.03.2017), <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-husnu-mubarek> (05.12.2018).
- Altunışık, Meliha B. (2010), **Arap Dünyasında Türkiye Algısı**, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Amir, Samir (2011), "2011: An Arab Springtime?" , **Monthly Review**, 63 (5), <https://monthlyreview.org/2011/10/01/an-arab-springtime/> (07/05/2019)
- Armaoğlu, Fahir (2006), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 4. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (1996), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, 16. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Atacan, Fulya (2004), "Otoriteryanizm Kıskaçında Mısır", **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Fulya Atacan (Der.), Birinci Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Atacan, Fulya (2014), "Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nin Arka Planı: 'Ekmek, Hürriyet, Adalet'", Zahide Tuba Kor (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı**, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Ayhan, V. ve Algan, A. Nazlı (2011), **Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu**, IMPR Rapor, (6), <https://docplayer.biz.tr/3477841-Mısır-devrimi-ve-mubarek-bir-diktatorun-sonu.html> (20/03/2019).
- Bayat, Asef (2006), **Ortadoğu'da Maduniyet; Toplumsal Hareketler ve Siyaset**, Özgür Gökmen ve Seçil Deren (Der.), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Beksaç, A. Engin (2004), "Mısır: Mimari", **Türkiye Diyanet Vakfı: Mekteb-i Mısır Mevlevihanesi** içinde, 29 (584-586), Ankara.

- Beşli, Süleyman (2014), “İktisadi Açıdan Türkiye Ortadoğu İlişkileri”, Zahide Tuba Kor (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları: Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı**, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Bhuiyan, I. Serajul (2011), “Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt”, **Middle East Media Educator**, 1(1), Article 3 https://pdfs.semanticscholar.org/cde1/272ef1f43ee29b4c91b4f08720c19484310f.pdf?_ga=2.255829448.1702551185.1563366148-1617521706.1563366148. (18/02/2019).
- Bilgin, Abdul Rezak (2014), **Arap Baharı Sürecinde Orduların Tutumu: Mısır, Libya Ve Tunus Örnekleri**, 1. Baskı, Birleşik Yayıncılık, Ankara.
- Bilgir, Arif (30/03/2013), “Mısır’da İslami Gruplar ve Gelinek Nokta”, **Haksöz Haber**, www.haksozhaber.net/Mısırda-islami-gruplar-ve-gelinen-nokta-36554h.htm (25/04/2019).
- Bodur, Harun (2005), **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarih**, Çağlar Yayınları, Ankara.
- Boztemur, Recep (2011), **Mısır’da Halk Hareketleri, Müslüman Kardeşler ve Demokrasinin Geleceği**, Adam Akademi, 2011/2, 55-70. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/230553> (04.04.2019).
- Bölme, Selin M. v.d. (Nisan 2011) “25 Ocak’tan Yeni Anayasa’ya: Mısır’da Dönüşümün Anatomisi”, **SETA Rapor**, (2), http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126135944_seta-25_ocaktan_yeni_anayasaya-_misirda_donusumun_anatomisi.pdf (04.06.2019).
- Büyükkara, Mehmet Ali (2016). “Vehhabilik’tek İşid’e Günümüz Selefiligi”, Doğan Kaplan (Ed.), İslam Mezhepleri Tarihi Selefilik Çalıştayı, Konya.
- Çakmak, Cenap (2007), “Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?” , **Akademik Orta Doğu**, 2 (1).
- Çakmak, C. ,Yetim, M. ve Çolak F.G. (2014), “Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye”, **Ortadoğu’da Değişim ve Türkiye**, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.),Temmuz 2014, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Servet (2015), “**Arap Değişiminde İslamî Grupların Rolü: Mısır Örneği**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daşdemir, Cengiz (2006), “**Mısır’ın Bölge Ülkeleri ve Türkiye’ye Yönelik Stratejik Yaklaşımı**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Deniz (2013), “**Benna’nın Havarileri: Müslüman Kardeşler -2**”, TUIÇ Akademi, İstanbul.

- Doğaner, Suna (2004),), “Mısır: Fiziki ve Beşeri Coğrafya”, **Türkiye Diyanet Vakfı: Mekteb-i Mısır Mevlevihanesi** içinde, 29 (553-555), Ankara.
- Erkilet Başer, Alev (2000), **Ortadoğu’da Modernleşme ve İslami Hareketler**, Yöneliş Yay. 3. Baskı, İstanbul.
- Findley, Carter V. (2012), **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Goldschmidt Jr. A. ve Davidson, L. (2011), **Kısa Ortadoğu Tarihi**, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Görgün, Hilal (2004a), “Mısır: Başlangıçtan Bizans Dönemine Kadar”, **Türkiye Diyanet Vakfı: Mekteb-i Mısır Mevlevihanesi** içinde, 29 (555-557), Ankara.
- Görgün, Hilal (2004b), “Mısır: Osmanlı Dönemi”, **Türkiye Diyanet Vakfı: Mekteb-i Mısır Mevlevihanesi** içinde, 29 (577-584), Ankara.
- Güney, Zeynep Betül (2018), “Hasan El-Benna ve Seyyid Kutup’ta Siyasi İslam Düşüncesi”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, Haziran 2018, (6).
- Güvenilir, Emine (2016), “**Ortadoğu’da Siyasal İslam: Mısır’da Arap Baharı Ve Müslüman Kardeşlerin Etkileri**”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatipoğlu, Esra (2014), “Arap Baharı Ve Türkiye”, Armağan Gözkaman ve Perihan Paksoy (Ed.), **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, Detay Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Hazar, Numan (2016), **Türkiye Afrika İlişkileri**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Hoca, Enver (2011), **Ortadoğu Üzerine Düşünceler 1958-1983**, (Çev. Hasan Asgar Gürgöz), 2.Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Kavas, Ahmet (2015), **Osmanlı Afrika İlişkileri**, Kitabevi, İstanbul.
- Kaya, Emine Erden, (2018), “2000’li Yıllardan Günümüze Türkiye-Mısır Siyasi ve Ekonomik İlişkilerinin Seyri”, Murat Ercan (Der.), **21. Yüzyılda Küresel ve Bölgesel Aktörler Bağlamında Türk Dış Politikası**, Efe Akademi Yayınları, İstanbul.
- Kışlakçı, Turan (2013), **Arap Baharı**, 4. Baskı, Mana Yayınları, İstanbul.
- KTO (2009), **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**, <http://www.kto.org.tr/ulke-raporlari-387s.htm> (20.09.2018).
- Köse, Esra (2017), “**Türkiye-Mısır İlişkileri (2002-2016)**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuduoğlu, Alptuğ (2018), “Camp David Sonrası ABD-Mısır Yakınlaşması: Askeri Boyut”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, 5 (1), 101-137.

- Laçiner, S. ve Ekinçi, A. C. (2011), **11 Eylül Sonrası Ortadoğu**, Usak Yayınları, Ankara.
- Lewis, Bernard (2006), **Ortadoğu**, (Çev. Selen Y. Kölay), 3. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Lia, Byrnjar (2014), **Müslüman Kardeşlerin Doğuşu (1928-1942)**, (Çev. İhsan Toker), 3. Baskı, Ekin Yay, İstanbul.
- Ludwig, Emil (2010), **Napoleon**, (Çev. Atakan Akçalı), Doruk Yayıncılık, İstanbul.
- Lutskiy, Borisoviç (2011), **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi 16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla**, (Çev. Turan Keskin), Yordam Kitap, İstanbul.
- Mansfield, Peter (1967), **Mısır İhtilali ve Nasır**, (Çev. Ergün Tuncalı), Kitapçılık Tic. Ltd. Şrt. Yayınları, İstanbul.
- Mansfield, Peter (1975), **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (Çev. Nuran Ülken), 1. Baskı, Sander Yayınları, İstanbul.
- Miş, Nebi ve TELCİ, İsmail Numan (2013), “**Devrimden Darbeye: Mısır’da Askeri Vesayet Dönemi**”, Ortadoğu Analiz, Ağustos 2013, 5 (56).
- Munson, Z. (2001), “Islamic Mobilization: Social Movement Theory and the Egyptian Muslim Brotherhood”, **The Sociological Quarterly**, 42 (4).
- Murat, Turgay (2018), Bandung Konferansı ve Türkiye, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Temmuz 2018, 28 (2), 363-379.
- Nasuhbeyoğlu, Tayfun (1993), “Mısır’da İslami Hareketler”, <http://pusuladernegi.org/> (20.02.2019).
- Nouhy, Engy Asım Abdulazız (2017), “**Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Mısır Yumuşak Gücü**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örtlek, Mehmet (2015), “**Ortadoğu’da Siyasal İslamcı Hareketler: Mısır Örneği**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, Yusuf ziya (1987), **Mısır Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özervarlı, M. Sait (2005), **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, s.482- 487.
- Özgiray, Ahmet (1996), "Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (11). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/58363> (07.01.2019)
- Özkoç, Özge (2015), **Mısır’ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik**, Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Hasan (2016), **Modern Ortadoğu Siyasal Tarihi**, Bilgesam Yayınları, İstanbul.

- Rüstemoğlu, R. Kürşat (2008), “**1949-1981 Yılları Arasında Suriye ve Mısır'da Vuku Bulan Hükümet Darbeleri ve Bunların Türkiye'deki Yankıları**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi - Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.
- Sandıklı, Atilla ve Kaya, Erdem (2014), **Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye**, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Semin, Ali (Aralık 2011), “Mısır: Devrim İçinde Devrim”, **Bilge İnsanlar Stratejik Araştırma Merkezi (BİLGESAM)**, <http://www.bilgesam.org/incele/1135/-Mısır--devrim-icinde-devrim/#.XIem4igzaM9> (12/03/2019).
- Serbest, Hazım (2017), “**Arap Baharı'ndan Günümüze Mısır' ın Değişim Süreci**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sever, Ayşegül (2012), **Türkiye'nin Orta Doğu İlişkileri; Kavramsal ve Olgusal Bir Analiz**, Derin Yayınları, İstanbul.
- Sönmez, Şinasi (2009), Cemal Abdül Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962), **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (43), Bahar 2009, 491-516.
- Şahinoğlu, Muhammed Celal ve ATEŞ, Ahmet (2017), Orta Doğu'da Darbelerin Arka Planı: Mısır Örneği, **TESAM Akademi Dergisi**, Ocak 2017, 4 (1).
- Tandoğan, Ali (2013), “**Arap Baharı Sürecinde Mısır**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanrıverdi, Nebahat, “Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi”, **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Ağustos 2012, 4 (4).
- Tekek, Murat (2012), **Arap Baharı ve Nedenleri**, <http://www.tuicakademi.org/Arap-bahari-ve-nedenleri/> (04/03/2019).
- Telci, İsmail Numan (Ocak 2016), “Mısır'da Geleceğini Arayan Karşı-Devrim”, **SETA Analiz**, (149), http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/20160125124837_Mısırdakarsidevrim.pdf (27/02/2019).
- Telci, İsmail Numan (2017a), **Mısır: Devrim ve Karşı Devrim**, 1. Baskı, SETA Kitapları, İstanbul.
- Telci, İsmail Numan, (2017b), “Türkiye'nin Mısır Politikası”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner (Der.), **Türk Dış Politikası Yıllığı 2017**, SETA, Ankara.
- Tığlı, İbrahim (2011), “**Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler**”, Dübam Yayınları, Şubat 2011, (8).

- Tomar, Cengiz (2004), “Mısır: Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar”, **Türkiye Diyanet Vakfı: Mekteb-i Mısır Mevlevihanesi** içinde, 29 (559-563), Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi (2017), “Mısır Ülke Künyesi”
<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?a8b18a8f-bbf4-43b4-9492-0eebb3abba8e> (21.09.2018).
- Türkmen, İlder (2014), “Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu'da değişim ve Türkiye**, Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (Ed.), Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, Seçil (2012), “**Sosyal Medyanın Politik Yaşama Etkisi: Arap Baharı Çerçevesinde Mısır Ve Libya Örneği**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçarol, Rifat (2013), **Siyasi Tarih (1789-2012)**, 9. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- URL, “Türk Dış Politikasında Sorunsuz Alan Kaldı Mı?” (2011), Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, http://www.turksae.com/sql_file/384.pdf s.4. (21/10/2018).
- URL, “Değişime Direnme” (02/02/2011), Sabah, https://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/02/02/erdogandan_mubareke_degisim_istegine_direnme (25.04.2019).
- URL, “Müslüman Kardeşler' den Erdoğan'a tepki” (15/09/2011)
<https://www.cnnturk.com/2011/yazarlar/09/15/musulman.kardeslerden.erdogana.tepki/629282.0/index.html> (24/04/2019).
- Ünlüsoy, Kamile (2016), Mısır'daki Selefilik Ve İhvan-ı Müslimin İlişkisine Dair Bazı Mülâhazalar, Doğan Kaplan (Ed.), **İslam Mezhepleri Çalıştay, VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı**, 2. Baskı, Konya.
- Vincent, Philippe Droz (2014), “Arap Dünyasında Ayaklanmalar ve Geçiş Döneminin Ortasında Ordu”, **Yeni Ortadoğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim**, Fawaz A. Gerges (Ed.), (Çev.: M. İkbâl Saylık ve Timur Demirtaş), İyidüşün Yayınları, İstanbul.
- Yamaç, Ahmet (2015), “**Mısır'da Müslüman Kardeşler Cemiyeti Dünü, Bugünü ve Yarını**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal (2010), “Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)”, **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı 2010.
- Yıldırım, Ramazan, Abdulcelil, Tarık (Ocak 2012), **Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler Ve Medya**, SETA, (2). <https://docplayer.biz.tr/4968343-Kim-kimdir-seta-Mısır-da-siyasi-aktorler-partiler-dini-hareketler-ve-medya-ramazan-yildirim-tarik-abdulcelil.html> (22/02/2019).

Zeybek, Pınar (2015), “**Mısır’da Demokratikleşme Çabaları ve Karşısındaki Engeller**”,
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Seda ALKAN, 14.11.1990 tarihinde Malatya İli Merkez İlçesi'nde doğdu. 2004 yılında Şehit Konuk İlköğretim Okulu'nu; 2008 yılında Orgeneral Eşref Bitlis Lisesi'ni; 2013 yılında İnönü Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına başladı. 2014 yılında Malatya İli Hekimhan İlçe Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nda İnceleme Görevlisi olarak çalışma hayatına başladı. 2016 yılında Trabzon İli Ortahisar İlçesi Trabzon Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'ne Memur olarak atandı. Halen Trabzon Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü'nde Memur olarak çalışmaktadır.

ALKAN, evli ve bir kız çocuğu annesi olup iyi düzeyde İngilizce bilmektedir.